

Someron Joulu 2011

TOIMITUSKUNTA

Päätoimittaja:	Leeni Tiirakari
Toimitussihteeri:	Aila Talonen
Editointi:	Pekka Salminen
Levikki:	Essi Torkkomäki ja Nella Lindberg
Ilmoitukset:	Oili Suominen-Hurme ja Essi Torkkomäki
Kansikuva?	
Painopinnan valmistus:	Graafinen Palvelu Seppo Mäkinen
Painopaikka:	Sälekarin kirjapaino

Sisällysluettelo

Saara Roto	Joulun kajastus heijastuu nykyhetkeen.....	3
Anja Känkänen	Sadasensimmäinen vuosi. Tähdenvälejä	4
Sinikka Ojala	Pyhäkoulumuistoja.....	6
Irja Laiho	Seimen luokse	7
Terttu Sagulin	Lapsuusmuistoja vuosilta 1922–23.....	8
Annikki Lehtonen	Ojalan joulu 1930-luvulla	10
Jussi Rajala	In memoriam Martti Jokinen	11
Kalle Pirttilä	”Krai pystyyn ja Hovilaan”	12
Oiva Nokka	Kedonpään miehet	16
Pekka Salminen	Pankkimiehistä on moneksi.....	18
Matti Sjöberg	Kalle Listomaan kertomaa: Hevosmarkkinoilla ja uusi puku	22
Antti Toukkari	Tohtori Jonkka	24
Mikko Paakkonen	Isäni muisteli.....	26
Olavi Virtanen	Uhvatta ja tsukuna	27
Lisa de Gorog	Someran elämää 1920-luvulla	28
Aarre Harju	Yksityistiet.....	29
Reijo Siltasaari	Olipa kerran Someron Saha.....	31
Maija Haataja	Häät Someron Kultelan kylän Mäkitalossa 1947	34
Sanna Eloranta	Matonkutoja	36
Juhani Lakio	Vanhoiden tavaroiden kertomaa	37
Juhani Lakio	Maalaistalon vuodenkierto ja perinnetyöt.....	39
Arja Torkkomäki	Hovilan kartanon kunnostus	42
Sauli Kaipainen	Häntälästä ”Vuoden kaupunginosa”	45
Helga Laakso	Viljanviljelyä Häntälän notkoissa.....	46
Manu Kärki	Vinttikaivo	47
Arja Torkkomäki	Kun isoisa auton osti	48
Maija Liisa Hyytiäinen	Hämeen Härkätiellä	50
Sanna Eloranta	Perunannostotalkoot	52
Jouni Tamminen	Sanoi Horila.....	53
Pekka Raitanen	Kouluun vaikka puupohjakenkät jalas	54
Risto Ahti	Horilan koulussa ja Vilkin opinsaunassa.....	56
Raija Rajala (o.s. Romu)	Riemuylioppilaan puhe Someron lukion kevätjuhlassa 4.6.2011.....	58
Irja Laiho	Matti ja Tatti	59
Santtu Kerko	Pablo Picasso naisen kuvaajana	60
Juha Mäntylä	Pupulaakson joulu.....	61
Lyyli Honkio	Hiihtäen, muistellen ja seurustellen	62
Reijo Mattila	Muistikuvia jouluaatosta 1939	63
Kimmo Hovila	Sotilaspoika Matti Pentti	64
Martti Jokinen	Pyäräharmeit	66
Ahti Kukkonen	Monokkaan kyläiltamaprojekti.....	68
Timo Alanen	Neuvostoliittolaiset sotavangit Somerolla jatkosodan aikana	70
Ritva Haavisto	Keikyän Eläkeläiset retkeilivät 15.6.2011.....	71
Sauli Kaipainen	Museolla riittää talkootöitä joka vuosi	72
Kalle Elo	Digitointi – Kotiseutuarkiston tulevaisuus.....	73
Somero-Seura kiittää	.....	74
Somero-Seuran toimintaa	.....	75

Joulun kajastus heijastuu nykyhetkeen

Valokuvat auringonnousuisista ja -laskuista ovat mielenkiintoinen ilmiö. Niitä ei ole helppoa erottaa kuvia katsellessa. Näyttävät maallikon silmin hyvin samanlaisilta. Tarkka ja osaava silmä näkee eron. Auringon nousu mielletään väreiltään kirkaamaksi, vastaavasti lasku on punertavampi.

Jouluvaikeuksissa kiinnitämme huomionsa pitkälti hoitamattomiin ja tekemättömiin asioihin. Pysähdymmekö miettimään, kuinka paljon kaikkea joulun valmisteluja on ehtinyt jo tehdä? Eihän sitä oikein ehdi tehdä kun on vielä niin paljon kaikkea tekemättä. Mikä sinulle tarkoittaa kyllin hyvin valmistettu joulu? Toisille joulu on ruokaa, toisille

joululauluja ja kolmannelle joulu on lahjoja tai yhdessäoloa. Jouluun kuuluu monta elementtiä ja monesti ne sekoittuvat rosollin kaltaiseksi salaatiksi. Vähän kaikkea kuuluu olla ja joka talossa on hieman eri suhteet aineiden kanssa.

Kaiken tekemisen ja laittamisen keskellä joulu on suurin rauhoittumisen ja yhteisten hetkien juhla. Joulu on meille tärkeä. Tahdomme tehdä jokaisesta joulusta ikimuistoisen tai vähintäänkin onnistuneen ja hyvän. Jouluun kuuluu tänäkin päivänä seimi, jossa makaa pieni lapsi. Lapsi jonka syntymistä emme järjellä voi koskaan täysin käsittää. Jumala syntyi maailmaan pienenä, avuttoman ja tarvitsevana. Aivan,

Jumala syntyi maailmaan tarvitsevana. Entä jos se onkin niin, että joulun sanoma puhuttelee juuri sen tähden? Ensimmäisenä jouluna kukaan ei voinut tietää, mitä Jeesuksen syntymä tuo tullessaan. Aavistuksia suuresta ilosanomasta oli ilmassa. Enkeliparvet lauloivat ylistystä paimenille, Marialle ja Josefille oli ilmestynyt enkeli, joka johdatti itämaan tietäjät Jeesuksen synnyinsijoille. Kukaan ei voinut tietää mitä tulemaan piti. Kaiken keskellä kajasti toivon ja rakkauden valonsäikeet kirkaampana kuin koskaan. Sama valon heijaste kajastaa tänäänkin. Kristus, Vapahtajamme syntyi maailmaan ja tuo meille elämää suuremman lahjan.

Hän antaa rauhan ja juhlan sydämeen. Saamme joka päivä herätä ihmettelemään suurinta ihmettä kaikista – rajaton tuli rajalliseksi jotta meidän rajallisuutemme ei olisi omanarvon mitta. Me emme tiedä mitä tämä joulu tuo tullessaan. Joulun odotus täyttää mielemme ja sydämessä koemme joulunvalkeuden kajastuksen.

Jo, joulurauha, saavu, jää nyt joka sydämeen, luo toivon, ilon lämmin sää maailman kylmyyteen. Vieraaksi saan nyt kuninkaan, et muutu Herra milloinkaan! Jo, joulurauha, saavu, jää, luo toivon lämmin sää. (Virsi 31:3)

*Siunattua Vapahtajan
syntymäjuhlaa!*

Sadasensimmäinen vuosi. Tähdenvälejä

Sadasensimmäinen vuosi on kulumassa siitä kun Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen (SLEY) johtokunta hyväksyi Somerolle perustetun Someron Joensuun nuorisoliitto-osaston. Koska evankelinen toiminta on ollut täällä hyvin vahvaa, on se mielestäni muistelun aihe. Koettua, kuulua ja kirjoitettuaakin löytyy.

Ensimmäiset muistoni ovat siitä, kun äidin kanssa kävelimme seuroihin Kalliolle tai Mattilaan tai missä nyt Kultelassa kokoonnuttiin. Evankeliumiyhdistyksen kolpörtöorejä (matkapuhujia) oli joskus useitakin. Väkeä oli tuvan täydeltä. Kolmen kilometrin kotimatalla äiti puhui Pietari Kurvisesta, jota hänen äitinsä oli käynyt kuulemassa Turussa. 17-vuotiaana olin vuoden Loimaan Evankelisessa opistossa vuonna 1947, ja sen jälkeen kävin seurakuntanuorissa, jossa lauloimme Siionin Kannelta ja Otto Perko piti raamattutunteja. Retkeilimme valtakunnallisilla evankeliumijuhlilla. Kun olin opiskelemassa Helsingissä, ne juhlat olivat lähellä. Luther-kirkko ihmisineen tuli tutuksi. Kerran sain kortin Helsinkiin Somerolta japanilähetyspiiriltä. Kun myöhemmin työpaikakseni tuli Someron seurakunta, kutsuttiin minut japanilähetyspiiriin, joka silloin toimi Aino ja Osmo Lyyllä. Työ ja perhe veivät aikani niin, että en nähin kokoontumisiin osallistunut jatkuvasti, mutta lähetys- ja evankeliumijuhlisiin yritin aina päästä mukaan.

Ensimmäisenä evankelisena pappina Somerolla

Juho, Emma ja Amanda Lukumies Kultelassa matkalla Ypäjän evankeliumijuhlille vuonna 1910. – Kuva Maija Haatajan.

oli jo 1857–1868 kappalainen Carl Eneback. Hänet tunnetaan Lutherin teosten suomentajana ja utterana seurakunnan paimenena, joka silloin raivonneen lavantautiepidemian aikana kulki sairastuneiden luota toiselle. Hän sai itsekin tartunnan ja kuoli siihen vuosien pahojen nälkävuosien aikaan. Näistä ajoista saakka evankelisuus on vaikuttanut Somerolla. Mutta kansanherätysluonteeseen se sai vasta 50 vuotta myöhemmin.

Vuonna 1899 tuli Somerolle kappalaiseksi Ypäjällä syntynyt pappi Oskar Levänen. Hän oli saanut voimakkaita vaikutteita synnyinseutunsa elävästä evankelisuudesta. Maallikkopuhujia alkoi käydä eri puolilla Someroa, ja kirkolla pidettiin evankeliumijuhlia. Näissä tilaisuuksissa aloitettiin jumalanpalveluksella ja jatkettiin kirkonmällä, jossa puhujakoroke oli koristettuna. Vastuunkantajia oli paljon, ja juhlaväkeä saapui pitkin pitäjää.

Evankeliumiyhdistys oli perustanut Nuorisoliiton ja sen osastoja oli alettu perustaa eri puolille maata, myös Somerolle. Sellainen syntyi ensin Häntälään 1907, siellä kun oli evankelisuus voimakkainta. Seuraavana vuonna osasto syntyi Hirsjärvelle ja vuonna 1909 Vilukselaan ja Joensuuhun.

Evankeliumiyhdistyksen johtokunta hyväksyi Joensuun osaston 6.4.1909 jäsenekseen. Ensimmäisiltä toimintavuosilta ei ole säilynyt kirjallisia tietoja. Jälkeenpäin kirjoitettujen muistitietojen mukaan ensimmäiseen johtokuntaan kuului ainakin osaston perustaja J. O. Levänen rouvineen, kauppias herastuomari Nikolai Kallio ja rouva Hilma Kallio, lautamies Vihtori Suutela, Iida Aliyrkkö ja isoisäni Kustaa Pirttilä, Vihtori ja Agneta Toivola ja maanviljelijät Nils Knaapi ja Juho Avellan.

Tänä vilkkaana alkuaikana juhlia pidettiin Rautelan Suutelassa, Kultelan Pirt-

tilässä, Sylvänän Näykillä, Härkälän kartanossa ja Hirsjärven kartanossa, jossa Risto Roto oli tilanhoitajana. Seuroja pidettiin myös Kultelan Kalliolla, herastuomari kun oli seudun aktiivisimpia evankeliumin eteenpäinviejiä. Vielä mainitaan Sylvänän Koljo, jonka omisti Teodor Roos, sekä Härkälän Toivola, Rautelan Knaapi ja Ollilan Haali. Kun pitäjään muutti Pusulasta Sariolan perhe, seuroja pidettiin myös heillä. Puhujina oli ainakin Wiik ja Kämäri, Eskolan veljekset ja Yrjö Helkiö.

Näiltä vuosilta on peräisin kahviseura, joka kokoon-tui kodeissa. Myöhemmin sitä sanottiin japanilähetyspiiriksi. Nimitys vaihteli, mutta se kokoontuu edelleen joka kuukauden kolmantena maanantaina, nyt nimellä SLEY:n lähetyspiiri.

Koko pitäjää ja erikoisesti evankelisia järkytti kansalais-sodan aikana vuonna 1918 tapahtunut pastori Leväsen surmaaminen. Tämä uskol-

linen evankeliumin saarnaaja ei eläessään erotellut ihmisiä, vaan saarnasi erotuksetta kaikille Jumalan sanaa. Molemmiin puolin häntä surtiin. Tämän tapahtuman jälkeen vilkas toiminta vähitellen laimistui.

Osaston uusi aika alkoi vuonna 1938, kun saatiin kappalaiseksi pastori Sulo Tasanko. Asialle lämmenneitä olivat myös kunnalliskodin johtaja Olga Knaapinen, herastuomari Kallio, Sariolan sisarukset ja vasta paikkakunnalle muuttaneet opettajat Tuovi ja Eero Helkiö.

Perustava kokous kutsuttiin seurakuntatalolle 13.9.1938. Tilaisuudessa puhuivat pastorit Sulo Tasanko ja Kauno Salo. Johtokunnan puheenjohtajaksi valittiin Sulo Tasanko, varapuheenjohtajaksi Eero Helkiö, kirjuriksi Olga Knaapinen, rahastonhoitajaksi Irma Sariola (Virtaperko) sekä neiti Alma Jaatinen ja Frans Saarinen.

Toiminta vilkastui. Perustettiin opintopiiri, joka toimi sota-ajasta huolimatta. Kuoro toimi opettaja Helkiön johdolla. Nuorisotyö aloitettiin 1940-luvun lopulla. Kaksi nuorisopiiriä ja kolme tyttökerhoa aloitti toimintansa. Kymmenen vuoden

Japanilähetyspiiri Elsa Lakalan luona 19.5.1992. Vas.Maila Vasama, Kirsti Sariola, Viola Karhunen, Virpi Tiensuu ja Terttu Lindberg. – Kuva Viola Karhusen.

jälkeen ne muuttuivat seurakunnallisiksi. Tyttötyön ohjaajaksi palkattiin Kirsti Inkinen. Kesäisin pidettiin nuorten suvipäiviä evankelisten opistojen merkeissä. Sulo Tasanko ohjasi sodan jälkeisen ajan nuorisoa kansanopistoihin Loimaalle ja Muurlaan, jonne pidettiin yhteyttä toveripäivien ja retkien avulla.

Olin vuosina 1947–48

Lounais-Suomen evankelisessa opistossa. Somerolaisia siellä oli silloin kahdeksan. Heitä oli ollut jo siellä edellisinä vuosina, samoin Muurlan evankelisessa opistossa vuonna 1945. Meitä nuoria oli paljon seurakuntatalossa juhllillakin, jonne sulauduimme muihin juhlijoihin. En muista, oliko siellä vanhempia ihmisiä.

Vuoden 1949 syksyllä

järjestettiin seurakuntatalolla Evankeliumiyhdistyksen ja seurakunnan nuorisotyöntekijäkurssi. Meitä oli silloin koolla noin sata nuorta lähiseuduilta ja kauempaakin viikon ajan. Meille opetettiin kerhotoimintaa ja raamattutietoa ja muuta tarpeellista. Opettajina oli SLEY:n pappeja ja virkailijoita. Viimeisenä iltana oli kirkossa juhla. Näin ystäväpiiri karttui ja seuraavina vuosina oli mukavaa mennä lähiseurakuntien nuortenjuhliin. Esimerkiksi Forssan Klemelässä oli Loimaan opiston kesäleiri monena kesänä.

Otto Perkon pyynnöstä aloitin omalla kylälläni tyttökerhon. Tyttöjen lisäksi oli aina mukana kolme poikaa. Keväisin oli kylän diakonia-piirin kanssa yhteinen ilta, jossa tytöt ja pojat esittivät ohjelmaa. Muita kerhoja oli Häntälässä ja seurakuntatalossa.

Tasangon ja Perkon aikana seurakuntaelämä ja evankelisuus olivat hyvin läheisiä. Kun heidän aikanaan perustettiin kinkeripiireihin diakonia-, lähetys- tai mermieslähetyksiä, oli laulukirjana aina Siionin kannel. Alkaneen nuorisotyön lisäksi oli evankeliumi- ja lähetysjuhla, joissa juhlapuhujina oli evankeliumiyhdistyksen työntekijöitä. Juhla pidettiin hellutaisin ja pitkänäperjantaina, jolloin puhujaksi lähes kahdenkymmenen vuoden ajan saatiin rovasti Toivo Rapeli. Hän oli ollut Muolaan kirkkoherrana ja mielellään tapaamaan Someron muolaalaisia.

Kun messu alkoi kiirastorstai-iltana, kirkko oli täynnä väkeä. Samoin pitkänäperjantaina, jolloin juhlaa jatkettiin seurakuntatalossa. Kaikissa juhlissa oli nuoria ja vanhoja. Nuorten toiminta ei ollut eriytynyttä niin kuin nykyään.

Kun työpaikakseni tuli

SLEY:n Someron Joensun osaston 70-vuotisjuhla 3.6. 1979 vanhalla seurakuntatalolla. Eturivissä Sulo Tasanko, Lauri Koskenniemi, Pentti Virtaperko, Viljo Ilvonen, Jaakko Hokkanen ja Mauno Ollila. – Kuva Pentti Virtaperkon.

vuonna 1957 Someron seurakunta, yhteys Someron SLEY:n osastoon oli jo tuttua. Aino ja Osmo Lyyllä oli japanilähetyspiiri ja sain kutsun sinne. En kuitenkaan ehtinyt käydä siellä usein, sillä työtä oli usein illallakin.

Valtakunnallisilla evankeliumijuhlilla käyminen oli tärkeää. Perkon aikana oli tapana tehdä kuorma-autolla päivän matka Helsinkiin. Juhla pidettiin Mäntymäellä, ja se alkoi klo 9 aamuhartaudella. Sen jälkeen seurasi ehtoollisjumalanpalvelus ja päiväjuhla. Ohjelmaa oli klo 17:ään saakka, ja se päättyi yhdessä rukoiltuun Herran siunaukseen. Matka kuormaautonlavalla oli aikanaan aivan ”luonnikasta”. Myöhemmin näiden juhlatmatkojen järjestely lankesi minun hoidettavakseni lähes kolmeksi kymmeneksi vuodeksi. Juhlien paikka vaihtui vuosittain aina Pohjanmaalta pitkin Etelä-Suomea. Nyt matkustettiin täyteen lastatuilla busseilla. Yöpaikkana oli usein yhteismajoitus kouluilla, joskus hotelleissa. Vanhempanikin olivat usein mukana.

Nämä juhlat ovat olleet perheelleni aina tärkeitä. Äidillä on valokuva, jossa on juhlaväkeä Johanneksen kirkon rappusilla. Kuva on 1900-luvun alusta ja siitä eiturivistä tunnistan isopap-

pani Elias Lempan, joka oli äitini isä. Hän oli kenties tullut paikalle Kiikalasta hevosella.

Vuonna 1970 aloitti Ruusakoti, jonka SLEY oli saanut testamenttilahjoituksena. Mieleeni on erityisesti jäänyt Siunaukselan matkapuhuja Lepolan käynnit Ruusakodin seuroissa. Hän tuli Somerolle kerran vuodessa ja saarnasi joskus myös jumalanpalveluksissakin. Diakoniatoimikunnan aloitteesta Ruusakodissa pidettiin seurakunnan päiväkotia lapsille.

Koska Pentti Virtaperko, joka oli osaston puheenjohtaja, oli toimessa Jokioisilla, piirin vetäminen jäi minulle. Aikaa oli jäätyäni eläkkeelle. Olen yrittänyt jatkaa Sarioilan Kirstin jäljissä. Kokoonnumme piiriläisten kodeissa ja säännöllisiä osallistujia on parikymmentä. Enemmän kuulijoita saapuu evankeliumi- ja lähetysjuhlille kuten myös hyvien uutisten ilmoihin ja vapunaaton ja adventin-ajan lauluiltoihin. Japanilähetyspiiri kokoontuu SLEY:n lähetyspiirin nimisenä Svenssonilla. Joukkomme on pienentynyt, mutta tahdomme näin olla seurakunnan lähetystyössä mukana. Monet meistä edustavat jo toiminnan kolmatta tai neljättä sukupolvea. Onhan siinäkin jo perinnettä.

Lahjoituksena saadussa Ruusa-kodissa Sepäntiellä toimi lasten leikkikoulu 14 vuotta. – Kuva kirjoittajan.

Pyhäkoulumuistoja

”On pyhäkoulu armas, käyn sinne riemuitten. Siel opin toisten kanssa, mä laulain, lukien. On pyhäkoulu mulle kuin koti kultainen.” Näin luki pyhäkoulun kuvavivohossa ja sanat olivat minulle tärkeitä käydessäni pyhäkoulua.

Kesällä vuonna 1948 ollessani kolme ja puolivuotias aloin käydä isosiskoni Sirkan kanssa Ollilan metsäkulman pyhäkoulua. Opettajana oli silloin Aino Laurila. Muitakin opettajia muistan vuosien varrelta: Hilma Karvasen, Lahja Mattilan, Hellin Niitymäen sekä Eeva ja Olavi Väyrysen. Kokoonnuimme melkein aina opettajien luona kesäaikaan 16–19 ker-

taa. Kokoonnutuminen kesti noin tunnin. Pyhäkoulun aiheina oli jokin hengellinen sanoma, joka luettiin ja sitten opettaja selitti luettua tekstiä. Hän myös kyseli tarkistaakseen, olivatko lapset kuunnelleet ja ymmärtäneet. Lauloimme usein tuttuja virsiä: ”Maan korvessa kulkevi lapsosen tie”, ”Ystävä sä lapsien” ja ”Mä silmät luon ylös taivaaseen”. Kotiläksyksi annettiin muistolauseita, jotka opeteltiin ulkoa ja opettaja kyseli ne seuraavalla kerralla. Joka kerta saimme merkin, jonka liimasimme vihkoon. Merkkeinä olivat raamatunaiheiset kuvat teksteineen. Merkkimalli muuttui vuosittain. Lammas ja tähti oli yksi

hyvin mieleen jäänyt merkki. Se liimattiin paimentauluun.

Varsinaisen pyhäkoulun lisäksi meillä oli juhlia, joihin kutsuttiin vanhempia mukaan. Juhlien ohjelmien harjoittelu oli hauskaa. Usein tehtiin kirkkomatkoja ja retkiä. Ruostejärvellä tehdystä retkestä muistan, kun isosta padasta jaettiin keittoa. Keitto syötiin eväsleipien kanssa ulkona, ja se maistui hyvältä. Kertunsalon retkellä oli mieleenpainuva tapahtuma. Voitin ensimmäisen palkinnon juoksukilpailussa. Muistan vielä erittäin hyvin, kun kenkäni kärki ylitti ensimmäisenä maaliviivan.

Jalassani olivat ruskeat kävelykengät, joissa oli päällä pieni solki. Ylläni oli vaalea satiinihame, jossa oli harmaita ja keltaisia kuvioita. Silloin ei ollut juoksukenkiä eikä urheiluhousuja. Palkinnoksi sain nenäliinan, jota olen säilyttänyt kuin aarretta.

Pyhäkoulussamme ikä-jakauma oli suuri, mutta se ei haitannut. Kaikki olimme kiltisti ja kuuntelimme, mitä opetettiin ja olimme innostuneina mukana kaikessa toiminnassa. Minä kävin pyhäkouluu yksitoista vuotta aina rippikouluun saakka.

Irja Laiho

Seimen luokse

*Piltti pieni
seimen lapsi
kerran talliin syntynyt
näet tieni
loitommaksi
luotasi on kääntynyt.*

*Luokse seimen
talliin halpaan
saapui viisaat itämaan
näki lapsen
kuninkaanaan
polvistuivat palvomaan.*

*Tahdon vielä
luokses tulla
kädet tyhjät ojentaa
uuvuin tiellä
voimaa sulla
haavoitettu parantaa.*

*Joulun lapsi
lahja taivaan
katso tänne maailmaan.*

Lapsuusmuistoja vuosilta 1922–23

Elettiin vuotta 1922. Vanhempani olivat edellisenä vuonna muuttaneet Liedosta Vesilahdelle Onkemäen Tuomaalaan. Äidilleni Vesilahti oli merkittävä paikka, koska hänen sukujuurensa ovat siellä ja siksi minäkin olen jollakin lailla vesilahtelainen.

Olimme kaksosveljeni Keijon kanssa juuri sopivasti kesällä täyttäneet seitsemän vuotta ja valmiit aloittamaan koulunkäynnin. Vähän myöhemmin joukkoomme tulivat serkkupoika Raine Ritari ja neljävuotias pikkusisko Eila. Pikkusiskon kanssa oltiin vaikeuksissa, sillä hän ei olisi saanut vielä aloittaa koulua. Hän kuitenkin lähti vaikka paitasillaan aamulla koulun oven taakse. Opettajan kanssa sovittiin Sitten, että hän saa käydä istumassa pulpetissa, kunnes kyllästyy. Mutta toisin kävi!

Koulu oli kaunis ja mahtava rakennus korkealla mäellä. Opettajia oli kaksi. Alakoulussa oli oma opettaja ja yläkoulussa opettaja Weneskoski, joka opetti neljää luokkaa isossa salissa samanaikaisesti. Opettajat olivat koko kylän tärkeitä merkkihenkilöitä.

Niin aloitimme alakoulun ensimmäisen luokan. Oppilaita oli paljon, sillä samana vuonna 1921 tuli voimaan ”koulupakko” ja käsky kävi, että kaikki seitsemivuotiaat lapset oli pantava kouluun. Se olikin kova haaste vanhemmille, sillä perheissä oli siihen aikaan useita lapsia. Kaikilla ei ollut edes kenkiä muista varusteista puhumattakaan. Lämpimiä vaatteita, joita silloin tehtiin kotona, ei siihen aikaan saanut mistään edes ostaa.

Terttu ja Kai Wanne alakoululaisina. – Kuva kirjoittajan.

Pitkät koulumatkat kuljettiin huonoja teitä, jotka toisinaan olivat pelkkiä polkuja.

Koulu alkoi. Aluksi oli rukoukset ja laulettiin pieni virsi opettajan perässä ja olihan jotain jo kotonakin opittu. Kaksosveljeni kanssa istuimme aina vieretysten. Pulpetti oli jotenkin pitkänomainen ja siinä alapuolella oli hylly ja pitkä penkki, johon sopi useampiakin istumaan. Aluksi tarkastettiin kädet. Kynsien tuli olla puhtaat. Sitten saatiin rakkaat Aapiskukot, pieni ruudullinen vihko sekä lyijykynä. Kynä oli vaikea teroittaa, ja sen lyijy oli pienissä pätkissä. Oli juhlahetki, kun aapiset

otettiin esille ja alettiin kuorossa opetella kirjaimia kuin Jukolan veljekset. Kotiläksykin saatiin. Tavaaminen olikin vaikeampaa. Tavu pyrki aina loppumaan: -päs ja -tos! Kotona kun harjoiteltiin, äitikin hermostui, kun pojat olisivat mieluummin lähteneet isojen miesten kanssa hevostöihin.

Tunnilla istuttiin hiljaa ja lapset olivat yleensä kilttejä ja tottelevaisia. Jos häiriötä oli, pääsi muurin nurkkaan seisomaan. Kun siihen aikaan elämä oli hyvin vaatimatonta, niin kaikki oli sen mukaista. Koululaukkuna oli selkäreppu tai pieni kangaspussi. Oppilailla oli eväät, jotka

syötiin nätisti pulpetissa istuen ja hyvällä ruokahalulla. Eväinä oli vartaassa kuivattua ruisleipää tai ohrarievää. Halkileikatulla neljänneksellä oli päällä voita ja kotijuustoa tai suolatun lihan viipale tai kananmuna tai ei mitään. Lisänä oli maitopullo. Käärepaperina oli sanomalehteä tai mitä nyt sattui olemaan. Ne kuitenkin pantiin takaisin laukkuun ja vietiin kotiin.

Välitunnilla juostiin litta, jolloin kiinnisaatu oli vuorostaan litta. Muita leikkejä olivat ”karhu on kotona ja miehet metsässä” tai kuurupiilo, jolloin kurkisteltiin navetan nurkissa. Pojat heittivät nappikuoppaa. Suuret puiset palttoon napit olivat haluttuja. Välistä tuli rähäkää, kun joku rikkoi sovittuja sääntöjä.

Koululla oli siis navetta. En silti muista, mahtoiko opettajillamme olla silloin omia lehmiä. Navetan yhteydessä oli huussi. Joskus tyttöjen ”luukkuhousut”, välillä kosteatkin, jäivät auki ja nämä tavallisesti paksusta Finlaysonin flanellista tehdyt pöksyt repsottivat kiusallisesti kintuissa. Opettaja sitten nosti luukut ja napitti vyötärölle. Muistan elävästi, kun kulkukauppias tuli raskaasti lastattua polkupyöräänsä työntäen Tuomaalan pihalle ja naisia nähtyään huikkasi jo kaukaa: ”Tulkaa naiset ostamaan automaattihousuja.” Oli saatu kuminauha housun vyötärölle. Ehkä sellaisia saivat pian pikkutyötötkin.

Ensimmäinen matemaatiikan oppitunti on erikoisesti jäänyt mieleeni, kun opeteltiin ynnä- ja poislassua. Opettaja piirsi taululle

sikolätin ja sinne porsaita. Toisia tuli ulos ja toisia meni sisälle. Kysymyksiin tuli niin paljon erilaisia vastauksia, että tunnin loputtua opettajan kanssa ei päästy yksimielisyyteen siitä, montako possua meni ulos ja montako jäi tai meni sisälle. Oli siinä opettajalla tekemistä. Mitään oppikirjaa ei laskennosta vielä ollut. Muitakin puutteita oli uudessa koululaitoksessa. Olihan koko itsenäinen Suomikin vasta muutaman vuoden ikäinen.

Kylässä oli tapana viedä lämpimäisiä naapuriin ja niin vietiin opettajallekin leipää, juustoja ja muuta elintarviketta oppilaiden mukana. Opettaja tuli iltapäivisin silloin tällöin naapuriin kyläilemään, ja pikkusisko Eila sai keinutella opettajan sylissä kiikkustuolissa. Opettaja kertoi Eilan olevan tarkkaavaisin oppilaansa. Uskontotunnillakin, kun opettaja oli kysynyt, missä Jeesus oli käynyt opettamassa, koko luokka ei muistanut, mutta Eilapa muisti. Paikka oli Kapernaum. Muistan, että me isommat osasimme jo hävetä.

Mieleeni on jäänyt, että toisena vuonna meille tuli eri opettaja. Hänellä oli erilaisia tapoja ja kova kurinpito. Aamuhartauden jälkeen alkoi kantelutunti. Silloin kerrottiin, mitä kullakin oli toisista sanottavaa. Hän jätti pienestäkin rikkeestä oppilaita jälki-istuntoon. Kaksikin kertaa hän unohti poikia lukkojen taakse koululle ja meni itse asunnolleen Yliöyrälle. Pojat hyppivät muutaman tunnin kuluttua ikkunasta ulos. Toisella kerralla kello oli jo kahdeksan illalla, eikä poikia kuulunut kotiin. Silloin äidit lähtivät Öyrälle hakemaan opettajaa. Asiaa tutkittiin ja opettajalla havaittiin olevan joitakin mielenterveysvaikeuksia. Opettaja vaihtui ja koulunkäynti oli taas muka-

vaa. Eilakin sai palata takaisin pulpettiinsa keskeytyksen jälkeen.

Entäs joulujuhla? Se oli koko kylän juhlaperinne, jonne tulivat kaikki mukaan. En muista, miksi äiti ei lähtenyt sillä kertaa mukaan, vaan lasten kanssa juhlaan tuli keittäjä-Kaisa. Köksä oli nuori ja kaikkien suosiossa. Varsinkin koirien, jotka keittiössä saivat Kaisalta makupaloja. Koirat, emä ja pennikka, suljettiin komeroon, että pääsimme lähtemään.

Minulla oli ohjelmanumero Aalin Vilhon kanssa. Olimme näyttämöllä ison koulun kateederilla. Vieläkin muistan, mitä harmikseni ja kauhukseni näinkään. Kuka istuikaan etupenkissä? Meidän Kaisa-köksä koira kummassakin kainalossa. Jotenkin pääsin alkuun, mutta Vilho, ikäisekseen pitkä hontelo poika, ähki ja heilui etukumarassa, eikä tunnu muistavan mitään. Minua kiukutti vielä enemmän. Että tämäkin vielä! Kuis-kasin ja mutisin hänelle ja tulihan sieltä jotakin ulos. Ehkä häntä toisaalta huvitti Kaisa koirinensa. Itse varoin katsomasta sinne päin. Jotenkin selvisimme loppuun ja katosimme vikkelästi ovesta Weneskosken puolelle. Joku

ilkikurinen oli päästänyt koirat irti, vaikka hyvin tiesi, että ne ovat heti Kaisan jälkiä myöten koululla. Kaisa oli kaikin keinoin koettanut saada niitä ulos, mutta kun väkeä lappoi koko ajan sisään, siellä ne vilistivät ihmisten jaloissa juuri, kun ohjelma oli alkamassa. Hän keksi mennä etupenkkiin istumaan ja painoi koirat matalaksi viereensä ja ne olivat onneksi pienikokoisia. Lähellä istuvia huvitti, mutta taakse Kaisa tuskin edes näkyi. Siinä ne olivat juhlan loppuun. Olihan sekin ohjelmanumero, ainakin joitakuuta huvitti, vaan väliä hällä. Muusta ohjelmasta en muista mitään erikoista. Pukkia ei tullut, eikä lahjoja jaettu. Ei siihen aikaan juuri muutenkaan lahjoja annettu.

Koulukavereistani muistan paitsi Aalin Vilhon, Koivulan Eenokin ja Järvisen pojat, joka ei koskaan tiennyt mitään. Opettaja ei saanut hänestä mitään otetta. Me toiset jännäsimme, miten hän vastaisi. Hän ei silti ollut tyhmä, mutta kouluhommat eivät kiinnostaneet. Hänen isänsä oli erikoisen hyvä talkkunamestari ja Tampereen rouvat olivat Alarannassa vastassa, kun tiesivät hänen tulevan myymään talkkunoi-taan. Hän teki usein mustista

kauroista uunitalkkunoita. Musta kaurahan on paljon paremman makuinen kuin valkoinen. Kanakin syö ensin mustan jyvän. Äiti oli meille joskus vihainen, kun me syljeskelimme mustan kauran kuoria. Ei tainnut Onkemäen myllykään saada talkkunoista tarpeeksi hienoja. Mylly tuotti muutakin, sillä siellä oli sähköturbiini, joka kosken voimalla hieroi sähköä niin, että Tuomaa-lassakin oli sähkövalot, tosin vähän hämäret teknisen virheen vuoksi. Välistä valot sammuiivat kokonaan. ”Taas meni rapu turbiiniin”, vitsailtiin silloin.

Joki vilisi rapuja ja keskelä päivääkin saimme kiinni niitä paljain käsin. Söpöt pienet rapulapset päästimme veteen takaisin. Myllyllä me leikimme pitkät päivät. Lammen ruskea vesi oli kesäpäivinä ihanan pehmeää ja lämminä uida ja pulikoida. Kerran me Rainen kanssa lähdimme laskemaan koskea, tosin myllyn alapuolelta. Otimme rannalta myllärin emännän ison pyykkipadan, istuimme siihen ja työnsimme itsemme veteen. Vähän aikaa pata pyöri virrassa ja upposi sitten kuten mekin.

Kauempina kaverit jännäsivät, mihin me joutuisimme, mutta jonkin ajan kuluttua rantaruohojen joukosta nousi kaksi mutaista ruskeaa möykkyä. Oli pyhäpäivä, ja olin aamulla saanut korean kretonkimekon ylleni. Se vain suretti, että miltä se nyt näytti. Sitä en muista, mitä myllärin emäntä mah-toi sanoa padastaan. Silloin kyllä lapsillakin oli hauskaa, kun myllärin emäntä kertoi siastaan, jota kylmällä aikaa oli pidetty tuvassa. Mutta se oli kasvanut isoksi ja piti viedä läävään, sillä se oli mennyt heidän sänkyynsä ja myllännyt ylösalaisin pitkät oljet sängyn pohjalta pitkin pirttiä.

Terttu Sagulin kesällä 2011.

– Kuva Manu Kärki.

Ojalan joulu 1930-luvulla

Mylläri oli vanhan ajan mies. Kuuntelin, kun naiset keskustelivat, miten hän oli paheksunut noiden Turun puolen naisten, äitini ja tätini, vaatteita. Liian läpikuultavista kankaista oli puserot, joissa ei ollut hihoja lainkaan. Meillä puolestaan surkuteltiin myllärin emäntää pitkässä kaulaan asti napitetussa pitkähihaisessa työkileningissään, jossa paljasta pintaa ei saanut näkyä.

Oli muitakin mukavia ihmisiä. Koulukaverini Ee-nokki ja hänen vanhempansa olivat meillä melkein aina. Kun tapasin touhukkaan Koivulan Iitan ensimmäisen kerran, hän lypsi pikimustaa nutipäälehmäänsä kyykky-sillään ja keinutti itseään lypsytahdissa. Kun menin lähelle, hän kysäisi: ”Kekäsää olet?” Äitini teki vahvaa sahtia. Hän ei nuukaillut aineissa: se oli litra lientä ja litra viljaa. Vierre olikin paksua kuin kerma ja kävi huuliin kiinni. Koivulan Eetu tietysti joi mielellään sahtia, kuten muutkin miehet. Hän halusi myös mäskin ja saikin viedä sitä kotiinsa. Viikon päästä tuli Iita kertomaan, ettei Eetu mennyt koko viikkona töihin. Joi vaan mäskiin keitettyä vettä kaljana ja makasi. Mies söikin mäskiä, olihan se kypsää ruista, ohraa ja maltaita. Eihän se pahaa ollut.

Leikkikavereita riitti, varsinkin poikia. Olin aina mukana poikalaumassa ja siellä, missä jotain oli tekeillä. Äitikin joskus muisteli näitä aikoja sanoen: ”Silloin Terttu pikkupoikana.” Leikit olivat aikamoisia, varsinkin, kun pojat tekivät tussareita. Kerran he värkkäsivät vanhasta suuresta aitan avaimesta vanhan piipun, joka oli asetettu koivuiseen puupalikkaan. Vanhempien veljien metsästystarvikkeista oli kähvelletty ruutia ja pellavia ja taiteltu tulitikun tulipäitä tarpeellisen määrän sytykkeiksi. Nämä

oli topattu piippuun tiukasti pellavien kanssa.

Oltiin paimenessa. Meitä istui ojan penkalla pitkä rivi. Oli tarkoitus laukaista oikein kunnan paukku. Olin nytkin sakissa ainoa tyttö. Pojat tiesivät, miten kova latinki oli piipussa. Tulitikulla tuikattiin sytykkeisiin ja viime hetkellä, kuten kunnan gentlemaneille kuuluu, tussari työnnettiin tytön käteen. Varjeltiin, mikä pamaus. Piippu vihelsi mennessään ja koivun oksat rapisivat pellon takana. Säikähdyksestä selvitettyä ja savun hälvettyä lehmät ja koirat olivat hävinneet näköpiiristä ja Polle karannut tallin eteen. Lehmät löydettiin metsästä, mutta vähän arvelutti illan tiedotustilaisuus. Se oli lyhyt. Isä sanoi heti: ”Kaikki on hyvin näillä. Olkaamme iloisia ja onnellisia, ettei noille tussarimiehille käynyt mitenkään.” Vähään aikaan ei tehty tussareita, eivätkä kylän kaverit saaneet tulla meille paimeneen. Oli niitä virikkeitä lapsilla siihenkin aikaan!

Aika on kullannut lapsuusmuistot ja monet asiat, jotka eivät silloin huvittaneet, ovat muuttuneet hauskoiksi muistoiksi. Vuosikymmenien jälkeen kävin katsomassa entisiä leikkipaikkoja, mutta ne olivat hävinneet. Mutta koulu oli juuri sellainen kuin se oli lapsen mieleen jäänyt. Sieltä se opin alku lähti. Eila-sisko sai kuusivuotiaana alakoulun päästötodistuksen. Ehkä se tavaton oppimisen halu enteili sitä, että hänestä tuli suomen kielen maisteri ja seminaarin ja yhteislyseon lehtori Helsingissä. Keijon ja Rainen opinnot sujuivat niin ikään. Toiselle häämötti valkolakki ja toiselle opettajan virka, mutta sotien jälkeen ei poikia enää ollut. Täältä alkoi omakin opintieni, joka päättyi Helsingin yliopiston agronomiopintoihin.

Ojala. – Kuva kirjoittajan.

Olin jouluaattona mieheni sukulaisissa ja iloinen siitä, että mieheni kuoltua sain olla tuttujen ihmisten seurassa. Mukana oli minua kaksikymmentä vuotta nuorempia sukulaisia, siis kuusikymppisiä, jotka olivat kiinnostuneita vanhoista ajoista. He kysyivät, että oliko minun lapsuudessani siellä Pitkäjärvellä jouluna olkia lattialla. Ei siihen aikaan ollut missään, mikäli tiedän.

”Oliko joulukuusi?”

Muistan, että isä piti suostutella tuomaan kuusi, koska tilaa oli vähän. Kuusi koristeltiin lipuilla ja piparkakuilla, ja talikynttilöitäkin kiinnitettiin oksiin. Kuusi

ripustettiin sitten orteen riip-pumaan. Siellä orsien päällä olivat leipävartaat, tarvepuut kuivumassa ja villakopat. Kynttilän valo oli kaunista öljylampun valon rinnalla. Sähköä ei silloin vielä Ojalla ollut.

”Kävikö joulupukki?”

Kyllä se varmasti kävi, mutta aivan huomaamatta. Muistan, että sain räsynuken ja aina jotain vaatteita. Epäilen, että äiti oli ne tehnyt, koska kaupasta ei silloin juuri mitään ostettu. Ruokaa äiti kyllä joulukuusi laitto: laaticoita, salaattia, kinkkua ja makkaroita. Siihen aikaan teurastettiin sika syksyllä, kun ilmat jäähtyivät. Siitä

Annikki Leppä.
– Kuva Outi Tupalan.

Annikki Leppä ja (nyk. Lehtonen) ja naapurin tyttö Briitta Alakylä 1936.

– Kuva kirjoittajan.

käytettiin kaikki hyödyksi. Tehtiin sylttyä ja vielä erikseen sianpääsylttyä. Läskiäkin uskallettiin silloin syödä, ihra meni saippuassa ja pikkulinutkin saivat osansa.

Joulukirkossa emme käyneet, koska oli liian pitkä matka istua hevosen reessä. Meillä oli jonkinlainen patteriradio, että saimme kuunnella jouluojelmaa. Naapurin tätikin oli kuuntelemassa kirkonmenoja, mutta ei pattereita saanut paljon kuluttaa. Joulun jälkeen odottelimme joulumuoreja ja isompina itsekin juoksimme talosta taloon.

Isän isä, Selkälän pappa, asui meidän kanssamme. Hän piti komentoa silloin kun isä ja äiti eivät olleet kotona. Jos meteli yltyi kovaksi, kuului: ”Minä otan hihnan.” Koskaan hän ei kuitenkaan lyönyt.

”Puita hellaan, menee kohta tulitikkiin.” Hän huolehti, sillä tulitikut piti ostaa kaupasta. Siksi niitä oli säästettävä enemmän kuin puita. Pappa oli ahkera puupinolla.

Tämän tapaista oli elämä joulunaikaan Ojalan pientilalla, kun olin alakouluiässä.

Jussi Selkälä.

– Kuva Outi Tupalan.

In memoriam Martti Jokinen

Martin muistojuhlaa tässä kun olemme viettämässä lienee ihan paikallansa muistellaanpa tarinaansa.

Kertomat' en olla malta koti löytyy Somerolta. Kimala on kylän nimi jossa elon aloitteli.

Pian oli opin tiellä, vaik' ei tietä ollut siellä, koulun piirin vikapuolla opit sai hän Saarentaalla.

Rippikoulun jälkeen heti kirkonkylään mieli veti, piti nähdä miten pärjää mistä löytyy leivän syrjä.

Vähän helpotti se paine tirehtööri Leo Laine rekrytoi tään nuorukaisen innokkaan ja oppivaisen.

Vaikka aika silloisena kulki hevosvetoisena oli ohi sotain kausi hiljaa elintaso nousi.

Ratkaisun sai monet pulmat sähköistettiin metsäkulmat ura upea sai startin sähköala nieli Martin.

Laineen firma vei ne päivät mutta iltapuhteet jäivät, ne ja usein iltäöissä rehki kattotiilitöissä.

Oma koti unelmana uurasti hän ahkerana harvoin ilta oli vapaa silloin tyttöänsä tapaa.

Tontti oli ostettuna, sekä vaimo katsottuna eikä työn ja toimen miehen asiat jää puolitiehen.

Martti Jokinen 10.11.1933–28.3.2011

Tyköistuvan sai heilan hääät kun vietti kansa Eilan kesti tanssijoiden kunto Satumaata soitti Unto.

Kiitos Martin sinnikkyuden taidon sekä kätevyuden koti nousi voimin omin tosin ponnistuksin kovin.

Perhe kasvoi isommaksi tyttäriä syntyi kaksi maaltapako tuli muotiin muuttokuorma Turkuun tuotiin.

Martti sähköasentaja kouliintunut rakentaja osti tontin melko suuren lähiöstä Pääskyvuoren.

Kasan tarvikkeita osti naularepun kaulaan nosti heilui vasara ja saha vieraalalle ei mennyt raha.

Martti talon valmistuvan havaitsi, sai muuttoluvan, kerran takamailta tontin Tommille myi pienen pläntin.

Martti vaihtoi tupatöihin kaupallisiin ympyröihin tarmonsä hän peliin laittoi myyntiennätykset taittoi.

Jopa johtajat sen keksi mies hän sopii vetäjäksi nimittivät päälliköksi osastostaan vastaavaksi.

Oppilaaksi hyväksyttiin markkinointi-instituuttiin vaikk' luonnonlahjakkuutta aina oppia voi uutta.

Lopputenteissään mies päti diplomin sai käteen heti arvosanoin kiitettävä käytökseltään miellyttävä.

Martti nautti luottamusta kavereitten arvostusta luottamusmiestittelillä kiistoja sai sovitella.

Oli elintason nosto Nauvon rantatontin osto vaikka suri kovaa hintaa rakasti hän sitä rantaa.

Nousi rakentajan halut löytyi timpermannin kalut kesäpaikka vailla vertaa tuloksena tällä kertaa.

Pariskunnan harrastus tanssit sekä matkustus tuntumaa he piti yllä usein tangoristeilyllä.

*Mies jo eläkkeellä eli
elämästä nautiskeli
kun se rintakipu iski
diagnosoitiin infarktiksi.*

*Tukoksia löytyi noista
Martin sepelvaltimoista
kirurgit ne ohittivat
sääristä sai varaosat.*

*Hyvin leikkauksen kesti
sekä toipui nopeasti
pumppu toimi rakentajan
saanut oli jatkoajan.*

*Heräs' vaistot rakentajan
näin hän käytti jatkoajan
taloja hän molemmille
rakenteli tyttärille.*

*Kuntoaankin kohenteli
määräysten mukaan eli
oikein osti puvun kalliin
liittyi Aarnen juoksutalliin.*

*Kirjoja hän lueskeli
tietojansa täydenteli
sepitteli tarinoita
kirjoitteli novelleita.*

*Lehdet näitä julkaisivat
uusiakin tilasivat
tarinointi hältä luisti
oli luovuus, hyvä muisti.*

*Kertomukset pidemmiksi
paisuivat jo romaaneiksi
näitä löytyy useimpia
valmiita jo teoksia.*

*Kustantaja niistä piti
hyväksyikin melkein heti
yksi on jo painettuna
toiset seuraa postuumina.*

*Martin sairastuneen kuulin
hänen toipuvan vielä luulin
jutusteltiin sairaalassa
kun kävimme tapaamassa.*

*Martti poistui taakse rajan
mutta hyvin käytti ajan
voimaa toivon omaisille
Marttia nyt sureville.*

"Krai pystyyn ja Hovilaan"

Johan Viktor Hovila (1842–1915), entinen Ali-Yrkkö, käytti myös nimeä Johansson isänsä mukaan. Hän oli aikanaan poikkeuksellisen aktiivinen talousmies. Hän ymmärsi, ettei rahaa sen paremmin kuin työväkeäkään kannata pitää toimeettomana. Se olisi suurta tuhlausta. Jo Ali-Yrkkössä ollessaan hän oli pitänyt kauppaaliikettä tuomalla kaupunkimatkoillaan tavaraa aina yli talon oman tarpeen ja myi sitten ylimääräisen kyläläisille. Isäni kertoi Pirttilän Ison kertoneen, että Yrkkössä oli ollut eri ”puari” eli aitta myytävää tavaraa varten. Talon omaa käyttöä varten oli toinen ”puari”.

Someron historian II osa kertoo, että vuonna 1883 Someron kirkolle eli seurakunnalle oli kertynyt ylimääräisiä varoja, joille ei ollut sijoitusmahdollisuutta, sillä pankkejakaan ei vielä ollut. Kukaan ei halunnut varoja lainata, vaikka siitä kirkossa kuulutettiin. Silloin kirkkoneuvoston jäsen, kuudennumies eli seksmanni, Juho Viktor Ali-Yrkkö tarjoutui 5 % korolla ottamaan kaikki liikenevät varat haltuunsa ja antamaan pantiksi Kivisojan Mäkilahden talon. Näin kirkonmiehet tekivät hyvän ja varman sijoituksen, ja Vihtori sai käteistä rahaa liiketoiminnalleen.

Hovilan vanhan tilikirjan mukaan on vuonna 1886 ruispeltoja varten tuotu iso määrä luujauhoja lannoitteeksi. Tämä lienee ensimmäisiä kertoja, jolloin seudulla on käytetty apulantaa. Oman käytön lisäksi sitä myytiin huutokaupalla talollisille ja muutamille torppareillekin.

Hovila vuonna 2011. – Kuva Matti Torkkomäki.

Huutokauppa oli elokuun 12. päivänä 1886. Siitä alkoi tehomatalous, vaikka ostajia oli vain 18 henkeä. Määrätkin olivat pieniä. Lannoitetta ostettiin vain muutama säkki taloa kohti. Siitä voi päätellä, että hyvin varovasti on suhtauduttu ajatukseen panna valmista rahaa takaisin peltoon. Hinta oli sama kaikille: 15 mk säkiltä. Säkin kokoa ei mainita. Apulannan myynnistä on merkintöjä muiltakin vuosilta. Määrästä ei saa selvää, sillä sitä myytiin pitkin vuotta. Vuonna 1888 myytiin luujauhon lisäksi ”toista lajia liitusontaa” yhdeksällä markalla säkiltä.

Kun Vihtori osti Hovilan kartanon 1877 ja myi Ali-Yrkkön pois, liiketoimet vaan suurentuivat. Vihtorin äiti

Anna-Liisa ei pitänyt Yrkkön myynnistä, koska hänellä oli ”syytinki” eli eläke sieltä ja hän joutui näin vieraiden holhottavaksi. Heikennyttyään hänet vietiinkin toisen poikansa Kallen luokse Pirttilään, jossa hän kuoli vuonna 1898. Syytinkisopimukset olivat taloon liittyviä rasitteita, ja Anna-Liisankin syytimestä jouduttiin kärejömään Ali-Yrkkön uusia omistajia vastaan.

Kartanossa täytyi pitää paljon työväkeä, että työt tulisivat ajallaan tehdyksi. Kun työtä ei ollut tasaisesti ympäri vuoden, hän urakoi muita töitä, kuten yleisiä maantietöitä, lumireen ajoa, kestikievaritoimintaa ja kyydityksiä. Vuonna 1888 hän otti urakakseen rakentaa Ho-

virinnan sillan Pitkäjärvellä. Niin suurta työtä ei oletettavasti tehty pelkästään kartanon väellä vaan siitä annettiin alaurakoita kivimiehille ja muille ammattiryhmille. Samaa siltaa tehtiin uudestaan taas vuonna 1906. Punaiset räjäyttivät sillan vuonna 1918, mutta silta rakennettiin jälleen.

Jopa karjankuljetus oli urakointiin sopivaa työtä. Ennen vanhaan karjaporvarit ostelivat taloista teuraskarjaa ja kokosivat eläimet jonkun talon karjatarhaan, josta ne vapaana laumana ajettiin kaupunkiin kuin ”villissä lännessä” ikään. Vanha karjaporvari Nikolai Kallio kertoi, että usein hänkin vei ostamansa eläimet Hovilan tarhaan, josta kartanon torpparit ajoivat lauman Helsinkiin samalla, kun vietiin kartanon eläimiä ja mahdollisesti jonkun torpparinkin. Eläimen hinta nousi paljon, kun se saatiin hyväkuntoisena Helsingin teurastajille. Torpparienkin taksvärkkivollisuuteen saattoi kuulua muutama kaupunkimatka vuosittain. Vieraiden eläinten kuljetuksesta saatu korvaus tuli sitten isännälle.

Vanhat ihmiset ovat kertoneet, että Hovila hankki rahansa varsinaisesti metsäkaupoilla.

Hovilalle jäävä hyöty oli todella puhdasta tuloa. Lisäksi puukhollari merkitsi hänelle vaivanpalkat erikseen. Jonakin keväänä Vihtori teki sahayhtiön kanssa sopimuksen suuren puumäärän uittamisesta sahalle. Kartanon miesten piti tehdä se ennen kylvöjä. Puutavara oli yhtiön omistamaa. Kirjallisessa kontrahdissa sovittiin, että yhtiö antaa uittovälineet. Tuli kuitenkin sellainen kevät, että kevättulvia ei tullut ja tukit jäivät kesäksi vesistön latvoille makaamaan, mikä tietysti oli valtavan suuri vahinko. Yhtiö haastoi sitten Hovilan kärä-

jiin sopimuksen rikkomisesta vaatien korvausta. Oikeus päätti, että yhtiö saa kärsiä menetyksen omana vahinkonaan, koska ei ollut täyttänyt sopimusehtoja omalta osaltaan. Uittovälineitä ei ollut, koska vettä puuttui. Näin Vihtori voitti jutun. Olen merkinnyt tarinan muistiin Yrjö Hovilan ja Mikko Kivirasin kertomuksesta.

Yleisissä asioissa Juho Vihtori oli paljon käytetty mies ja mielipiteiltään edistysellinen. Hän ajoi kunnan etua. Jo kohta Ali-Yrkkön isännäksi tultuaan 1865 hänet nimitettiin 23-vuotiaana köyhäinhoidon piirimieheksi. Tällaisia luottamustoimia hän joutui hoitamaan paljon ja piti sen velvollisuutenaan loppuun asti. Sen voi havaita myös Someron historiasta. Vuonna 1884 hänet valittiin vaivaistalokomiteaan, jota asiaa hän voimakkaasti ajoi. Siihen tarkoitukseen komitea osti Joensuun Yli-Aukustin talon (Svensson) 11 025 markan hinnasta. Ensin kuntakokous hyväksyi oston, mutta kun siitä kuitenkin valitettiin, asia tuli uuteen käsittelyyn. Nyt kauppaa ei enää hyväksytti.

Talo jäi nyt tälle kolmen miehen komitealle, jotka olivat ostaneet sen ilman täysiä valtuuksia. Muut jäsenet olivat puuseppä Hellsten ja kirkkoherra Werin. Voi hyvin arvata, kenen riskillä talo oli ostettu. He myivät ensin Yli-Aukustin metsän Loimaan Höyrysaha Oy:lle 6500 markalla ja sen jälkeen itse talon 6300 markalla. Voittoa tuli siitäkin 1775 mk, vaikka sitä ei oltu tarkoituksella haetukaan.

Olen kuullut sananparren: ”Krai pystyy ja Hovilaan.” Lieneekö se taksvärkkärien hokema ja tarkoitti, että kartanoon oli mentävä, oli ilma mikä tahansa. Ei muuta kuin kaulus pystyy, töitä oli aina. Oli mentävä ulkopuoliisiin urakoihin, jos taksvärkki-

päiviä oli tekemättä.

Saattaa se sananparsi juontua siltäkin aikakaudelta, jolloin Hovilassa pidettiin käräjiä. Käräjät olivat myös sellainen juttu, että sinne oli pakko mennä.

Vuosina 1878–79 Hovila otti urakakseen kihlakunnan postin kuljettamisen. Se tarkoitti sitä, että vaadittaessa oli lähdeävä viemään nimismiehen tai muun virkamiehen virallista postia. Oli huolehdittava myös siitä, että viralliset ilmoitukset vietiin Someron ja Somerniemen kirkkoihin jumalanpalveluksen yhteydessä kuulutettavaksi.

Vuonna 1880 rusthollari Hovila on ottanut urakakseen Ollilan kestikievarin hoitamisen 474 markan vuotuisesta korvauksesta. Toimipaikka oli Ollilan Sipulla. Se edellytti ainakin sitä, että paikalla oli kyytihevosiä. Myös majoitus ja matkustavaisten ruoka ja juomahuolto oli kievarinpitäjän vastuulla. Samaan aikaan Hovilalla oli vastuullaan myös Oinasjärven kestikievarin pito. Kievarinpito oli tarkoin ”paragraafeilla” määritelty. Kaikista palveluksista oli tarkoin määrätty kiinteät taksat ja lisäksi se oli tarkoin valvottua toimintaa. Valituksia tuli heti, jos matkustavat herrat eivät saaneet odottamaansa palvelua.

Kun Somerolle hankittiin säästöpankkia, Hovila oli innolla mukana. Kun toiminta saatiin alkuun vuonna 1881, Hovila valittiin myös pankin hallitukseen. Liikemiehenä hän hyvin oivalsi pankin merkityksen. Hallituksessa hän ei tosin ollut kuin ensimmäisen vuoden.

Kerrotaan, että Vihtori Hovila olisi ollut kirjoitustaidoton, koska häneltä jälkeensä jääneissä dokumenteissa on häneltä vain puumerkki. Totta on, että paperit useimmiten olivatkin kirjureiden kirjoitta-

mia. Isäntien nimet ja nimen viereen tehty puumerkki vastasivat allekirjoitusta. Perinteinen käsitys oli, että talon puumerkkiä ei voinut kukaan sivullinen piirtää, kun taas nimen voi kirjoittaa kuka tahansa kirjoitustaitoinen. Vihtori Hovilan puumerkki oli hakaristi ja veljellään Kalle Pirttilällä oli kolmepiikkinen hanko. Pidän silti varmana, että heillä kummallakin on ollut jonkinlainen muistiin merkitsemisen taito. Varsinkin Hovilan liiketoimet olivat niin laajoja, ettei niitä pelkästään muistin varassa hoideltu. Vanhassa Hovilan tilikirjassa on ”puukhollarin” merkintöjen lisäksi vähän harpovempia harakanvarpaita, jotka saattavat olla myös Juho-pojan merkintöjä. Hän oli melko nuoresta mukana talon asioissa.

Vuonna 1885 on kartanoon ostettu tilikirja. Se on ollut kaukonäköinen päätös. Monenlaisia asioita on merkitty muistiin samojen kansien sisään. Silloin huomattiin, että myös karjanpitoon pitää olla kirjanpito. Luultavasti asia lähti vireille siitä, että paikkakunnalle tuli kirjanpitotaitoinen mies, henkikaartin Suomen tarkk'ampujapataljoonan (Suomen kaarti) entinen pataljoonankirjuri Anders Johan Alfred Selenius (s.1847). Hänen isänsä oli ollut Someron nimismies Anders Selenius, joka oli hankkinut haltuunsa Hirsjärven kartanon. Tämän kuoltua Hirsjärvi jäi hänen tyttärelleen ja vävyllään Albert Eklundille. Nämä järjestivät asiat niin, että eron saanut pataljoonankirjuri jäi puille paljaille, vaikka hänkin oli kartanon poika. Hovila on antanut sentään hänelle mökin asuttavaksi. Häntä nimitettiin Hovilan ”sihteriksi”.

Tilikirjassa ”sihterillä” oli oma sivu. Ensimmäiseksi on hänen tulokseen merkitty kolmen vuoden vuokra. Hän sai kolmen vuoden asu-

Aarne, Juho, Rafael, Lauri, Edla ja Yrjö Hovila. – Kuva Arja Torkkomäen.

misoikeuden mökkiin, joka hänelle osoitettiin. Käteistä hänelle on annettu aluksi 75 penniä ja 25 penniä Pietari Brahen muistomerkkikeräystä varten. Rahapalkkaa hän on saanut muutaman kerran 5 ja 10 markan erissä. Vuonna 1885 joulukuussa hän on saanut palkkseen 3 naulaa läskiä. Seuraavan vuoden joulukuussa hän sai ½ naulaa läskiä eikä muuta koko vuonna. Sitä seuraavana palkka oli tammikuussa tynnyri rukiita ja huhtikuussa tynnyri perunoita. Vuoden 1887 huhtikuussa hänelle on annettu ”kontanttia” eli 5 mk käteistä ja toukokuussa 10 mk. Sen jälkeen hänelle ei ole maksettu palkkaa, joka olisi kirjaan kirjattu. Vuonna 1889 marraskuussa on merkintä, jonka mukaan kaikki on maksettu, joka kuitataan. Viisi vuotta 1885–89 hän sai kirjanpitopalveluksia vastaan asua Hovilan huoneissa. Sen jälkeen ei Hovilassa enää ”sihteriä” tarvittu. Juho oli

silloin jo 21-vuotias ja kansakouluakin käynyt. Samoin ”fouritkin” alkoivat olla kirjoitustaitoisia. Ei Selenius Hovilan kirjanpidon eteen kovin paljon tehnyt, mutta tekipä kuitenkin tilikirjan mallin, viivoituksen ja rekisterin sekä ensimmäiset kirjalliset kontrahdit torppareille, muonamiehille ja muille vuosipalkollisille. Silloin oli vielä vallalla käsitys, ettei kirjainteko ketään auta. Vain kovalla työn teolla tullaan toimeen. Vain Juho Vihtori nähdäkseni käsitti, että myös rahan voi panna töihin. Selenius ei osannut käyttää kirjanpitoa omaksi hyödykseen. Hän eli korkeaan ikään ja kuoli suuressa köyhyyydessä vasta 1940.

Vihtori Hovilan hyvää taloustaitoa osoittaa, että hänen vaikutusaikanaan saatiin suvulle ostettua monta suurta tilaa, joista monet ovat säilyneet yli hänen aikansa. Mutkaa on kuitenkin ollut matkassa monenlaista, kuten

kerrotaan. Oliko se Vanhalaa vaiko Korven tilaa ostettaessa, kun käteisestä rahasta oli kova puute? Kauppahinta oli sovittu, mutta käteismaksu oli ehtona. Paikkakunnan pankista ei ollut apua, säästöpankki oli vasta hiljattain perustettu. Karjaporvarit olivat oikeastaan ainoita, joilla oli huomattavampia määriä rahaa. Niinpä Hovila myi hetkessä kartanon karjan ja maksoi vaaditun osan kauppahinnasta. Niin suuren eläinmäärän myyminen edelleen ja poiskuljettaminen ei voinut tapahtua hetkessä. Niin Vihtori sai lisää aikaa hankkiakseen rahaa. Niin hän meni taas karjaporvarin puheille ja osti kartanon karjan takaisin ennen, kuin se vietiin pois. Tietysti hän hävisi ison tukun rahaa karjakauppiaille, mutta se riski kannatti ottaa, kun käteisrahalla tehty talonkauppa oli hyvin edullinen.

Niihin aikoihin, kun Vihtori osteli näitä tiloja, hän kannusti myös veljen-

poikaansa Kustaa Pirttilää hankkimaan paremman ja isomman tilan ja myymään Pirttilän pois. Olga-emäntä vastusti kuitenkin Pirttilän myyntiä, vaikka parempia tiloja olisi ollut tarjolla ja mahdollisesti saatukin. Ehkä jo siinä vaiheessa Kustaan terveydessä alkoi olla vikaa. Kustaa osti kuitenkin Ihmäen Tuomolan ja viljelikin sitten muutaman vuoden kahta tilaa. Ratkaisuksi tuli, että Tuomolasta liitettiin Pirttilään vain 30 hehtaarin niittykappale, joka sopivasti liittyi omiin peltoihin. Varsinaisen Tuomolan talo järven takana olevine maineen myytiin Gustaf Pompulle. Näitä juttuja on minulle kertonut isäni Kaarlo Pirttilä ja isän tati Vappu Pirttilä-Kivirasi. Kustaa kuoli vuonna 1915 sokeritautiin.

Isäni sanoi, ettei hän pikkupoikana pitänyt Vihtorista eli I-Pappasta. Kerrankin hän oli päässyt Ison eli isoisänsä kanssa Hovilaan ja sai

jäädäkin sinne muutamaksi päiväksi. Siellä oli alkuun hauskaa, kun Yrjön kanssa, joka oli saman ikäinen, kalasteltiin ja uitiin. Mutta kun I-Pappa oli huomannut, että isot 10-vuotiaat pojat vaan juoksevat pitkin rantoja eivätkä tee mitään hyödyllistä, hän laittoi pojat pinomaan tiililetkoja kannettaville alustoille muurareita varten. Silloin rakennettiin Hovilaan sikalaa.

Samoihin aikoihin kuin Korpi ja Vanhala ostettiin, Vihtori oli itse ostamassa Tiskarlan Haikian taloa Kuusjoella. Se tuli hänen sisarenpojalleen ja kasvatilleen Juho Oskari Vainiolle. Haikian talo oli palstoitettu ja se oli tarkoitettu myydä palsta kerrallaan huutokaupassa. Siinä tarvittiin kaupantekotaitoa ja taktikointia, että tilan sai kokonaisuutensa. Ensimmäisen palstan Hovila huusi rohkeasti kovaan ylihintaan. Muut ostohalukkaat katsoivat ihmeissään, voiko maasta maksaa noin paljon. Kun Hovila huusi vielä toisenkin palstan kalliiseen hintaan, toiset luopuivat kilpailusta ja niin Vihtori sai loput palstat halvalla ja kokonaishinta jäi kohtuulliseksi. Tämän kertoi vanha kuusjokelainen isäntä August Haapanen.

Hovila oli Juho Oskari Vainion ja hänen sisarustensa Vitkan lasten holhooja. Myös Vitkan pojille hankittiin talot. Pirttilässä kasvatina ollut Kalle, joka otti sukunimekseen Tammi, oli omapäinen mies, joka meni ostamaan maatilaa Tammelan Torrolta. Kun Hovila kuuli sen hän oli vihainen ja sanoi: ”Menit tekemään huonon kaupan. Ei siel ol kun suata ja kivikkoo. Olsit vartonu vaan niin kyl mää olsin sul talon kattonu.” Torrolla ei sitten tehtykään kuin yhdet kylvöt. Se talo myytiin pois ja ostettiin Ypäjältä Uusi-Karrin talo. Talo oli ollut huonossa

hoidossa, mutta siellä oli mahdollisuus raivata paljon lisää uutta viljelysmaata. Kalle tunnettiin jo entuudestaan kovana kuokkamiehenä ja pellonraivaajana, kertoi Vappu-täti joka oli Karrin Kallen kasvinsisar. Ypäjällä naapurit alkuvuosina nimittivät taloa ja isäntää Risa-Karriksi, kertoi sikäläinen naapuri, Perhon vaari. Johtuiko se talon kunnosta, vaiko isännän suhteista naapuriinsa? Joka tapauksessa talo oli hänen aikanaan myöhemmin erinomaisessa kunnossa.

Vuonna 1902 Vihtori osti Pusulan Hauhulan Vinkiän talon. Talon edellinen omistaja oli Hovilan Heikolan torpan poika Juho Juhonpoika Heikola, joka oli Tilda Hovilan serkku. Juho Heikola kuoli nuorena, eikä leski pystynyt pitämään taloa. Vihtori kaavaili Vinkiä ehkä omille pojilleen tai kasvattipojilleen, mutta ei sitäkään kovin kauan pidetty, vaan myytiin pois, kun ensin oli vähän realisoitu metsävarallisuutta. Vinkiä oli metsäalaltaan suuri talo.

Isojako Ihamäen kylässä valmistui 1782. Hovila merkittiin silloin koko manttaalil tilaksi. Pinta-alaltaan se oli lähes 500 ha. Sellaisena se oli aina vuoteen 1914, jolloin siitä lohkaistiin ensimmäiset torpat. Kaikki torpat itsenäistyivät vuoteen 1922 mennessä. Uusitalo eli Mustjoki lohkottiin perinnönjaossa 1931, ja sen jälkeen manttaaliluku on 0,36. Kartano oli enää vain 1/3 alkuperäisestä ja siitäkin vielä jaettiin maata siirtoväen ja rintamamiesten asuttamiseen.

Vihtorin tullessa isännäksi torpparijärjestelmä kukoisti kaikessa laajuudessaan. Torpan vuokra maksettiin pääasiassa työnä. Vuonna 1885, jolloin kirjanpito aloitettiin ja torpankontrahteja alettiin tehdä kirjallisina, oli Hovilassa 13 torpparia: Heikki Simola, Aatu Lehtonen-

Ahola, Vihtori Mäkilä, Juho Tiensuu, Samuli Seppälä, Aatu Kaljola eli Kettu-Aatami (Adam Flinkman), Juho Heikola, Juho Oskari Nissilä, Mikko Kulmala, Kustaa Hakala, Juho Lindstedt-Pukkila, Kustaa Pyysmäki, Juho Hagfors-Nikkari. Monet näistä torppareista olivat Matilda-emännän sukua, entisiä Kiiruun jälkeläisiä. Juho Matinpöika Heikola oli Matildan isän Matti Matinpöika Pirttilän veli. Hän oli Vihtorin palveluksessa jo 1860-luvulla. Ensin Mäkilahden fourina ja sitten Hovilan fourina. Hän lienee ollut jonkinlainen luottomies, joka teki paljon markkina- ja kaupunkimatkoja. Heikolassa on vielä samaa vanhaa sukua ja mm. emeritus kaupunginsihteerin Pentti Rauhaniemi on tätä sukua. Torppari Kustaa August Pyysmäki oli Juho Heikolan poika, Matilda Hovilan serkku.

Juho Heikolan nuorin poika Kalle Vihtori meni aikanaan naimisiin torppari Samuel Seppälän tyttären kanssa ja piti Seppälän torppaa, jossa nykyinen viljelijä Kalle Pomppu on vielä samaa sukua. Vihtori Matinpöika, torppari Mäkilän torppassa, oli Heikolan veli ja siis myös Matildan isän, Matti Matinpöika Pirttilän veli. Oli ensin Mäkilän torppassa, mutta siirtyi 1892 Nissilän torppariksi. Matti Matinpöika Pirttilän sisar, Matilda Hovilan täti, Eeva Matintytär oli alkuun palvelijana Hovilassa. Avioitui sitten kartanon voutin Juho Jaakonpoika Lindstedtin kanssa. He isännöivät Pukkilan torppaa. Juho Lindstedtin poika, tunnettu kaivontekijä, Pukkilan Matti oli Matilda Hovilan ensimmäinen serkku. Kun näin monet torppareista olivat sukulaisia, sillä saattoi olla merkitystä siihenkin, etteivät suhteet kapinan aikana kiristyneet äärimmilleen, kuten

monessa muussa kartanossa. Kerrotaan, että 1918 keväällä kartanon isäntä Juho Hovila piileskeli rauhottomimman ajan muutamien torppareidensa turvissa.

Kun elettiin luontais-talouden aikaa, rahaa ei paljon käytetty. Torpparien sopimusten väliin on tarvittu useita sivuja kunnan kansakoulujen menojen kirjaamiseen, joita varten Hovila on nostanut mm. lääninkonttorista viinanvoittorahoja 1324 mk. Samassa kirjassa on myös merkintöjä rahalainoista, joita on annettu torppareille ja talollisille. Apulantaa on myös myyty velaksi sekä rukiita pitemmän maksun päälle.

Korven tila lienee ostettu 1905, koska sinä vuonna on myös Korven väkeä kirjattu Hovilaan, kuten jyvärenki Viktor Aleni ja Korven piika Hanna.

Vuonna 1907 tuli isännäksi Juho Hovila ja silloin uusittiin myös torpparien sopimukset. Monen torpan veropäiviä on lisätty, mutta on annettu myöskin lisää maata viljeltäväksi. Heti isännäksi tultuaan Juho on ottanut serkkunsa Kustaa Heikolan kartanon voutiksi. Hänen palkkseen kirjattiin: rahaa 350 mk, 8 tynnöriä rukiita 1 tynnöri ohria, ½ tynnöri kauri ½ tynnöri pappui, ½ tynnöri silakoi, 1 hehto suolaa, 1 lahtimulli, 2 pari saappai ja ½ tynnöriä kauri kylvyyn sekä ½ tynnöriä perunoi kylvyyn.

Vähitellen on palkkauksessakin siirrytty rahapalkkaan. Vuonna 1909 työnjohtajaksi tullut Jalmari Haika sai palkkaa 450 mk vuodessa, muita parseleita oli enää vain 2 paria saappaita.

Juho Hovila piti kantatilan isännöityä vuoteen 1935, jolloin isännäksi tuli Kaino Hovila, joka kaatui Syvärillä 1941.

Kedonpään miehet

Miehiä oli Kedonpäässä melkein kuin Jukolassa. Oli isä Vilhelm ja kuusi poikaa. Meteli oli joskus kova, se kuului naapuritaloihin saakka. Kedonpäässä pidettiin koulua 1860-luvulla ja myös pyhäkoulua. Edla Isotalo Kuusjoelta on vuonna 1932 muistellut koulunkäyntiään Juho (Johan) Kedonpään koulussa näin: Kouluun mentiin yleensä 7-vuotiaana. Opettaminen alkoi syksyllä ja sitä jatkettiin joululoman jälkeen lukusiin saakka. Sisälukua opetettiin aapisesta, katekismuksesta ja virsikirjasta. Vasta-alkajat saivat seisoa tuvan pöydän päässä, pöydän ja sängyn välissä, kunnes oppivat kirjaimet. Sen jälkeen sai istua penkillä. Kaikki lukivat yhtäaikaan ääneen ja sillä aikaa kun emäntä toimitti talousaskareita tuvassa, istuttiin pimeässä pirtissä ja tavattiin yksityisiä sanoja torparin johdolla.

Kuri oli kova: kirveskorissa oli aina varpuja valmiina. Usein käytettynä uhkakeinona oli myös se, ettei annettu ruokaa. Siinä tapauksessa oli kuitenkin pimeä pirtti apuna, sillä kun oltiin siellä tavaamassa, joku tovereista voi salaa antaa leivänpalan nälkäiselle laiskurille.

Pitkämatkalaiset olivat tietysti yötäkin Kedonpäässä ja nukkuivat poikittain tuvan isossa sängyssä. Kaikilla oli kotoaan mukana eväs, josta torpan emäntä laittoi ruokaa. Jokaisen oma pidettiin niin erillään, että kunkin perunoissakin oli merkit. Palkaksi opetuksesta Kedonpää sai rahaa ja usein myös lämpimäisiä oppilaitten kotoa.

Vilhelmin pojat saivat opetusta ilmeisesti kotona.

Kedonpään torppa. Vas. Toivo, August ja Uljas Virtanen, Vilhelm ja Josefina Kedonpää, Arvo, Aina ja Helmi Virtanen, Selma, Vihtori Kanerva, Kalle Salminen ja Kalle Vikstedt (Alinikkari). – Kuvat kirjoittajan.

Veljesten koulunkäynnistä minulla on tietoa ainoastaan Jussin kohdalta. Marja-Liisa Nieminen antoi kopion isoisänsä 1. luokan koulutodistuksesta vuosilta 1893–1894. Sen keskiarvo oli 6,2. Ei ollut läksyjen luku maittanut todistuksesta päätellen. Tietysti tämän ikäinen poika tarvittiin myös töitä tekemään. Poissaolojakin oli kertynyt 90 tuntia. Juho Kustaa käveli Somerolle kouluun, matkaa Talvisillalta tuli 10 km yhteen suuntaan.

Työelämään veljekset joutuivat jo olleessaan toisella kymmenellä. Maatiloilla oli paljon töitä. Vanhempina heitä alkoivat kiinnostaa rakennus- ja puutyöt. Talvella tehtiin metsätöitä, maataloihin rekiä, hevostyökaluja sekä huonekaluja.

Veljeksistä vanhin, August, joutui jo nuorena isä Vilhelmin apulaiseksi rakennuksille, kun taas toiset pojat olivat kylän maatiloilla. Myöhemmin kaikki veljekset tekivät töitä rakennuksilla. August kuoli syöpään ja lap-

set, joita oli viisi, muuttivat Turkuun. Vanhin oli Uljas, joka oli rakennustöissä. Nuorin Erkki oli kuorma-autoilija.

Oskari oli toiseksi vanhin. Hänellä oli Fiinu-vaimon kanssa 7 tytärtä ja yksi poika, Topi, joka oli nuorin. Hän oli liikealalla. Ensin Ol. Oraksessa ja myöhemmin Jokioisilla. Oskarin tyttärentytär Kirsti on tunnettu rakennusarkkitehti, jolla on miehensä kanssa arkkitehti-toimisto Helsingissä. Oskarin ja Fiinun tyttäret ovat asuneet Somerolla ja olleet ajan tavan mukaan palveluksessa eri paikoissa.

Muistan, kun Oskari jutteli nuoruusajan muistojaan kotona Nokan heinäpellolla 1950-luvulla. Talvisillalla oli piirileikkipaikkana Amriikkaniminen paikka lähellä Amriikan torppaa. Joskus tuli pienimuotoisia tappeluitakin tytöistä. Syksyisin oli raskasta, kun piirileikkireissut olivat venyneet puolille öihin ja jo kello kahden, kolmen aikaan piti mennä riittä puimaan

Eskolaan. Välillä tuli riitaa isäntä August Eskolan kanssa työajoista.

Oskari teki vielä iäkkäänäkin metsätöitä. Sota-aikana hän hakkasi Nokan metsästä kaiken tarvittavan puutavaran. Hän tunsu metsän paremmin kuin omistajat. Kyläläiset sanoivat, että hän on Nokan metsänvartija. Oskarin ja Fiinun pieni punainen talo on vieläkin aivan Salo–Someron vanhan tien varressa Talvisillalla.

Veljeksistä Kalle Salminen on minulle vieraampi. Hänellä oli Untamon tila Eskolan takamailla. Vaimo oli oman kylän tyttöjä, Naima Suominen. Heillä ei ollut lapsia. Untamon tilan ostivat Pekka ja Pentti Haikonen. Tila sijaitsee lähellä uutta Somero–Salon-tietä.

Juho Salminen oli veljeksistä tunnetuin. Häntä kyläläiset kutsuivat talonsa mukaan Kujalan Jussiksi. Kertomansa mukaan hän alkoi yhdettätoista ikävuotta käydessään elättää itse itsensä. Halu veti miesten töihin. Maatiloilla ei vielä ollut koneita, joten töitä riitti. Oltuaan muutaman vuoden maataloustöissä, hän ryhtyi rakennustöihin isänsä ja vanhempien veljiensä mukana. Myöhemmin kaikki veljekset olivat jossain määrin rakennustöissä isänsä apuna.

Jussin rohkeutta kuvaa se, että kapinan aikana v. 1918 punaiset veivät Talvisillan Luukalan hevoset. Jussi haki hevoset takaisin. Sanoi, että kyllä talossa hevosia tarvitaan.

Juho Salminen teki rakennustöitä 52 vuotta, alkuun kirvesmiehenä. Myöhemmin hän ryhtyi urakoimaan itse

Agneta Josefina ja Vilhelm Kedonperä.

rakennuksia. Pitkällä työuralaan hän muisteli tehneensä kaikkiaan 72 rakennusta: navettoja, sikaloita, liikerakennuksia ja kansakouluja. Näin hän kertoi 90-vuotishaastattelussa Somero-lehdessä. Hän on ollut rakentamassa mm. entistä Somerhovia, vanhaa yhteiskoulua, seurakuntataloa, Häntälän alakoulua sekä Pajulan koulua.

Kolmen silloisen läänin alueella hän on tehnyt rakennuksia. Humppilassa hän rakensi yhden kesän aikana yhdeksän taloa vesikattoon asti siirtolaisille. Hyvinkäällä Kytäjällä hän työskenteli monta vuotta. Maanantaisin piti lähteä polkupyörällä kahdelta aamulla. Matkaa kertyi 110 km. Lauantaisin tuli taas saman verran matkaa, mutta nyt takaisin kotiin.

Jussilla oli kaksi poikaa. Vanhempi Kaarlo luki rakennusmestariksi. Hän oli ennen sotia Laatokan rannalla Läskelässä. Sieltä hän tuli Hämeenlinnaan Hämeen läänin maanviljelysseuran palvelukseen. Oli välillä sodassa ja jatkoi sodan jälkeen samassa paikassa.

Sodan jälkeen alettiin Hämeessä pitää maatalousnäyttelyitä. Niitä varten piti tehdä erilaisia rakennelmia. Jussi sai urakat, jotka kestivät 3–6 viikkoa, riippuen näyttelyn laajuudesta.

Jussin apuna oli oma poika Armas. Jussilla ja Armaksella

oli myös nuoria kirvesmiehiä apuna. Pitkään olivat mukana Kalevi Laiho Talvisillalta ja Jaakko Kilpinen Häntälästä. He kertoivat tarinoita niiltä ajoilta. Ensimmäisen maatalousnäyttelyn Jussi urakoi Somerolla 1953 ja viimeisen 1966. Yhteensä 9 kertaa, mm. Hämeenlinnassa, Riihimäellä, Toijalassa, Valkeakoskella, Forssassa ja Jokioisilla, muutamissa paikoissa kaksi kertaa. Maatalousnäyttelyn rakentamisessa tehtiin pitkää päivää. Joskus piti lähteä yöllä töihin, että saatiin kaikki valmiiksi avajaisiin mennessä.

Myös Kojjärven meijerin sikalan teko on jäänyt Kalevi Laihon mieleen. 1960-luvulla alettiin maatiloilla rakentaa viljankuivureita. Jussi ei tällöin enää ollut mukana. Jussilla tuli poikiensa kanssa välillä riittää rakentamismenetelmistä,

Vanhan yhteiskoulun rakennuksella 1924. Vasemmalta Vilho Dahlberg, Jussi Lintula, Vihtori Lehtonen, Frosterus, Elis Eloranta, Vihtori Kanerva, Salin ja Kujalan Jussi (Juhon Salminen).
– Somero-Seuran kuva-arkisto.

mutta Jussi piti päänsä.

Kun Jussi jäi eläkepäiviä viettämään, nuorin poika Armas jatkoi Kalevi Laihon kanssa rakentamista. Talvisillan kylässä kohteita oli ainakin Mäki-Teeren ja Mäkilän päärakennukset sekä Luukkalan navetta. Veli Kaarlon talo valmistui Hämeenlinnaan Kivikkotielle. Myöhemmin he olivat rakennusliikkeiden Hakan ja Vastamäen palveluksessa, kun Somerolla alkoi kerrostalojen rakentaminen. Myöskin omakotitaloja he valmistivat Someron keskustaan. Ennen eläkepäiviään Armas teki vielä talot veljenpojalleen Matille Hämeenlinnaan Kersantintielle ja tyttarelleen Marja-Liisalle Somerolle Kyyräntielle. 70-luvun tasakattovillitystä ei vanhanajan kirvesmies hyväksynyt ollenkaan, mutta Somerolle se oli pakko tehdä. Senkin hän teki niin hyvin, ettei vahinkoja tullut.

Kaarlo Salmisen poika Matti on rakennusmestari, ja samoin hänen vaimonsa Sirkka, joka oli maatalouskeskuksen rakennusmestarina vuosina 1976–1988. Sitä aikaisemmin hän toimi samassa paikassa piirtäjänä. Myöhemmin hänellä oli oma suunnittelutoimisto Somerolla.

Eelis Salminen oli mestarina, kun Mäkilän kuivuri valmistui 1969. Mestari oli

81-vuotias, Eemeli Mäkilä 76-vuotias ja Väinö Mäkilä 70-vuotias. Eelis tuli jo alle kymmenvuotiaana paimenpojaksi taloon ruokapalkalla. Rippikoulunsa hän kävi Somerolla kävellen kaksi kertaa viikossa. Matka kesti kolme tuntia suuntaansa. Eelis Salmisen viimeinen asuinrakennus taisi olla Riihikankareen maalla Kerkolassa. Eeliksien poika Aulis oli rakennusmestarina Järvenpäässä.

Vihtori Kanerva oli veljesarjan nuorin. Myös hän teki koko ikänsä rakennustöitä. Aluksi hän oli toisten mukana ja myöhemmin itsenäisenä. Vaimo oli oman kylän tyttö Hilma Ojanperä. Lapsia syntyi kolme. Vanhin poika Vieno oli rakennusmestarina Nurmijärvellä. Eelis meni 1917 Nummen pitäjään tuttuun sukulaistaloon. Eeliksien, kuten myös Juhon vaimon Viherasaaren suku on täältä kotoisin. Nummen pitäjässä eräs punakaartilainen mää-räsi Eeliksien ammuttavaksi, koska hän ei ollut liittynyt punakaartiin. Häntä tultiin jo hakemaan, mutta hän pakeni metsään kahlaten joen yli. Vaimo toi seuraavana päivänä sinne kuivia vaatteita ja ruokaa. Pakomatka kesti 3 viikkoa ja 2 päivää. Nummella Eelis oli viisi vuotta, palasi jälleen Somerolle ja toimi 40 vuotta kirvesmiehenä.

Pankkimiehistä on moneksi

Runsas vuosi sitten ilmestyi filosofian tohtori Leeni Tiirakarin kirjoittama Someron Osuuspankin 100-vuotishistoriikki. Se on mielenkiintoinen ja pätevä katsaus Someron taloushistoriaan ja sen tekijöihin. Nykyinen osuuspankki kulki pitkään osuuskassan nimellä. Nykysomerolaisille yllättävää on se, että alkuaikoina Someron Osuuskassan hallitus oli sama kuin Someron Osuusmeijerin hallitus ja meijerin isännöitsijä oli myös osuuskassan hoitaja eli nykykielellä pankinjohtaja. Ennen Suomen itsenäistymistä suuriruhtinaan kaudella kassalla ehti olla kaksi hoitajaa, molemmat merkittäviä persoonallisuuksia.

Pankkiherrasta teosofiksi

Ensimmäiseksi kassanhoitajaksi 37-vuotiaana valittu J.R. Hannula ehti olla muissakin ammateissa ennen Somerolle tuloaan. 22 vuoden ikäisenä hän joutui arvanoston jälkeen kolmeksi vuodeksi Uudenmaan pataljoonaa asepalvelukseen v. 1895. Vapauduttuaan aliupseerina armeijasta hän meni töihin poliisilaitokseen, mutta havaitsi jo puolen vuoden jälkeen, ettei poliisikokelaan työ ollut häntä varten. Hannula näki Uudessa Suomettaressa ilmoituksen, että Långsjön yksivuotiseen karjanhoitokouluun otetaan oppilaita. Mies haki, pääsi opinnoille ja valmistui vuonna 1900. Töitä riitti: vuosi karjanhoitajana Pohjan pitäjässä, viisi vuotta karjantarkastusyhdistys Uni-

J.R. Hannula v. 1907 Someron Osuusmeijerin isännöitsijänä.

– Kuva Taina Hakaajan kirjasta.

taksen assistenttina Somerolla ja vuodesta 1906 isännöitsijänä juuri perustetussa Someron Osuusmeijerissä. Sieltä hänet sitten valittiin 1910 kassanhoitajaksi uuteen Someron Osuuskassaan, joka lainoitti maatalouselinkeinon harjoittajia.

Hannulan tehtäviä kassan hoidossa oli huolehtia kirjeenvaihdosta, pitää kirjaa jäsenistä, lainoista ja niiden takaisin maksuista sekä laatia tilinpäätös, joka hallituksessa tarkastettiin ennen kevätkokousta. Työstään Hannula sai paljon kiitosta Osuuskassojen Keskuslainarahasto Osakeyhtiön eli OKO:n tarkastajilta

Yrjö Arvolalta ja S.A. Koskenojalta: ”Hannula tekee työnsä hyvin” ja ”kassaa on hoidettu hyvin.” Niinpä kassan hallitukselle olikin yllätys, kun Hannula irtisanoutui työstään vuoden 1914 lopussa. Kiitollisuuden osoitukseksi tunnollisesta ja arvostetusta työstä sekä osuusmeijerissä että osuuskassassa osuuskunta antoi hänelle erojaislahjana arvokkaan kultakellon. Osuuskassan hoito meijerin kylkiäisenä oli Hannulalle vain sivutoimi, siitä ei ole minkäänlaista mainintaa edes hänen elämäkerrassaan.

J.R. Hannulan mielessä oli jo useamman vuoden ai-

kana kypsynyt päätös siirtyä Suomen Teosofisen Seuran palvelukseen. Aikamoinen hyppäys pankkiherran toimesta uskonnollis-filosofisen yhteisön työntekijäksi! Hän oli kokenut henkisen uudetsyntymisen tammikuussa 1913. Tämän jälkeen hän päätti luopua vähitellen kaikesta muusta työstään ja antautua täysin henkiselle uralle. Jo vapaapäivinänsä ja sunnuntaisin hän oli kiertänyt polkupyörällä lähipeijissä pitämässä esitelmää ja myymässä teosofista kirjallisuutta. Hän oli kuulunut Kansainvälisen Teosofisen Seuran v. 1907 perustettuun Suomen osastoon jo vuodesta 1909 ja odotti vain tilaisuutta päästä unelmavirkaan. Hannula pääsi seuran ”sielun” ja sen henkisen johtajan, karismaattisen ylisihteerin Pekka Ervastin oppilaaksi ja läheiseksi työtoveriksi, jota hän suorastaan jumaloi. Hannula luopui maallisesta omaisuudesta Ervastin hyväksi ja lähetti pankkikirjansa, jolla oli säästöjä lähes 10 000 silloista markkaa (nykyrahana n. 32 000 euroa), tämän käyttöön teosofien Päämajan rakentamiseksi. Teosofisen seuran opissa on vaikutteita mm. Intian uskonnoista. Teosofit katsovat edustavansa sitä totuutta, joka on kaikkien uskontojen takana; seuran slogan onkin kuvaava: ”Totuus on korkein uskonto.”

Hannula kiersi 1.11. 1915 alkaen Somerolta vapauduttuaan vuoteen 1920 kolportöörinä eli matkasaarnaajana erittäin uttterasti Lounais-Suomen maaseutua esitelmöimässä teosofiasta loosheissa eli paikallisyhdis-

Suomen Teosofisen Seuran logo.

tyksissä milloin kouluhuoneessa, milloin ulkoilmajuhlissa, milloin yksityiskodeissa. Tuona aikana hän piti yhteensä 1312 teosofista luentoa ja kauppasi samalla alan kirjallisuutta. Ylisihteeri Ervast nimitti Hannulan 1916 teosofiseksi opettajaksi, ja hän oli Ervastin ohella merkittävin suomalainen teosofinen kirjailija, jonka teoksia painettiin kuutisenkymmentä.

Vuonna 1918 Hannulaa yritettiin Keski-Suomessa kirjanmyyntimatalla värvätä valkoisten puolelle sisällissotaan, mutta hän kieltäytyi kuoleman uhalla osallistumasta sotaan ja ilmoitti tuomarille: ”Mieluummin saatte ammuta minut, kuin antautuisin mihinkään tekemisiin sellaisessa hommassa, jossa ihmisiä tapetaan.” Aseistakieltäytyminen kuuluuikin keskeisesti teosofien periaatteisiin.

Suomen Teosofinen Seura jakautui vuonna 1920, kun Pekka Ervast riitautui seuran johdon kanssa, ja niinpä hän

perusti Ruusu-Risti-järjestön, jonka jäsenet etsivät salaista jumalviisautta, mikä piilee kaikkien aikojen uskonnoissa, mytologioissa, filosofisissa ja tieteellisissä järjestelmissä. Ruusu-Risti-järjestö perustuu teosofista seura selvemmin kristillisiin ja suomalaiskansallisiin – mm. Kalevalan – vaikutteisiin. Hannula seurasi Mestariaan perustajajäsenenä Ruusu-Ristiin, jossa jatkoi matkapuhujan ja kirjakauppiaan työtään: kulki maita ja mantuja lähes kaikilla Suomen paikkakunnilla Hangosta Petsamoon kesällä polkupyörällä, talvella potkukelkalla ja hevoskyydillä, myös juna- ja linja-autokyyti kelpasi varsinkin iän karttuessa. Hannulalla oli mahdollisuus omistautua täysin kolportöörin työnsä, sillä hänellä ei ollut perhettä rasitteenaan.

Pekka Ervastin kuoltua 1934 Hannula alkoi ylistää tätä Jeesukseen ja Buddhaan verrattavana suurena Jumalan Poikana ja opettajana, uuden maailmanuskonnon

perustajana. Ruusu-Ristin hallitus ei hyväksynyt Hannulan harjoittamaa yletöntä henkilöpalvontaa, ja niinpä se näytti miehelle ja 40:lle hänen kannattajalleen ovea koko järjestöstä v. 1940.

Erottamisespisi ei Hannulaa masentanut, vaan hän perusti samanmielisten kanssa idolinsa ja auktoriteettinsa muiston vaalimiseksi Varsinais-Suomen saariston Kakskerran Saarenmaassa juhannuksena 1940 Pekka Ervastin Kannatusliiton. Siinä Hannula alkoi opettaa, että Ervast oli Kristuksen kaltainen uuden aikakauden opettaja. Näin sai alkunsa kolmas haarautuma teosofista liikettä: kristosofia. Se keskittyi Pekka Ervastin työn jatkamiseen. Hannula jatkoi esitelmöintityötään ympäri Suomea, myös jatkosodan aikana. Vähitellen Hannulan vierailupaikkakunniksi valikoituivat suurimmat kaupungit, joissa oli otollisin kuulijakunta ja sitoutuneimmat kristosofit. Hän jaksoi tehdä pyyteetöntä työtä ervastilai-

sen maailmankatsomuksen hyväksi 16 vuotta, vieläpä sairauksien runtelemana: korva- ja silmäsairaus sekä veripaise kiusasivat miestä. Mutta periksi hän ei antanut.

Marraskuun 1. päivänä 1955 tuli kuluneeksi 40 vuotta siitä kun J.R. Hannula luopui Someron Osuusmeijerin isännöitsijän ja Someron Osuuskassan kirjanpitäjän työstä antautuakseen kokonaan teosofis-kristosofiseen kasvatusta ja valistustyöhön. Merkkipäivää juhlittiin näytävästi Turussa lokakuun viimeisenä päivänä. Ohjelmassa oli päiväsankarin esitelmä aiheesta ”Mitä on teosofia?” Tilaisuudessa kuunneltiin musiikkia ja kiitettiin Hannulan Kristuksen rauhansanomaa pohjautuvia opetuksia. Kaiken kaikkiaan Hannula sai paljon ylistystä osakseen, ja aivan aiheesta.

Helmikuun lopussa 1956 Hannula matkusti Helsinkiin esitelmöimään. Tuo tilaisuus muodostui hänen joutsenlaulukseen, sillä äkillisesti hänen vointinsa huononi niin, että hänet jouduttiin kuljettamaan ambulanssilla kotiin Tampereelle. J.R. Hannulan elämä päättyi 83-vuotiaana yleislakon aikana maaliskuussa 1956 eli – teosofisin termein – hän siirtyi korkeammille tasoille odottamaan jälleensyntymistä ja karman lain toteutumista.

Pankinjohtaja vallankumouksen pyörteissä

J.R. Hannulan seuraajaksi Somerolle kutsuttiin Sammatista sekä meijerin isännöitsijäksi että osuuskassan kirjanpitäjäksi v. 1915 Rufus Verner Vainio, tuolloin 35-vuotias meijerin ammattilainen. Vainio jatkoi kassan toimintaa entiseen malliin meijerillä ja lainoja myönnettiin kuokkimiseen ja ojitamiseen, asuin- ja talousrakennuksiin,

Rufus V. Vainio, meijeri- ja pankkimies.
– Kuva Marjatta ja Jouko Väänänen kirjasta.

lehmien ja hevosten oston, apulannan ja siemenviljan hankintaan. Vainion kassanhoitajakauden osuu suurimman tuonaikaisen lainan myöntäminen meijerin koneistuksen uusimiseen. Jättiläinä oli suuruudeltaan 40000 markkaa. Tuolloin ei havaittu mitään ongelmaa siinä, että luoton anojat (meijerin hallitus) ja luoton myöntäjät (osuuskassan hallitus) olivat samoja henkilöitä. Tärkeintä oli saada meijerin toiminta priimakuntoon.

Rufus V. Vainion aika Someron Osuuskassan palveluksessa osui kuohuviin vuosiin. Vuonna 1914 syttynyt ensimmäinen maailmansota aiheutti suuria mullistuksia maamme talouselämälle. Kun oman maan tavaravarastot olivat olemattoman pienet, kun meriyhteydet vähitellen katkesivat entisiin kauppasopimusmaihin ja kun rahat tavarakuutuksineen kohosivat huimasti, tarjoutui epävakaisuudesta kauppiaalle erinomainen keinottelutilaisuus, ja niin tavarasta pyrittiin kiskomaan huippuhintoja.

Tähän saumaan syntyi osuuskauppaliike Somerolle. Sen panivat vireille lokakuus-

sa 1914 etupäässä maatalouselinkeinon harjoittajat ja muutamat yksityisyrittäjät. Väliaikaiseen hallitukseen v. 1914 valittiin viisi talollista sekä suutari ja leipuri. Puheenjohtajaksi kutsuttiin talollinen Akseli Hairo. Ensimmäiseen vakinaiseen hallitukseen 1915 valittiin samoin viisi talollista sekä lisäksi puuseppä ja seppä. Puheenjohtajan nuijan sai puuseppä V. Lehtonen. Huhtikuussa 1916 avattiin 440 jäsenen ensimmäinen osuuskauppa 17 yksityiskauppiaan kiivaasta vastustuksesta huolimatta. Osuuskauppaliikkeen ideologiassa yksityiskauppiaat näkivät sosialismia, jota piti karttaa kuin ruttoa. Tosiasassa väliaikaisessa hallituksessa oli leimallisesti kaksi sosialistia, vakinaisessa vain yksi. OKO:n tarkastaja Åke Lönnberg ehdotti, että Someron Osuuskassa ottaisi jäsenekseen toimintansa juuri aloittaneen Someron Osuuskauppan. Osuuskassan hallitus kuitenkin vastusti tarkastajan esitystä seuraavista syistä:

1. kassanhoitajan työkyky ei riitä

2. kassassa rahaa suuria summia, joista varkaat voisivat saada vihiä
3. osuuskauppa joutunut edesvastuuntunnetta vailla olevien sosialistien haltuun.

Rufus V. Vainio oli valittu vuoden 1916 lopussa osuuskauppan hallitukseen, sillä liikeasioissa täysin ammattitaidottomien maallikkokojen rinnalle hallintoon oli välttämätöntäkin saada ammatti-ihmisiä, ja Vainio oli paikallinen rahoitusalan asiantuntija. Yksityiskauppiaiden tehokas ”lobbailu” osuuskassan hallituksen suuntaan sai aikaan sen, että hallitus antoi 8.3.1917 Vainiolle ultimaatumia, että tämän oli heti erottava osuuskauppan hallituksesta, ja samalla kassa päätti lopettaa osuuskauppan kanssa asioinnin tyystin. Julmista puheista huolimatta päätös pyörrettiin joulukuussa 1917 OKO:n painostuksesta ja osuuskauppa hyväksyttiin jäseneksi järjestysnumerolla 69.

Historiikissaan Tiirakari kirjoittaa sivulla 28, että osuuskassan hallitus kokoukseen 18. toukokuuta 1918, jolloin aiheena oli kassanhoitajan erottaminen: ”Rufus V. Vainio oli osoittanut liikaa myötätuntoa sisällissodan kapinalliselle osapuolelle, ja siksi hänet irtisanottiin kassan kirjanpitäjän tehtävästä.” Hei haloo, mitä tämä on! Punertava pankinjohtaja? Tutkijan maininta liiallisesta myötätunnosta hämmentää lukijan. Sisällissodan päätyttyä vappuna 1918 alkoi koko valtakunnassa valtava punaisten teloitusten aalto, jolloinka 8380 vallankumouksessa tavalla tai toisella mukana ollutta ammuttiin kenttäoikeuden päätöksellä, heistä 49 somerolaista Halikon Märynummella 13.5.1918. Someron joukkomurhan käytännön järjestelyt – van-

kien valikoinnin, marssin organisoinnin, yöpymispai- kasta sopimisen, ruokailun tilaamisen, haudankaivuväli- neiden hankinnan – hoitivat somerolaiset suojeluskunta- laiset ns. Saariston vapaajou- kon upseerien valvonnassa. Saariston sotilaat laukaisivat kiväärit. Miten ihmeessä joku porvarillinen pankkimies on voinut tuona hysteerisenä koston kuukautena osoittaa myötätuntoa punaisille? Se ei selviäkään osuuskassan dokumenteista ja arkistosta, vaan täytyy tutkia Some- ron Osuusmeijerin vaiheita, meijerin isännöitsijähän oli myös osuuskassan hoitaja. Tapahtui nimittäin niin, että sisällissodan puhjettua Some- ron vallankumouskomitea – puheenjohtajana Maunu Leino, varapuheenjohtajana Juho Erkkala, jäseninä Albert Vuori ja Vihtori Kylämäki – vangitsi Vainion helmikuun 3. päivänä ja vaati osuus- meijeriltä korvausta hänen vartioimisestaan kotona. Ellei vaatimukseen suostuttaisi, kuljetettaisiin isännöitsijä vangittuna pois kotoaan – ja sinne hän tuskin enää palai- si. Meijerin hallitus kutsui koolle osuuskuntakokouksen, joka ensin päätti maksaa vaaditun korvauksen, mutta samalla erotti isännöitsijän toimestaan. Vainio sai siis meijeriltä potkut heti vangiksi jouduttuaan – meijeri ei tuossa tilanteessa halun- nut maksaa samaan aikaan palkkaa sekä isännöitsijälle että punakaartilaisille vahti- miehille. Kotiarestin valvonta lähes kolmen kuukauden kolmivuorotyönä Vainion ulko-oven takana, ja kenties sisäpuolellakin, lienee tullut maksamaan aika lailla – mies tuli kalliiksi meijerille. Vartio- miehet käyttäytyivät Vainiota ja hänen suurta perhettään – 38-vuotiasta puolisoa Naima Katariinaa sekä lapsia 16-vuo- tiasta Vihtoria, 13-vuoti- asta Taimia, 11-vuotiasta

Innostuneesta osallistumisesta suojeluskunnan toimintaan palkittiin tunnustus-, kuntoisuus- ja harrastusmerkein, niin varmaan Rufus V. Vainiokin.

– Kirjoittajan kokoelma.

Kaunoa, 9-vuotiasta Hiljaa, 7-vuotiasta Viljoa ja 3-vuotiasta Ilmiä – kohtaan ilmeisen korrektisti ja siististi, joten siitä tiedosta lienee lähtenyt käsitys tai huhu, että Vainio tunsii sympatiaa kapinallista osapuolta kohtaan. Potkut meijerin isännöitsijän tehtävästä aiheutti ketjureaktion, ja mies erotettiin 18.5.1918 osuuskassan virasta. Palkka-saataviaan hän yritti perä myöhemmin sovinto-oikeuden kautta, mutta hankkeen onnistumisesta ei ole tietoa.

Selvittyään aikanaan punaisten vankeudesta Vainio oli liittynyt oitis suojeluskuntaan ja tullut valituksi vaihtuvajäseniseen esikuntakokoonpanoon, joka toimitti kuulusteluja ja antoi lausuntoja valtiorikosoikeudelle vangituista somerolaisista punakaartilaisista.

Tiedossa on toinenkin ta-pahtuma, joka saattoi vaikuttaa käsitykseen, että Vainio sympatiserasi kapinallisia. Lounais-Hämeen sotilaspiirin komendantti Hugo Lövgren antoi 20.5. eli viikko Märyn teloitusten jälkeen tilanne-raportin koko alueeltaan tutkintoasiain päällikölle, majuri Aminoffille Helsinkiin. Somerolta hän viestitti: ”Vankeja Somerolla 36. Tutkittu 19 miestä ja kaksi naista. Tutkimuksen toimitaneet maanviljelijä Oskar Nordgren, Julius Älli, Rufus Vainio ja Otto Jokinen.” Kaiken todennäköisyyden mukaan näistä vangeista osa on vapautettu ja osa siirretty maanviljelijöiden kevättöihin – mutta heille ei ole ehdotettu kuolemantuomiota tai kuritushuonevankeutta.

Mutta tähän se sympa-

tia sitten päättyikin. Vainio yhdessä suojeluskunnan esikuntakollegojensa Kaarlo Ällin, Otto Jokisen, Gustaf Widenin ja Juho Ällin kanssa lähti vetämään tiukkaa linjaa ja oli ehdottamassa valtiorikosoikeudelle 24.5.1918 kuolemantuomiota Jalmari Kankaanpäälle, koska tämä esikunnan mukaan oli ”erittäin vaarallinen henkilö puhetaisonsa vuoksi”; Antti Sjöbladille, koska ”ei kaivata paikkakunnalla niin vaarallista henkilöä”; Juho Takalalle, koska tämä oli ”vaarallinen mies”; Otto Hyrskylle, koska ”suurroistoja ei kaivata täällä” sekä Kustaa Sjöbladille, sillä ”ei kaivata täällä niin kierää miestä”. – Että se siitä liallista myötätunnosta.

Miehet kuitenkin säästivät henkensä, saivat kuritus-huonetuomion ja armahdet-

tiin 1920, paitsi Otto Hyrsky, jonka kuolema armahti vankeudessa 1919.

Rufus V. Vainio perheineen muutti Somerolta ensiksi Turkuun 17.10.1918 ja sieltä seuraavana vuonna Helsinkiin, jossa hän teki elämäntyönsä ja pysyi koko uransa meijerilaitoksen palveluksessa meijerinhoitajana ja vastaanottajana. Pankkialalle hän ei enää palannut. Helsingissä hänen ensimmäinen vaimonsa Naima Katariina kuoli 1921 ja Vainio avioitui uudelleen seuraavana vuonna. Hän muutti toisen vaimonsa Karoliinan kanssa 1948 eläkepäiviksi Karunaan, jossa kuoli 75-vuotiaana elokuussa 1955. Puoliso eli pitkään leskenä, sillä hänen maallinen vaelluksensa päättyi lähes 100-vuotiaana 1980.

LÄHTEET

Taina Hakaaja 2006: Työn mestari. J.R. Hannulan elämäkerta, s. 24–26, 35, 40, 56, 68, 83, 89, 159, 170, 198, 245, 250, 471, 485.

Pekka Lehtonen 2011: Märyn laukausten kaiku, s. 54–56.

Mauri Muurinen 1957: 40-vuotias Someron Osuuskauppa 1916–1956, s. 4–7.

Sirkkaliisa Olastie 1967: Pieni tutkielma J.R. Hannulasta, s. 10.

Kalevi Paavilainen 1985: Omalla pohjal-la. 75 vuotta somerolaista osuuspankki-toimintaa, s. 23.

Atte Pohjanmaa 1937: Suomen Teosofien Seura 30-vuotias, s. 40, 74.

Seppo Satamo 2008: Punavalkea kevät, s. 32–33.

Leeni Tiirakari 2010: Sata vuotta Someron parhaaksi. Someron Osuuspankki 1910–2010, s. 20–28.

Tauno Tukkinen 2002: Someron ja Somerniemien punaisten henkilötappiot 1918.

Marjatta ja Jouko Väänänen 1955: Someron Osuusmeijeri 1905–1955, s. 86.

Someron, Turun, Helsingin, Vantaan ja Karunan kirkonkirjat: Hannulan ja Vainion virkatodistukset. Valtiorikosylioikeuden akteja. Kansallisarkisto.

Kalle Listomaan kertomaa: Hevosmarkkinoilla ja uusi puku

Hevosmarkkinoilla: Kalle oli vähän toisella kymmenellä, ehkä kahdentoista, kun Vilemssonin (Wilhelmsson, josta Kalle käytti nimeä Vilemsson) Maija-emäntä pisti hänet renkiinsä Ension kaveriksi Joensuuun, Someron kunnan keskustaajamaan hevosmarkkinoille. Maija Wilhelmsson piti Pitkäjärvellä krouvia, kestkievaria, jonka yhteydessä oli kestkievarijärjestelmän mukaan myös majoitustilaa. Kestkievari sijaitsi kuta-kuinkin Kallen kotimökkiä vastapäätä, maantien toisella puolella. Kallen oli määrä vähän vahtia renkiä, jonka Maija tiesi olevan melko lailla viinaan menevä. Rengille oli annettu vastuulliseksi tehtäväksi vaihtaa talon vanha hevonen vähän nuorempaan, ja tätä varten hänelle oli uskottu suhteellisen hyvä summa rahaa mukaan. Vilemssonin hevonen oli äärettömän laiska, hyvin vanha, ja sen saikin liikkeelle ainoastaan piiskan avulla. Väriiltään se oli valkoinen, ja siksi se olikin saanut nimen Kalkkilaiva.

Talonisännillä oli markkinoiden ajaksi tapana vuokrata kylän kahvila yksityiskäyttöön. Tälläkin kertaa Nordlundin kahvilan ovelta oli yksityistilaisuutta osoittava kyltti. Kahvilassa sai kaikessa rauhassa ilman virkavallan väliintuloa nautiskella valitsevan kieltolain kieltämiä juomia, pelata vaikka vähän korttia ja viettää muutenkin riehakasta elämää. Virkavalta varmasti tiesi mitä suljettujen ovien takana tapahtui. Tälläkin kertaa kahvilassa isännöi kaksi isäntämiestä Pitkäjärveltä. Renki pääsi kuin pääsikin livahtamaan kuppilaan, jonne Kallella pikkupoikana ei ollut

Takana vasemmalla Kalle Listomaa ja Sulo Tuominen vuonna 1927. — Kuvat Listomaan perikunnan.

asiaa. Ei siinä nuoren pojan estelyt varmasti olisi paljon painaneet, jos ja kun rengin viinahammasta kerran alkoi pakottaa.

Kalle kulutti aikaansa markkinatorilla seuraten kaupantekoa ja kaikenmaailman silmänsäätäjiä. Hevosmarkkinoilla kun oli myös monenmoisia rihkamakauppiaita ja väkeä naurattavia halpahaikkeja.

Aikansa markkinameininkiä seuraillessaan alkoi pojan aika käydä pitkäksi, evätkin oli jo syöty ja niinpä hän aikoi hankkiutua mahdollisimman nopeasti paluumatkalle Pitkäjärvelle. Taivaskin alkoi jo hämärtyä ja varjot sekoittua laskevaan pimeään. Kalle näki Pyölin kylästä olevan Mooses Vaahteran, joka markkinakentän laidalla näytti valmisolevan kotiinlähtöä. Mooses oli karjankuljetusautollaan liikenteessä ja sen kyydissä hän tiesi kyllä pääsevänsä ainakin Pyöliin saakka, siitä olisi loppumatka sitten ollut jalkapatikkaa kotiin.

Vilemssonin renki hoippui kuitenkin samaan aikaan esiin vahvassa humalassa, hevosenvaihtorahat korttipelissä menetettyinä ja loput kurkusta alas ryyppätyinä. Ei auttanut muu kuin unohtaa autokyyti ja lähteä kotia kohti Kalkkilaivalla, kunhan sen sai ensiksi piiskattua liikkeelle.

Renki sammui rattaille heti hevosen nytkähdettyä liikkeelle ja koko kotimatkan ajan tämän raskas kuorsaus säästi Kalkkilaivan laiskaa kavioidenkapetta. Myöhään, kun päivä jo oli vaihtunut alkavaksi yöksi, Kalkkilaiva löntysteli suurta hevosenpäättään nyökytellen kestkievarin pihalle, tallin oven eteen. Tuvasta ulos säännännyt Maija-emäntä oli hyvin tuohtunut eikä säästellyt sanojaan, kun hän kasvot kiukusta punaisena antoi hiljalleen heräilevän rengin kuulla kunniansa. Voi siinä samassa ankarassa saarnassa vahtipojaksi laitettu Kalle-kin saada vähän ”kunniaa”. Renkipoika lienee saanut tämän markkinareissun

jälkeen pakkailla vähäiset tavaran ja lähteä katselmaan jostakin uutta pestiä.

Vilemssonilla oli myös runsas, hyvin hoidettu ja satoisa omenapuutarha, jossa kasvoi makoisia omenoita. Vanha Vilemsson oli ammatiltaan leipuri (kauppias). Äidinkielenään Vilemssonin perhe puhui keskenään ruotsia. Vuonna 1910 somerolaisista 30 henkeä ilmoitti äidinkielekseen ruotsin, kun se vuonna 1880 oli ollut vielä 97 henkilön äidinkieli. Wilhelmssonin suku saattoi olla Suomen ruotsinkieliseltä rannikkoseudulta, tai olisiko suku aikanaan tullut Ruotsista Åvikiin lasiteollisuuteen liittyen. Paikkakunnalla sijainneen lasitehtaan lasinpuhaltajista monet olivat alkuperältään ruotsalaisia tai Ruotsin kautta tulleita saksalaisia, belgialaisia ja böömiläisiä puhaltajia.

Pitkjärvän Maamiesseurantalolla oli ravintola, jonka pito annettiin vuosittaisella tarjouskilpailulla jollekin sitä hakeneelle yrittäjälle. Sopimukseen kuului, että ravintola oli pidettävä auki aina kun talolla oli joku tilaisuus. Ravintolan pitoa vuorottelivat useimmiten Vilemssonin Maija ja Honkalan perhe. Paikallisten tilaisuuksien lisäksi talolla vieraili silloin tällöin teatteriseurueita eri kaupunkien teattereista, Turusta, Tampereelta, Helsingistä. Talolla nähtiin oikein hyviä ja räiskyviä esityksiä. Aina joskus vierailulle tuli joku liikkuvien kuvien esittäjä projektoreineen ja suurine filmikeloineen. Elokuva eli tuolloin vasta toisella vuosikymmentään. Elokuvaesi-

tyksissä kyläläiset pääsivät valkokankaalta hetkeksi seuraamaan suuren maailman meininkiä jonkinlaisten uutiskatsauksien myötä, tai sitten näytettiin ja katseltiin näytelmäelokuvia. Kuvia tosiaan ainoastaan katseltiin, ei kuunneltu, koska vielä elettiin mykkäfilmien aikaa. Kalle muistaa miten Maija, ja myös Honkala, päästi kylän pikkulapsia keittiön kautta katsomaan esityksiä, niin teatteria kuin elokuviaakin, ilman pääsymaksua.

Vilemssonin Maija vanheni yhdessä kestikievarijärjestelmän kanssa. Asetuksen määräämä kestikievarijärjestelmä, muonitus, majoitus ja

Pitkäjärven nuoria miehiä pyhäpukeissaan. Listomaa toinen vasemmalta.

hevosenvaihtomahdollisuus, oli tullut tarpeettomaksi autoliikenteen ja tätä kautta matkustamisen nopeutumisen kehittymisen myötä (Someroilla 1926). Nyholmin veljekset ostivat Wilhelmssonin paikan ja Maija Vilemsson sai kaupan yhteydessä itselleen asumisoikeuden tilalla kuolemaansa saakka.

Uusi puku: Vielä pari vuotta ennen asevelvollisuutta, kesinä 1931 ja 1932, Kalle oli työssä Ävikin sahalta. Ensimmäisenä vuotena sahalta hän toimi rimojen ja pintojen vastaanottajana, joka olikin kiireinen vikkelijalkaisen miehen työ. Toisena kesänä hän oli rannassa, veneestä käsin niputtamassa ja ohjaa-

massa tukkeja vinsille, jolla ne vedettiin ränniä pitkin ylös sahalle. Ävikin sahan omisti kartanon poika Arvid Haggren.

Ävikin sahalta työt päättyivät aina juhannukseksi, ollen koko kesän pysähdyksissä. Sahalta työväki siirtyi juhannuksen jälkeen heinänteekoon. Kun heinä oli saatu latoon, jatkettiin töitä muissa maatalouteen liittyvissä tehtävissä.

Juhannusaattona 1932, sahalta saatu tili taskussa Kalle ja naapurin poika Aarne Tuominen lähtivät polkupyörillä kohti Forssaa. Kallen oli tarkoitus ostaa puku, olihan hän jo aikamies ja aikapäiviä kasvanut rippipuvusta ulos. Matkareitti kulki Lahden kylän kautta, Someron Joensuuun ei poikettu. Juhannusaattoaamun ilma oli kesäisen kaunis, ja pyöräily sujui joutuisaan kaverusten polkiessa nuoren miehen loppumattomalla voimalla. Liikenne tiellä oli olematonta ja pojat rupattelivat ajellessaan aikansa kuluksi niitä näitä. Poikien päästyä Forssaan Kalle teki pukukaupat ripeään tahtiin ja sitten mentiin osuuskaupan kahvilaan juhlistamaan pukuhankintaa pullakahveilla.

Kahvilassa oli gramofoni ja vaatimaton, muutaman levyn äänilevyvalikoima, joka oli asiakkaiden käytössä ilman erillistä maksua. Maankuululta Dallapé-orkesterilta oli samana vuonna ilmestynyt levy, Koivu ja tähti, joka oli noussut hyvin suosituksi esitykseksi. Kyseinen levy oli myös molempien poikien suosikki, ja luonnollisesti se kuului kahvilan levyvalikoimaan. Aarne ja Kalle innostuivat ja soittivat levyn useamman kerran peräkkäin, samalla sen sanoja hiljaa hyräillen. Lopulta, levyn taas kerran soitua loppuun pojat säpsähtäen huomasivat kellon jo ehtineen pitkälle iltapäivän puolelle. Oli läh-

deittävä polkemaan kohti Someroa, jos aiottiin illaksi ehtiä Rautelan Kertunsaloon, vieläkin, kutakuinkin 80 vuotta myöhemmin Kalle tapailee Koivu ja tähti -laulun sanoja: ”Kummulla korea koivupuu kuihtuu ja kellastuu, syysiltana koivun varjoo jän, tuikkivan tähden näin. Onneni tähteä katsellessain rintani rauhan sai. Mä muistan tähden ja koivupuun, kaikki muu unhoittuu...”

Uusi puku Kallen polkupyörän takatarakalla pähvi-laatikoon siististi pakattuna pojat polkaisivat paluumatkalle. Kaverusten pyöräily sujui rattoisasti alkavassa juhannusaattoillalla, illan juhannusjuhlaa mielissään pyöritellen. Lintujen laulu säesti polkimien ja ketjujen rahinaa, ja yhä sinisinä ajatuksina mielessä soivaa Koivu ja tähti -valssia. Suunta ja päämäärä olivat selvät: ensin kotiin vaatteiden vaihtoon ja sitten Kertunsaareen, Kertunsalon tanssilavalle. Päällä uusi puku, juhannus ja tanssit, mikäs sen mukavampaa nuoren miehen elämässä olisikaan. Suojeluskunnan isännöimä tanssilava sijaitsi saarella Rautelan kohdalla, jonne mantereen puolelta pääsi siltaa myöten. Alkava ilta oli aurinkoinen ja lämmin, kun pojat saapuivat Kertunsalon tanssilavalle. Leppeä iltatuuli havisutti koivunlehtiä, aurinko välkehti laineilla ja haitari soi.

Mittumaarin ilta kului juurikaan hämärtyvästä ja vaihtui pikkuhiljaa juhannusyöksi. Jokunen tahti oli jo ehditty tuttuun tyttöjen kanssa pyörähtää, kun taivas tummeni, ja salamana kirkkaalta taivaalta ryöpsähti juhlaansan niskaan raivokas ukkoskuuro. Väki hajaantui nopeasti etsien sateensuojaa, kuka mistäkin. Kalle ja Aarne eivät riittävän nopeasti päässeet sateensuojaan ja kastuivat läpikotaisin.

Tuli seuraava päivä ja Kalle kuivatteli pukuaan aamuaringossa. Vaateparsi höyrysti pyykkinarulla alakuloisen oloisena, kuivuen lämpenevässä aamussa. Puku oli mennyt täysin pilalle, kutistunut ja menettänyt kaiken ryhtinsä. Housut ulottuivat puolisääreen. Puku kelpasi korkeintaan arkiseen työvaatekäyttöön. Nyt jälkeinpäin Kalle arvelee asiantuntemuksen materiaalien suhteen puuttuneen pukua valittaessa. Tietysti laatuun vaikutti käytettävissä oleva rahasummakin.

Kertunsalosta Kallelle on jäänyt mieleen myös Jussi Uunimäki, joka myi kuumia nakkeja tanssileisölle. Kalle muistelee miten tansseja järjestäneen Suojeluskunnan mielestä Jussi ”punersi” hie-man liikaa, ja niinpä hänet makkarakärkyineen häädettiin saaresta. Mene ja tiedä. Toisaalta lienee Suojeluskunnalla olleen omakin kioski virvoke- ja makkaramyyntineen ja näin pienikin kilpailija haluttiin häätää kauemmaksi omalta reviiirtä. Sitkeänä ja yrityshenkeä omaavana Jussi Uunimäki kuitenkin jatkoi nakkien myyntiä, nyt sillan toisessa päässä, mantereen puolella.

Aarne Tuomisen kodista, mökistä, Kalle muistaa seuraavaa: Rakennus oli jollakin tapaa Pitkäjärven koulun ”tiellä” ja kunta lunasti mökin ja purki sen pois. Vastineeksi Tuomiset saivat Someron kunnalta Pyölin kylästä Pitkäjärven kiinteistöä, rakennuksia ja maata vastaavan paikan.

Aikaisemmin mainitun, nyt jo monelta unhoon jääneen Koivu ja tähti -valssin on säveltänyt Hugo Aure ja sanoittanut Martti Jäppilä. Jäppilä oli Dallapé-orkesterin perustaja. Dallapé-orkesteri levytti kappaleen vuonna 1932 ja laulusolistina toimi Viljo Lehtinen.

Tohtori Jonkka

Olin vähän alle kolmevuotias talvella 1954, kun sairastuin molemminpuoliseen keskikorvantulehdukseen. Äitini Tyynne oli myös sairaana ja isäni Aarne oli tuolloin Helsingissä töissä, joten setäni vaimo Hilikka lähti minua viemään sairaalaan. Niin järkyttävä tilanne tietysti järkytti minua ja siksi muistankin joitakin yksityiskohtia elämäni toistaiseksi ainoasta sairaalareissusta.

Aurinko paistoi ja hanget hohtivat, kun istuin Hilikkätädin vieressä reessä vällyjen alla. Hevosta ajoi joku mies, jonka nimeä en enää muista. Seuraava muistikuva on, kun makasin selälläni lavitsalla, siristelin silmiäni kirkkaiden kattolamppujen alla ja huusin: ”Hilikka-täti älä jätä minnuu, Hilikka-täti älä jätä minnuu!”

Sitten alkoivat hoidot. Hoidoista vastasi tietysti Juha Jonkka. Muistan kuinka korviini kaadettiin tummaa mustansinistä nestettä ja panin hanttiin minkä pystyin. Ensimmäiset pari yötä nukuin huonosti isossa lastenhuoneessa. Siellä oli monta minuakin pienempää potilasta, vauvojakin. Nehän huusivat kaiken aikaa, milloin yksi, milloin koko sakkii. Sitten minut siirrettiin isosiskoni Pirkon kanssa samaan huoneeseen. Hänellä oli vähän aikaisemmin puhjennut sama vaiva kuin minullakin, ilmeisesti jonkun influenssan jälkitautila. Oli kuin olisin taivaaseen päässyt. Olimme kahden ja hiljaista oli yölläkin. Tutun siskon läsnäolo kohensi mielialaani ja aloin pikkuhiljaa toipua.

Jossain vaiheessa minut

Juha lisäksi Jonkka 1911–2007. – Maalaus Aulis Uotila.

viettiin syömään Jonkan kanssa. Minusta hän näytti pelottavalta ja vanhalta mieheltä. Jonkka oli tuolloin 42-vuotias. Ainakin kerran söimme lihasoppaa, puhuimme small talkia ja lakkasin pelkäämästä häntä. Syötyäni näytin kirjoituspöydällä olevaa keinu- maista vekotinta ja ihmettelin mikä se oli. Jonkka hyväntahtoisesti näytti miten sillä kuivataan mustetta paperilla.

Syönnin jälkeen sanoin tomerasti osaavani itse huoneeseeni. Hoitaja avasi oven ja astuin käytävään. Ovia olikin paljon ja purskahdin itkuun. Hoitaja oli hiipsinyt takanani ja tarttui käteeni. Sitä puristusta en unohda.

Päysin aikanaan kotiin. Myöhemmin kuulin, että Jonkka halusi itse varmistaa, että minä alan syödä kunnolla. Ilmeisesti kävin siis useamman kerran lounastamassa hänen kanssaan.

Talvella 1959, kun kävin jo koulua, isä sai sydänkohtauksen. Kova rintakipu yllätti hänet yöllä ja aamulla oli pakko hakeutua sairaalaan. Jonkka oli komentanut isän juoksemaan rappuja ylös ja alas. Sitten hän oli kuunnellut sydänääniä ja tokaissut: ”Te taidatte kuolla minun käsiini.”

Isä oli sairaalassa aika kauan. Jonkka antoi jo silloin melko nykyaikaiset ohjeet: paljon kasviksia, kovat rasvat

vähemmälle ja pehmeät tilalle, painoa pudotettava, alkoholia erittäin kohtuullisesti ja tupakka pois. Siihen aikaan ei vielä tunnettu suolan haitallisuutta. Lääkkeiksi määrättiin jotain kolesteroliin vaikuttavaa, verenohennuspillereitä ja nitroa. Keskimääräinen elinikä oli noin viisi ja puoli vuotta, kahdeksan jo paljon, silloinen Suomen ennätys tietävästi 11 vuotta ensimmäisestä infarktista. Se oli tylyä kuultavaa. Sen jälkeen meidän perheessä elettiin isää uhkaavan kuoleman varjossa.

Isä olikin vuoden ilman tupakkaa. Sitten hän pikkuhiljaa sortui ja poltti lopulta runsaasti, kuten ennenkin. Eräällä kontrollikäynnillä Jonkka oli ärähtänyt: ”Taidatte polttaa tupakkaa.”

Isä oli vaivaantuneena mutissut että vähän. Jonkka siihen: ”Minä itsekin poltan vähän, mutta minun sormeni eivät ole noin keltaiset.”

Keväämmällä, viikkoja isän infarktista jälkeen, vatsani tuli kipeäksi. Isä vei minut Jonkan luo. Jonkka paineli polttavaa vatsaani ja otatti kokeita. Diagnoosi oli ytimekäs: ”Verikokeiden mukaan tämä ei ole umpisuolentulehdus, mutta minä sanon: tämä on umpisuolentulehdus. Menkää kotiin. Jos vielä ensi yön särkee niin huomenna leikataan.”

Leikkausuhka pelästytti niin, että samana päivänä säröt häipyivät!

Olin jo toisella kymmennellä kun putosin puusta. Roikuin oksalla ja yksi isompi poika alkoi keikuttaa minua, kunnes putosin alas. Maa oli pehmeä, mutta vasen ranteeni osui kumpareeseen ja

Tohtori Jonkka oli Someron sairaalaan ylilääkärinä 1952–1974. Jonkka kuoli 16.8.2007 Helsingissä 96-vuotiaana. Hän olisi eläessään täyttänyt sata vuotta 2011. Kuvassa sairaanhoitaja Maija Ylisipilä. – Kuva Liisa Mäkelän.

murskaantui. Taas mentiin sairaalaan. Pahaksi onneksi Jonkka oli juuri lähtenyt mökilleen Somerniemelle. Hoitajat lupasivat soittaa, kunhan Jonkka ehtisi puhelimen ääreen. Kului tunti, toinenkin. Kättä alkoi särkeä hurjasti shokkivaikutuksen laannuttua. Jonkkaa ei näkynyt. Äiti ihmetteli, kuinka niin kauan kestää. Yksi hoitajista tunnusti, että he eivät uskalla vielä soittaa, kun kyseessä ei ole hengenhätä. Jonkka suuttuisi, jos häntä niin pian mökillä häirittäisiin. Jonkka tuli tietysti myöhemmin paikalle, puudutti käden, muovaili sitä, kipsasi ja lähti takaisin mökilleen.

Joskus samoihin aikoihin naapurissamme kesälomalla ollut helsinkiläispoika teloi myös kätensä. Olkapää oli mennyt sijoiltaan ja poika kiikutettiin Jonkan luokse. Jonkka oli tullut käytävällä vastaan ja halunnut kätellä poikaa. Tämä ojensi tervettä kättä jolloin Jonkka sanoi, että hän puristaa sitä toista. Silmänräpäyksessä hän vetäisi voimakkaasti ja olkapää oli taas paikallaan. Poika ei ehtinyt edes säikähtää.

1960-luvulla traktoreissa käytettiin perälaatikkoa, jossa kuskattiin maitotonkkia, kauppatavaroita ja paljon muuta. Usein isäntä ajoi ja emäntä istui perälaatikossa niin kauppa- kuin kyläreissuilla. Monesti perälaatikossa kulki emännän lisäksi lapsetkin. Kerran iltalypsyllä mentäessä äiti seisoivat laatikossa, horjahti ja putosi selälleen maantielle. Hän sai takaraivoonsa erittäin kovan tällin. Myöhemmin illalla äidin silmät alkoivat pyöriä ja kääntyillä ympäri. Tajukin hämärtyi. Sairaalassa Jonkka teki hänelle selkäydinkokeen, joka silloisilla piikeillä oli vaarallinen toimenpide. Pahimmillaan potilas oli vaarassa halvaantua. Jonkka oli kuitenkin uransa aikana tehnyt saman operaation lukuisia kertoja onnistuneesti. Kokeen jälkeen äidin oli maattava liikumatta vatsallaan kaksi vuorokautta. Tutkimusten jälkeen Jonkka diagnosoi vamman vakavaksi aivotärähdykseksi. Mitä hän kertoi isälle, en tiedä, mutta isä tosissaan pelkäsi äidin jopa kuolevan.

Äiti parani, mutta isälle kävi huonosti. Jonkan arvio keskimääräisestä elinajasta

ensimmäisen infarktin jälkeen toteutui. Noin viisi ja puoli vuotta oli kulunut, kun isä sai toisen infarktin ja menehtyi. Nykylukija ei välttämättä käsitä silloisia olosuhteita. Somerolla ei ollut edes ambulanssia. Ei tunnettu vielä liuotushoitoja. Ensiapu oli lähinnä nitron imeskelyä happinaamari kasvoilla. Ei oikein osattu muuta kuin odotella miten käy. Somerolla tosin kiersi juttu, kuinka Jonkka oli pelastanut jonkun miehen pistämällä tätä suoraan sydämeen.

Muutama vuosi perheessämme kului sitten vailla isompia terveyshuolia. Jotain pientä kremppeä tietysti oli. Äiti oli kerran odottamassa vuoroaan Jonkalle, kun vastaanotolle tuotiin kaksi nuorta miestä, jotka olivat ajaneet kuorma-autolla päin puuta. Nuorukaiset saivat ohittaa muut jonossa. Jonkka oli ovensuulla veripäiset kaverit nähtyään kysynyt kuuluvasti: ”Olettekos te pojat tapelleet?”

Sitten äidillä todettiin iso kasvain vatsassa. Somerolla oli vielä leikkausosasto, joten Jonkkahan hänet leikkasi. Kasvain painoi monta kiloa,

mutta oli hyvälaatuinen.

Viisi kuusi vuotta myöhemmin syksyllä 1973 äidillä alkoivat epämääräiset vatsavaivat. Jonkka epäili vatsahavaa ja määräsi sen mukaiset lääkkeet. Ne auttoivatkin joksikin aikaa, mutta keväällä kivut palasivat voimakkaampina. Äiti otettiin sairaalaan sisään. Hän oli varannut lentoliput Lontooseen, jossa toinen siskoni Tuula asui. Oli kyse äidin ensimmäisestä ulkomaanmatkasta. Äiti hermoili, että pitäisikö hänen perua ne liput. Jonkka hyvin painokkaasti rohkaisi häntä: ”Kyllä te vielä sinne Lontooseen menette.”

Juhannuksen alla Jonkka ilmeisesti havaitsi jostakin, että asiat olivatkin hullusti. Hänen määräyksestään äiti siirrettiin välittömästi Salon sairaalaan. Tietysti Jonkka olisi itse operoinut äidin, jos leikkausosasto olisi vielä ollut käytettävissä. Äidin vatsa avattiin juhannuksen alla ja pantiin saman tien kiinni. Mitään ei ollut enää tehtävissä. Hän eli enää kaksi kuukautta.

Jonkka jäi sinä kesänä eläkkeelle ja muutti Helsinkiin. Monet uskovat, että hän olisi viipynyt Somerolla pitempään, jos leikkauksia ei olisi täältä lopetettu. Toinen kivistys Jonkalle oli terveyskeskusuudistus. Hän ei kai oikein siitä pitänyt.

Lapsuuden kodistani vain nykyään Espanjassa asuva Tuula-siskoni ei ollut kertaakaan Jonkan potilaana. Voidaan sanoa, että Jonkka oli meidän ja monen muun somerolaisen perheen omalääkäri. Jopa vaimoni Marja ehti käydä hänen vastaanotollaan. Marjalla oli iso musta luomi selässä. Jonkka nirhaisi sen pois. Marja ehdotti koepalan ottamista. Vastaukseksi hän sai tyypillisen ”jonkahduksen”: ”Kyllä minä sen näen, että siinä ei ole syöpää!”

Isäni muisteli

Isäni muistikuvat lapsuutensa jouluisista olivat vähäiset. Hän jäi orvoksi jo viisivuotiaana, eikä äitiä korvaavaa läheistä ollut. Palveluskuntaan kuuluvia naisia oli kyllä. Muistikuvat jouluisista rajoittuivat lähes yksinomaan aattona lattialle tuotuihin jouluolkiin. Ja ne juuri toivat pienelle pojalle joulun. Voi sitä riemua, kun oljilla telmittiin. Ja kyllä ne oljet tempaisivat mukaansa vanhemmatkin. Muisteltiin vanhoja joululeikkejä, kukonkengitystä, puhkaistiin suutarinsilmää, vedettiin väkikapulaa jne. Joululahjoja ei prukattu, paitsi palkollisille pyrittiin antamaan vaateparseleja. Aattoillan ruokailun jälkeen hiljennettiin jouluun ja sen sanomaan. Muisteltiin vielä wanhan wirsikirjan säkeitä:

*Engel paimenil' puhui sanoill' näüll',
sangen hyvän sanoman sanon teill',
ilon teill' ihanan ilmoitan,
kuin Jumalald' julki teill' suudan.*

*Yx Pilitti pisku nuorukainen,
kyll' kainukainen Lapsukainen,
on teill' syndym' Neitseest' nuorest',
teill' ilox ijät sangen suurex.*

Isä kertoi myös oman isänsä joulumuiston. Tämä oli joskus 1880-luvulla jouluaattoasioinnin vuoksi palaamassa kirkolta. Luonto oli saanut valkean lumivaippansa ja hyvä rekikeli ryyditti kotimatkaa. Lyhyt päivä oli pimentynyt, mutta tuttu oli tie miehelle kuin hevosellekin. Edessä näkyi puiden takaa tulen loimua ja siinä hetkessä oli sydän pysähtyä. Eihän vain kotoa? Ei. Vastaan tarpoi pitkä joukkio, osalla päresoihdut käsissään.

Kohdattaessa vasta isäni tunsivat heidät ja siinä vaihdettiin hyvän joulun toivotukset puolin ja toisin. Kalvolan pitäjän Tammelan vastaisista sivukylistä oli Patakankaan, Torajärven ja Pikonkorven hevosettomat mökkiläiset lähteneet joukolla yötämyöden joulukirkkoon. Perillä he ehtivät aamuyön tunteina levähtämään kirkon tuvassa ennen jouluaamun kirkonmenoja.

Nuoruudessani kaikenlaisia kulkevaisia kierteli taloista taloihin. Vähemmän varsinaisia kerjäläisiä, mutta kaupustelijoita, hengenlahjoiltaan vähäosaisia sekä mustalaisia. Laukkukauppiaita nimitettiin kansanomaisesti laukkuryssiksi tai laukkureiksi. Itsekin he käyttivät usein ryssännimeä. Käytössä oli myös nimityksiä kulkijan kotipaikan mukaan, kuten kyyröläiset, jotka kauppasivat savi- ja kiviuppeja, tai Uhtuan miehet. Nimityksiä tuli myös tavarankuljettusta-

vasta, kuten laukunkantajat, nyyttipussimiehet ja laatikkomiehet. Arkangelin alueen ”harjaryssät” kuljettivat rihkamatavaraa puukomellissa (päällekkäin sidottuja puulautikoita) selässään kantaen. He esittelivät tavaroitaan: ”Tule ostaan. Tää on Arkangelin tavaraa. On nappii, neuloi, naskalii, pirunpaskaa, pippurii ynnä muuta pientä rihkamaa.” Laukkukauppiaat myivät vaate-tavaraa, silkkiä ja villakan-kaita, huiveja ja shaaleja sekä rihkamaa eli kappaletavaraa. Tavaraita saattoi tilatakin, ja ne tuotiin seuraavalla kerralla.

Usein isä muisteli laukku- ja reppuryssien käyntejä kotonaan Paakkosissa. Niitä oli kaksi–kolme vakinaisempaa ja nimeltä tunnettua tai ainakin kansan nimeämää kulkijaa. Heidän reppunsa olivat mahdollittoman painavia. Kotini pirtin vahvat lattialankut herkahtivat, kun laukkuri pudotti raskaan reppunsa permannolle. Ker-

ran laukkuryssä yltäessään Kallijärveä jätse liukastui niin, että horjahtaessa laukku putosi selästä jälle. Ei ollut muuta neuvoa, kuin kanto-hihnoista vetää laukkua jäätä myöten rantaan.

Keisarivallan aikaan laukkukauppa oli lakien mukaan kiellettyä, mutta lakia katsottiin läpi sormien, koska se hyödytti syrjäseutujen kaupatonta väestöä. Rahanpuutteessa moni piikatyttö mieliessään uutta leninkikangasta myi pitkät hiuksensa kauppiaille. Hiuksista tehtiin monenlaisia koristeita ja miehille kellonperiä.

Mustalaisia kulki usein suurin joukoin perhekunnittain ajopeleineen. Heidän elämänsä tuntui olevan ihmisten hyväntahtoisuuden varassa. Mustalaisyksiin myös välillä kyllästettiin, kun heidän tarpeillaan ei ollut mitään rajaa ja varsinkin, jos he käyttäytyivät röyhkeästi. Aina ei näistä vieraista väli-

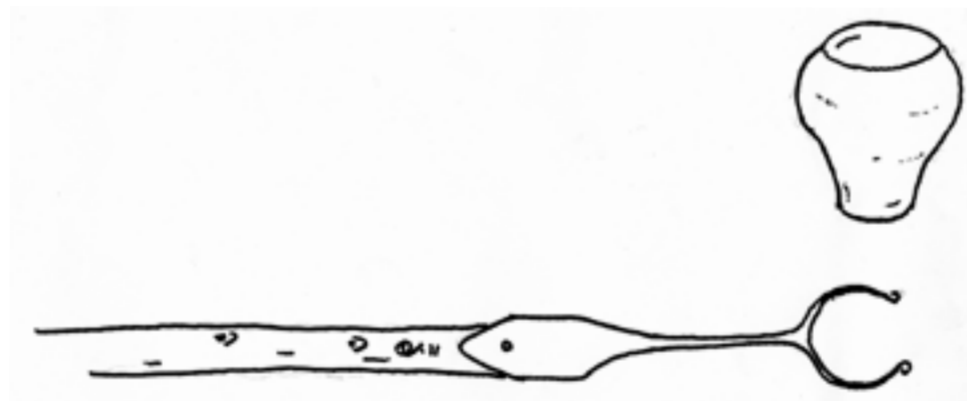

Hljainen jouluilta vanhassa pirtissä. – Kuva teoksesta Kustaa Viikuna: Työ ja ilonpito. Keuruu 1985.

tetty. Mutta kerran keksittiin keino. Joku oli kuullut, että mustalaiset pelkäävät vainajia. Kerran sitten, kun ruokailun jälkeen vietettiin lepoetkeä, nähtiin monta mustalaiskuormaajaa ajavan pihaan. Emäntä haki äkkiä valkoisen lakanan ja peitteli penkillä nukkuvan rengin muun talonväen istuessa vakavan näköisenä niiskuttamassa nenäliinaansa tai ilman sitä. Joukon edellä pirttiin tullut mustalainen kääntyi äkkiä takaisin ja huusi jäljessä tuleville: ”Äkkiä pois, äkkiä. Täällä on vainaita.” Sen jälkeen mustalaiset pysyivät meiltä poissa pitkät ajat, kertoi isä.

Kalvolasta alkaen koko Lounais-Hämeessä tuli 1920-luvulla tunnetuksi Lotskoivio-niminen kulkumies. Kulkumiehiä kuljeskeli talosta taloon useitakin, mutta Lotskoiviota on muisteltu jälkeenpäin vuosikymmenet. Hän kun oli ”niin suuriskelmi, laiska junkkari”. Ja jos mies oli suuri, niin erityisen suuri oli hänen nenänsä. ”Sitä olisi koira saanut viikon kalvaa”, oli joku vääräleuka sanonut. Lauta-Vihtori Lautaportaasta oli sanonut: ”Lotskoiviolla on paljon nenää.” Kun Lotskoivio tuli kerran Lautoa vastaan Lautaportaan kujassa, pani se nenänsä piiloon sanoen Vihtorille: ”Kylä siitä pääsee.” Zeppeliinin ilmalaiva kiehtoi Lotskoiviota erikoisesti: ”Kun minä taaskin olin Zeppelinin kanssa lentämässä, niin aateltiin, että käydään taivaassakin. Pantiin ilmalaiva kiinni taivaan oven saranakoukkuun ja koputettiin ovelle. Pyhä Pietari tuli avaamaan ovea, mutta nähtyään tulijat veti äkkiä oven kiinni. Mutta minä ehdin sentään heittää lakkini siitä ovenraosta sisään. Pääsin sitten lakkiani hakemaan, mutta en lähtenytäkään pois, vaan istuin ovensuupenkille ja rupesin kuivaa juustoa kalvaan.”

Uhvatta ja tsukuna

Karjalaisessa pirtissä olivat ovensuusta oikealle, uunin nurkassa, talon perustyövälineet: luuta, leipälapio, uuniluuta ja uhvatta. Ylempänä seinällä riippui naulassa kaksi härkkäintä: iso metrin mittainen taikinan aloitukseen ja pieni puuron sekoittamiseen.

Uunin reunalla odotti ylösalaisin tsukuna, pyöreäsuinen valurautainen ruukun näköinen astia. Se saattoi myös olla savesta

dreijaamalla tehty. Savon suunnalla astian nimi oli potti, ja uhvatta oli pottihäärukka. Pohjanmaalla nimi oli patahanko.

On kuitenkin muistettava, että pata tarkoitti ruukun muotoista tsukunaa, ei lännempänä käytettyä puolipallon muotoista pataa. Sitä taas nostettiin patakoukuilla, jos sankaa ei ollut.

Ahkera karjalaisemäntä nousi leipomaan aamunel-

jältä. Taikina oli varmaan tehty jo illalla. Hän leipoi parikymmentä ruislimppua. Kun ne oli paistettu, tuli kiire navettaan lypsylle.

Vielä piti leipoa piirakoita ja sultsinoita. Viimeksi emäntä laitto vettä ja ohrarynejä tsukunaan ja nosti sen uhvatalla uunin perälle jälkilämpöön hautumaan yli yön. Aamulla oli puuro valmista.

Karjalainen savutuvan uuni. Uhvatta pystyssä oven vieressä.
– Kuva teoksesta Ivar Kemppinen: Kadonnut Karjala. Joensuu 1981.

Someron elämää 1920-luvulla

Tuttu näkymä 1960-luvulta Svenssonin tiellä.

Svenssonin Irja ja Klingan Alina kuljettavat maitotonkkaa jäähtymään.

– Marja Lahosen akvarelli vuodelta 2007.

Ehkä tärkein Someron kehittymiseen vaikuttanut tekijä oli rautateistä syrjään jääneen pitäjän liikenneolojen parantuminen. Vanha majatalokyyti ei ollut mikään huvimatka paikkakunnalle tuleville tuomareille, asianajajille ja saarnaajille. Vain harvoin joku hankki asianajajakseen Hjalmar Procopéen Tampereelta. Procopéen maine asianajajana oli niin taattu, että jos ennen käräjiä tiedettiin hänen olevan syytetyn asiamiehenä, todettiin pitäjällä: ”Kyl se sen jutuv voittoa, sil tullee kuulema itte Rokopää.”

Someron liikenneoloja helpotti, kun postin ja liikkeille toimitettavien tava-roiden kuljetusta hevosella hoidellut Talosen taata hankki auton 1920-luvun alussa ja Someron Osuuskauppa osti kuorma-auton samaan aikaan.

1920-luvun tienoilla Joensuun elämää alkoi vilkastuttaa myös maanviljelijä Hjalmar Torkkomäen perustama Someron Saha Oy. Se kohosi joen ja vanhan Säästöpankin väliselle pellolle. Talvella Joensuun liikenteelle leimaa antavin piirre oli sahalle menevät hevoset tukkikuormineen. Parireet liirasivat ojaa kohden ja pakottivat jalankulkijat niitä väistämään. Autoihin tottumattomat hevoset vauhkoutuivat liikenteen sekamelskassa.

Keväällä ja kesällä sahalle saatiin tukit uittamalla, ja siinä hommassa parikymmentä miestä työnteli niitä raamisahaan. Sodan vuoksi lyhyiden kouluvuosien aikana Matti-veljeni osalistui tukin uittoon. Hänen ammattinimityksensä oli ”alirepsikka”.

Keväällä sahauksen al-

kaessa sahan pilli soi kello seitsemältä. Sahan asettaja Nestori Salmisen kääntäessä raamisahan käyntiin miltei kaikkien vuoteet hytkähtivät savisen maaperän vuoksi ja alkoivat sitten tuudittaa unisia tasaiseen tahtiin. Sahausten tuloksena saadut laudat ja lankut vietiin kuorma-autoilla Turkuun, jossa Vienti-Export lastasi ne laivoihin ulkomaille vientiä varten, pääasiassa Englantiin. Isäni vanhin veli Sulo Soini oli mainitun liikkeen Turun edustaja.

Kesäiltoina Joensuun alkava teollistuminen unohdettiin, kun Svenssonin Irja ja Klingan Aliina palasivat Palmasta lypsyltä maailman hitaimman hevosen kyydissä ja kun Suomiska asteli Svenssonille Topi-koiransa kanssa. Hänen vasen kätensä oli reumatismista kärsivän selän

puolella ja oikealla kädellä hän kantoi maitokannuaan. Joensuu oli taas hiljainen kylä.

Tuo idylli inspiroi Someron entisen kunnanlääkäri Torsten Lindbladın, myöhemmin Lahermaan Maria-tytärtä niin, että hän ikuisti vesiväreillä Svenssonin Irjan ja Klingan Aliinan vetämässä käsikärryillä maitotonkkaa sahanpurukasaan jäihin jäähtymään. Someron Saha Oy:n vaikutus Someron monipuolistumiseen ei rajoittunut vain taloudellisiin seikkoihin, vaan sen vaikutus ulottui myös kulttuuriin. Se toi paikkakunnalle mm. Jalmari Reilinin, myöhemmin Raulon ja Reino Parollin, myöhemmin Parkon. Molemista tuli somerolaisia lopuksi elämäkseen. Jälkimmäisen vaimo Anna-Liisa kuului musikaalisesti lahjak-

kaaseen Forstenin sukuun, jonka jäsenen Sibelius oli tavannut opiskellessaan Wienissä. Anna-Liisa Parkosta tuli kuoronjohtaja, jonka apua tarvittiin lukemattomissa tilaisuuksissa.

Someron säännölliset yhteydet pitäjän rajojen ulkopuolelle aloitti somerniemeläinen kauppias Kustaa Korvenoja, joka ajeli Somerolta Kuusjoen kautta Saloon. Vuonna 1927 Otto Laukkarisen linja-autot aloittivat liikenteen Somerolta Turkuun ja Helsinkiin. Vuodesta 1928 lähtien Lauri Suutelan punaisista linjapiileistä tuli tuttu näky Someron maanteillä ja yhteydet eri suuntiin tulivat helpoiksi.

Vuonna 1927 Turku-Somero ”piiliin” ollessa Turun Puutorilla valmiina kotimatkalalle autoon saapui vanha pariskunta Edla ja Gustaf Widén. Edla-rouva kanto pientä tyttärentytärtään Sirkkaa. Heidän oma tyttärensä Helena Hannila oli jäänyt ”laitokselle” vielä muutamaksi päiväksi. He asettuivat auton etuosaan ja muutaman hetken perästä eräs somerolaismuisja katsahti auton ovelta ja näki pariskunnan ja pienen vauvan Edla-rouvan sylissä. Muija oli ällikällä lyöty ja sanoi: ”Kuijas niin vanhal paril on noin pikkanel likka?” Suostumatta selvittämään asiaa Pappa Widén sanoi ylpeänä ensimmäisestä lapsenlapsestaan: ”Yhren käy niinkun toisenki.” Muija meni istumaan ja päivitteli moneen kertaan: ”On se sentään sukkela, kun noiv vanhal paril on niin pikkanen likka.”

Kirkonkoulun opettaja Pietari Sörman, myöhemmin Sorma, ja hänen vaimonsa aloittivat pyöräilyn Somerolla, mutta vasta kahdella samankokoisella pyörällä varustetun mallin yleistyttyä somerolaiset saivat sorateille sopivan ajokin.

Yksityistiet, entiset kylätiet, olivat ja ovat vieläkin monelle paikkakunnalle melkoinen rasitus. Tiet ovat pitkiä ja osakkaita on vähän. On paikkakuntia, joiden asukkaat ovat useamman tiekunnan osakkaina ja siten velvolliset kustannuksiin. Tietä tehtiin osittain talkoohengessä ja vielä sotien jälkeenkin niin sanottuna käsityönä.

Ei ollut koneita käytettävissä. Kivet ja kannot nostettiin suurien puukankien avulla. Myöhemmin työ helpottui huomattavasti räjähdysainesten ansioista. Kantopommit, jotka sijoitettiin räjähdyskohteen alle lapiolla kaivettuun onkaloon, varustettiin nallilla ja sytytyslangalla. Langan täytyi olla riittävän pitkä, jotta sytyttäjä, joka tulitikulla sytytti langan, ehti ennen räjähdystä turvallisen etäälle. Ennen sytytystä oli huudettava kovalla äänellä: ”Ampu tulee!”, ettei kukaan lähistöllä liikkuva tule vaara-alueelle. Räjähdyksessä muodostuneet lohkarit ajettiin hevosien ja kivireen avulla pois.

Ojat kaivettiin lapiolla ja penkat kuokittiin. Ajourien keskelle kasvoi ruohikkoa. Se oli lapiotyönä hidasta ja vaivalloista poistaa. Niinpä otettiin vanhasta rattaan pyörästä sen päällä oleva rautainen rinki, joka asetettiin tielle lappeelleen ja päälle painoa tarpeen mukaan. Sitä vedettiin hevosella tien keskustaa myöden niin moneen kertaan, että saatiin tyydyttävä tulos. Sora jouduttiin toisinaan ajamaan useiden kilometrien etäisyydeltä, se kuormattiin lapiolla puupyöräraitteille. Oli itsestään selvää, että sora

Yksityistiet

käytettiin hyvin säästeliäästi, suuremmat kuopat täytettiin ojasta saadulla täytemaalla. Siltarummut valmistettiin puusta. Kyllästysaineita ei tunnettu muuta kuin terva. Sitä pidettiin siltarumpuun liian kalliina.

Sota-aikana olivat tiet päässeet pahasti rappeutumaan. Niiden kuntoon saaminen oli useamman vuoden työ huomioon ottaen vähitellen kasvava raskas liikenne. Rumpuja ja siltoja jouduttiin uusimaan.

Tiet oli jyvitetty, eli jaettu yksiköihin. Esimerkiksi jos tieosakas meni vaikka kauppaan ja palasi ilman merkittävää kuormaa, voitiin se merkitä yhden jyvän ajoksi. Myllymatkalla oli kuormaa ja se oli useamman jyvän arvoista.

Tiejyvien määrä muodostui siitä, kuinka pitkän matkan ja kuinka raskasta kuormaa kuljetettiin ja kuinka useasti tietä käytettiin.

Tietarkastus, joka suoritettiin joka kevät ja syksy, oli ajankohtaan nähden maataloilla kiireisimpiä aikoja, sillä useasti ne ajoittuivat juuri viljojen kylvö- ja korjuu-aikaan. Tietä ei haluttu kunnostaa aikaisemmin, ettei sen kunto kärsisi ennen tarkastusta. Tietarkastus oli hyvin tärkeä toimitus, sitä jännitettiin koko tiekunnan osakkaiden keskuudessa. Jokaiselle tilalle oli jyvityksessä määrätty tien pätkä hoidettavaksi. Ei kukaan olisi sallinut, että hänen osuudesta tulisi moitteita tai määräys jälkitarkastukseen. Tarkastuksessa oli mukana nimismies,

Ennen tietä tehtiin lapiolla ja kottikärryllä.

– Kuva teoksesta Manu Kärki: Somerniemi, muistojen kirja. Somero 1992.

Lankin ahdetta alennetaan 1910-luvulla.

– Kuva teoksesta Manu Kärki: Somerniemi, muistojen kirja. Somero 1992.

tiemestari ja tiekunnan edustaja, yleensä tiekunnan puheenjohtaja. Tarkastuksen kohteena olivat sorastus, maakivet, irtokivet, ojat, rummut, sillat ja näkyvyyttä estävät puut ja pensaat, lunta keräävät aidat ja muut esteet. Sora tuotiin seulomattomana, joten kivet oli haravoitava pois.

Erään tarkastuksen aikana olivat miehet vielä haravoimassa. Nimismies kysyi: ”Kenenkäs miehiä ollaan, kun työ näin viimehetkeen on jäänyt?” ”Ollaan Ollaan”, miehet vastasivat. Nimismies, joka oli tunnettu hyvin tiukkana ja äkkikipkaisena, luuli, että miehet häntä matkivat, sanoi jo tiukempaan sävyyn: ”Minä kysyin, kenenkä miehiä ollaan!” Miehitä tuli samanlainen vastaus. Virkavalta alkoi jo hermostua ja nousi autosta. Tie­kunnan edustaja ehti kuitenkin väliin sanomalla, että miehet ovat Ollaa-nimisen tilan miehiä.

Erään talon kivi­aita oli ollut paikallaan aikoja ennen kylätien perustamista ja lukuisten tarkastusten aikana, eikä siihen aikaisemmin ollut kiinnitetty huomiota. Mistä nyt virkavallan mieleen juo-

lahti, että kivi­aita on lunta keräävänä purettava. Hetken mietittyään tiekunnan edustaja rohkaisi itsensä ja totesi: ”Kivi­aita on torpan ja iäkäs omistajapariskunta on kerännyt kivet pellostaan vuosikymmenien aikana. He näkevät siinä pitkäaikaisen työnsä tuloksen, koska kivi­aita on ollut siinä jo ennen tien tekoa, en tohtisi ilmoittaa heille, että se on purettava. Eikö sopisi rakentajien iän huomioon ottaen, että katsotaan mitä aika tuo tullessaan.” Nimismies oli jyrkkänä ehdotuksensa takana. Tiemestari sitä vastoin suostutteli nimismiestä hyväksymään tiekunnan puheenjohtajan esityksen ja sai purkumääräyksen siirrettyä tuonnemmaksi. Tämä tapahtui noin vuonna 1956 ja kivi­aita on edelleen paikoillaan.

Valtiolta ja kunnalta saatiin avustusta tien perustamiseen, perusparannukseen ja kunnossapitoon. Se edellytti määrääjassa tehtyä anomusta, jonka lääninhallitus oli hyväksynyt paikallisen tiemestarin ja piiri-insinöörin lausuntojen perusteella. Jos tie oli hoidettu luontais­työnä, niin että osakkaat itse vastasivat

osuudestaan, saattoi käydä niin, että avustussum­masta jäi ylimääräistä, ja se jaettiin osakkaiden yksiköiden kesken. Eräs tilallinen oli hoitanut tieosuutensa niin hyvin, ettei sitä tarvinnut kuin vähän tasoitella. Hän sai kuitenkin osuutensa jaettavasta summasta ja oli kovasti tyytyväinen. Ei ollut ennen näin hyvää souvia tehnytään.

Autojen myötä otettiin käyttöön telianat, joiden avulla saatiin tien pinta tasattua ja penkalle kulkeutunut sora takaisin ajoradalle. Samaan aikaani tuli ajankohtaiseksi teiden talviauraus. Ensin yritettiin työntää auraa yhdellä traktorilla ja sitten kahdella, toinen veti ja toinen työnsi. Hevosvetoisia lumiauroja veti kuusikin hevosta eli valjakko. Ilmeisesti osakkaista oli joku ollut hevosvetoisen tykistön miehiä ja sieltä saanut idean. Teiden aeraus ei aina sujunut sen aikaisilla välineillä. Eräs tie oli rakennettu syvään rotkoon kahden mäen väliin aukealle pellolle. Lunta tuli kovan tuulen saattelemana usean vuoro­kauden ajan ja tukki tien. Ei ollut muuta mahdollisuutta kuin kutsua paikkakunnan

miehet lumenluontiin. Lunta oli niin paljon, että tarvittiin kahdesta kolmeen miestä heittämään samaa lapiollista penkan päälle. Sellaiset osakkaat, jotka eivät osallistuneet metsäajoihin, ajoivat talvella hiekkaa tien varteen pieniin kasoihin. Keväällä hiekka levitettiin tielle.

Suuri edistys oli siirtymisen luontaisesta tienhoidosta maksulliseen. Eivät ne tielaskutkaan niin toivottuja olleet, mutta maksettuaan laskunsa osakas sai unohtaa kaikki kyseiset tienhoitotyöt. Saatiin käyttöön autot ja traktorit, joihin edelleen sora kuormattiin lapiolla. Kuorman tekijät sanoivat, että palkka on maksettava sen mukaan, kuinka suurta lapiota kukin käyttää.

Näin yksi vanhimmista tienhoitomuodoista on siirtynyt historiaan. Nykyään pahoitellaan vain postilaatik­koon pudotettua tielaskua, joka tien loppupäässä asuvalla saattaa olla melkoinen.

Kirjoitus on sijoittunut kolmanneksi Suomen tieyhdistyksen järjestämässä kilpailussa vuonna 2007.

Olipa kerran Someron Saha

”Hullu työmies”, sanoivat työkaverit isästäni. ”Hullu, kun on pistänyt poikansa yhteiskouluun. Taas menee yksi hyvä työmies hukkaan.” Tiedä häntä, olisiko minusta koskaan sitä hyvää työmiestä tullutkaan? Järjesti isä kuitenkin tämän hukkaan tuomitun kanssaan sahalle kesätöihin. Järjesti myös veljeni ja muuttaman kotikylämme pojan. Suoraan työelämän alkuun, heti kun kansakoulusta pääsivät.

Se oli kolme kertaa yhdeksän tuuman lankku, jonka kanssa vielä neljätoistavuotias koulupoika ensimmäisenä kesätyöpäivänään sai tehdä tuttavuutta. Oliko komennus huonosti harkittu vai tahallaan tarkoitettu? Lankkukuorman tekoon vaan, ihan miesten kanssa. Tavara oli kuivaa ja tapuli korkea, ja alaspäin kun annettiin, niin jotenkuten se onnistui hintelältäkin kaverilta.

Lautakuormien teko oli joka-aamuinen homma. Turkuun lähti päivittäin kaksi-kolme kuormuria. Kirjoittamaton kilpailu vauhditti kuormien tekoa. Jokaisen laudan jalkapituus pantiin ylös tukkimiehen kirjanpidolla. Siitä konttorissa laskivat lähtevät standartit. Tähän merkkarin tehtävään sain jatkossa usein komennuksen, kun se ensin opetettiin.

Tarkkana piti olla, varsinkin jos joutui Paltan Armaksen ja hänen hanttimiehensä Uurentalon Nikun kuormaa merkkamaan. Oli se sellainen pari, että huuli ja huumori lensi kilpaa kuorman lentevien lautojen kanssa. Vielä jos siihen osui Rauhalan Alpo, Roope kovine juttuineen, niin olisipa siinä ollut

Someron Sahan tukkikuljetin 1960. – Kuva Aulis Juvonen. Somero-Seuran kuva-arkisto.

filmin aihetta. Sahan omaa ykkösautoa lastasi Ojalan Erkki, hiljaisempi puheissa, vaan ei työnteossa. Hänen hanttimiehekseen oli päässyt hyvä kansakoulu- ja urheilukaverini Linruusin Pentti, riuska ja vahva ikäisekseen. Ja tahti oli kuormauksessa kova, ”kilpailuvauhtia”.

Monien työvaiheiden ja käsien kautta oli puu saanut kulkea ja muotoutua, ennen kuin se matkaan lähti ja Turun satamaan päätyi. Kerrottiin, että satamamiehet siellä veistelivät tuntevansa Someron Sahan lautatavaran sen oma-peräisistä ruskeista leimoista, joita toistuvasti löytyi kuormasta kuin kuormasta.

Tulipa tukki sahalle uittamalla tai sitten autokuormalla, niin uimaan se aina viime kädessä joutui. Siellä sahan rannassa kelluvia tukkeja järjesteli Riimannin Akseli. Hänen johdollaan sortteerattiin tukit kokonsa mukaan niin,

että ainakin ruokaväli voitiin sahata samankokoista tavaraa, samalla satsilla, mikä raameihin oli asetettu. Riimannin apuna oli ketteriä nuoria miehiä tai naisia. Olipa iäkkäämpi Pykin Jussikin lierihattuineen. Kun tukit oli saatu transportin alapäähän, pisti alarepsikka ne kuljetusketjun piikkeihin. Uinti päättyi ja matka ylös sahan uumeniin oli alkanut.

Sisällä ylärepsikka toivotti tukin tervetulleeksi. Kieritteli sitä niin, että se kelpasi Latvan Kallelle, joka ykkössahurina työnsi tukin ensimmäiseen raamiin. Ykkössahuri oli tärkeä ammattimies. Puhui vähemmän, osasi enemmän, holkkitupakki tai ainakin tyhjä holkki suupielessä. Hänestä paljon riippui, montako tukkia päivässä meni läpi. Kaikkien sahan tuotannossa olevien urakkapalkka taas määräytyi sahattujen tukkien mukaan. Kullekin osansa tehtävän vaativuuden mukaan.

Kun ykkösraami oli pudottanut tukista reunimmaisat pinnat pois, matkasi se kohti kakkosraamia, Siveenin käsittelyyn. Jos oli Kalle hiljainen, oli Siveeni vauhtiin päästyään mahdollomien juttujen mies. Ainakin me nuoret kuunneltiin niitä urheilu- ja työankartekoja päätämme ravistellen. Joskus tuntui kuin mies itse ihan olisi uskonut omiin juttuihinsa. Siveeni käänsi tukinpelkan kyljelleen ja työnsi sen toiseen raamiin. Sen jälkeen tukista tuli puoli- ja täyspuhdasta lautaa tai lankkua sekä polttopuuksi lähtevää pintaa.

Kaikki tämä tavara siirtyi kuljetuspöytää pitkin kanttari Siltasaarelle, isälleni.

Kanttisirkkeli oli kiireinen paikka ja raskas etenkin peräkanttariille kun isoa tukkia sahattiin. Kaikki se tavara, mitä tukista tuli, kulki kanttareiden käsien kautta. Täyspuhtaat laudat laskettiin läpi, puoli-

Kuva vuodelta 1949. Oikealta kolmas Eino Kujala, Kalle Latva, Kalle Linholm, Kalle Siltasaari, Akseli Friman, Veli Ylitalo, tuntematon, Martti Kylä, Pykin Jussi, tuntematon, Kustaa Leppämäki, Tarmo Saari, Pekka Gylden ja Matti Lehmus. – Kuva kirjoittajan.

puhtaat kantattiin ja pinnat työnnettiin alas kuljetusremmille, joka vei rimasirkelille. Siinä kanttikaukalossa isäni seiso i vuoden jos toisenkin. Peräkanttari vaihtui useinkin. Siinä ei niinkään tarvittu vankkaa ammattitaitoa, enemmänkin vahvoja käsiä. Moni vaihtoi lautojen repimisen kevyempään hommaan, jos onnistui. Olinpa siinä itsekkin yhden joululomaviikon ja tienasin ihan oikeat hiihtohousut!

Pinnat ja rimat ja kaikki se, mitä ei laudoiksi tehty, matkasi rimasirkelille. Leppämäjen Kustaa polki rimoja poikki metrin mittaisiksi ja kuka kulloinkin hanttimiehenä nosteli rimoja Kylmälahren hevoscarryyyn tai sahan traktoriin. Poltto puuta ajettiin ympäri Joensuuta ja kauemmaksikin.

Laudat ja lankut vei hihna tasauspöydälle. Ylitalon Raimo oli ammattimies, joka merkkasi jalkamitan, josta laudan häntäpää kuului kat-

kaista. Merkkasi samalla sekunnilla, kun sirkelimies jo tasasi tyvipään. Sirkelimiehenä heilui usein finskiksi nimitelty kaveri, pahanpuoleinen suuvärkistään. Haastoipa kerran suunsoitosta huomauttaneen kanttarinkin, vanhemman miehen, tasaselle: ”On nääs vähän nyrkkeiltykin.”

Kun laudat ja lankut oli tassattu, ne matkasivat kuljetushihnaa pitkin kohti viimeistä voittoa, jonkin sortin myrkytykseen tai kyllästämiseen.

Reino Parko ja Jalmari Torkkomäki 1938.

– Kuva Juhani Torkkomäen.

Litimärkinä ne Linholmin Kalle nosteli kahta puolta oleviin carryyihin. Tarkalleen paikkaan, mihin kokonsa puolesta kuuluivat. Puri mälliä ja sylkäisi suustaan välillä sen kuuluisan Someron Sahan leiman lautojen päälle. Ei silloin tiedetty mitään hengityssuojaimista, kuminen esiliina ja hanskat pitivät suurimmat myrkyt loitompana.

Kun Linholmi oli täyttänyt carryyt, pääsivät laudat ja lankut haistelemaan ulkoil-

maa. Raiteita pitkin carrärit työnsivät tavaraa lautatarhaan kohti taaplauspaikkoja. Carrärit vaihtuivat, usein oli naisiakin raskaassa työntöhommassa. Olisiko kuitenkin Kylän Martti ollut se vakituissin vahvoine jalkoineen?

Taaplausta pidettiin raskaana hommana, ja piti siinä osata rakentaa tapuli niin, että se oli ilmava ja pysyi pystyssä. Tapulin noustessa korkeaksi tarvittiin kaksikin välitaaplaria, jotta lankku saatiin ylös miehelle, joka sijoitti sen tapuliin sille kuuluvalle paikalle. Märkä seitonkasin lauta litkahti mukavasti paikalleen. Vaan oli se kolme kertaa yhdeksän tuuman lankku saattanut painaa paljon, kun se tuoreena ja myrkyä tipupuna oli aikanaan nostettu tapulin huipulle asti.

Jotta tämä systeemi ja pöllit pyörivät, tarvittiin ammattimies, joka teroitti ja asetti paikalleen raamien terät aamulla ja ruokatunnilla seu-

raavaa satsia varten. Tämän homman hallitsi Urho Nikama, puheissa vaan Nikama. Samalla hän toimi sahan työnjohtajana. Tärviittiin myös ammattinsa osaava koneiden hoitaja. Sahan pohjakerros oli tuiman ja välillä äksynkin konemestari Ojalan valtakuntaa. Purupoika Saaren Tarmo oli nuori mies, joka siellä alakerrassa kuitenkin pärjäsi, kesti purut ja konemestarin komennot.

Nikama oli hiljainen, vähäsanainen työnjohtaja, joka vastasi siitä, että meillä koulupojillakin oli järkevää tekemistä. Löytyi isossa talossa kaikenlaista. Varsinkin Perkon Reijon kanssa meillä oli tapana juosten siirtyä uuteen Nikaman antamaan työtehtävään. Siitä liiasta innokkuudesta meitä vanhemmat miehet kylä toppuuttelivat. Meille se oli treenausta työajalla. Reijo näet oli huippulahjakas urheilija ja tempasi minutkin mukaansa.

Parkon Jukan kanssa ei ihan juoksuksi pistetty. Kolmistaan kun oltiin, niin siinä se yleensä oli kesäpoikien koko vahvuus. Jukka kun oli isännöitsijän poika, niin oli sillä seikalla rauhoittava vaikutus. Ja toisaalta, kukapa noista miehistä hänen kuullessa olisi työvauhtia tohtinut jarrutella.

Jukan isä, Reino Parko, oli sahan isännöitsijä. Vastasi koko yrityksen toiminnasta. Eipä häntä kuitenkaan juuri varsinaisella nimellä mainittu. Miesten keskuudessa hänestä käytettiin vaan nimitystä: herra. Asiallinen mies, mutta miehistä varmaan vähän etäinen.

Etäinen ei kuitenkaan ollut Ylitalon Veli, se oli Veli vaan. Hän hoiteli sahan konttoriasioita. Naäytti kuitenkin vähän herraskaisen oloiselta, paremmassa putsissa kuin työmiehet. Veli oli hyvä leuoistaan, aina positiivisella tavalla sanavalmis. Jakeli ruskeat tili-pussit konttorissa kaksi kertaa kuussa, markat ja tilinauhat.

Tuntimiesten palkka oli silloin 86 mk tunnilta, naisten palkka 72 mk ja meidän poikien 55 mk. Ainakin vuonna 1955.

Työpäivä sahalli alkoi kello seitsemän sahan pillin huudolla. Työpaikalle mentiin hyvissä ajoin. Jotkut vanhemmat miehet jo puolikin tuntia aiemmin. Työ alkoi minuutilleen, niin aamulla kuin kahvi- ja ruokaturun jälkeen.

Ruokaturu oli nimensä mukaisesti tunti. Väki söi omia eväitään: eväsleipiä ja joi piimäpullosta, kahvipullostaa tai maitopullostaa. Käytiin pientä kauppaakin. Leppämäen Kustaa, perusnuuka pikakutalollinen, vaihtoi hanakasti kotoisen täysmaitopullonsa piimäpulloon, jos joku pienemmän välirahan tarjosi.

Ruokaturunlla vaihdettiin tuoreimmat kuulumiset. Toisinaan juttu lensi vähän liiankin hervottomasti. Nuorena poikana ahmi ahneesti korvillaan kaikki rasvaisimmatkin jutut. Ja niitähän riitti, kun kaikki finskit ja roopet oikein pääsivät vauhtiin. Isäni, niin kuin joku muukin vakavamielisempi mies, ruokailivat tavallisesti pienemässä ruokakopissa. Samoin tekivät sahalli työskentelevät naiset. Eivät aina jaksaneet kuunnella juttua ”siitä ja sen kestävydestä”.

Työpäivän päättyessä ei kenenkään sopinut ottaa varslähtöä. Pyöriin nojaten odotettiin sahan etupihalla pillin puhallusta. Kello neljä soi pilli ja taas oli yksi työpäivä pulkassa. Ohessa on isältäni säilynyt valokuva vuodesta 1949. Siinä silloinen työporukka on juuri kotiinsa lähtemässä.

Saha oli merkittävä työnantaja Somerolla, suurimman osan vuotta monen perheen elannon turvaaja. Ja jos uittamalla Somerniemen metsistä tullut tukki usein joulun alla loppuikin, saatiin maan roustaannuttua autoilla metsistä uutta tukkia. Vuoden ilmoista ja keleistä riippui, miten moni

Someron Saha. Kirkko näkyy taustalla.

– Kuva Juhani Torkkomäen.

joutui osaksi vuotta työttömäksi. Ja miten pitkäksi sahan seisokki venähti, ennen kun taas tarvittiin miehet takaisin entisiin hommiin.

Muistan isäni hoitaneen sahan puutyöväen osaston järjestötehtäviä. Tuskinpa kuitenkaan näille ”lomautetuille” silloin sellaisia etuuksia voitiin taata kuin tänä päivänä. Aika on muuttunut, muuttunut työelämän turvallisuus ansiosidonnaisineen ja muine tukineen. Ei aikoja viiden–kuuden vuosikymmenen takaa voi verrata nykyaikaan. Silloinkin vaan pärjättiin. Kun oli pakko.

”Kaikilla meillä on täältä mukavia muistoja”, sanoi Jukolan Jussi lukkarin koulusta. Ei kuitenkaan ihan sitä tarkoittanut. Minulle jäi kuitenkin pelkästään mukavia

muistoja Someron Sahasta, sen ihmisistä ja ilmapiiristä. Tai sitten aika on kaikki kullannut? Mukavia muistoja on varmaan jäänyt monelle muullekin. Taatusti ainakin lapsuuden läheisimmälle leikkikaverilleni Arpalahren Leolle, jonka ”kultainen muisto” sieltä sahalli on seurannut häntä jo yli viisikymmentä vuotta.

Olipa kerran Someron Saha -tarina päättyi joskus 60-luvulla. Sen pituinen se.

Eipä kuitenkaan ole päätynyt Rautelan ”sahapoikien” Pentin, Leon ja Reijon tarina, vaan jatkuu yhä onnellisissa merkeissä.

Veli Ylitalo sahalli. – Kuva Liisa Ylitalon.

Häät Someron Kultelan kylän Mäkitalossa 1947

Mennään ajassa taaksepäin 64 vuotta. Mustakantiseen vihkiraamattuun on kirjoitettu: Ruut 1:16–17. Mutta Ruut vastasi: ”Älä vaadi minua jättämään sinua ja kääntymään takaisin pois sinun tyköäsi. Sillä mihin sinä menet, sinne minäkin menen ja mihin sinä jätät, sinne minäkin jään, sinun kansasi on minun kansani, sinun Jumalasi on minun Jumalani. Missä sinä kuolet, siellä minäkin tahdon kuolla ja tulla haudatuksi. Herra rangaiskoon minua nyt ja vasta, jos joku muu, kuin kuolema, erottaa meidät.”

Näillä Raamatun sanoilla, jotka vihkipappi, morsiamen eno, oli vihkiraamattuun kirjoittanut, kerrotaan vertauskuvallisesti vahvasta sitoutumisesta. Kirjassa on myös kohta, Perhetapahtumia:

Eino Johannes Juote, Someron Pajulasta s. 23.10.1917 ja Kerttu Helena Kenno, Someron Kultelasta s. 4.10. 1922. Vihitty avioliittoon Kultelan Mäkitalossa 30.8.1947. Vihki Kalle Lukumies, Toivakan kirkkoherra.

Raskas sota-aika oli päätynyt muutamia vuosia aikaisemmin. Jälleenrakentaminen alkoi. Se oli kuitenkin toivon aikaa ja uskallettiin jo katsoa tulevaisuuteen.

Kaksi nuorta, Kerttu ja Eino olivat tutustuneet toisiinsa jo lapsuudessa, lähinaapureita kun olivat. Eino viisivuotinen sotareissu oli ohi. Kertun, kuten meidän muidenkin sisarusten, kaksi veljeä Onni ja Veikko olivat myös ”siellä jossakin”. Onni ei päässyt elävänä sodasta kotiin, vaan menehtyi vuon-

na 1941 vain 21-vuotiaana. Veikko oli nuorempi ja hänen sotareissunsa jäi lyhyemmäksi, vaikka hän aloittikin sen jo 18-vuotiaana. Hän selvisi hengissä kotiin. Myös kaksosveljekset Armas ja Eino palasivat sotareissulta kotiinsa Pajulan Koivulaan. Nämä kaksoset olivat niin saman näköiset, etteivät kaikki sotakaveritkaan heitä erottaneet toisistaan.

Olin silloin 9-vuotias, kun Mäkitalossa alettiin puhua häävalmisteluista. Ei sen ikäinen oikein hallitse kokonaisuutta, mutta kuitenkin koko perhe oli mukana touhuamassa. Näin jälkepäin olen haalinut tietoja sisarusiltani, sukulaisilta ja entisiltä naapureiltanikin.

Hääpäivän vieraskirja on tallessa. Häähumussa vaan moni unohti kirjoittaa nimensä siihen, mutta Kertun vielä eläessä me täydensimme sitä jälkikäteen. Arvioimme Kertun kanssa vierailijoita olleen häissä noin 140 henkilöä.

Häävalmisteluja varten tehtiin jotain remonttiakin. Muurari muurasi uuden leivinuunin ja taidettiin siinä

samassa lattialankkujakin myllätä ylös. Jotain maalaustöitäkin tehtiin. Tarvikkeet vaan olivat vähän huonoja. Elettiinhan sodanjälkeistä pula-aikaa.

Mutta väki yritti parhaansa: 60-vuotias isä-Jalmari ja 47-vuotias äiti-Amanda sekä lapset: 24-vuotias Kerttu, 20-vuotias Alma, 18-vuotias Eero, 16-vuotias Aira, 13-vuotias Unto, 11-vuotias Hilikka ja 9-vuotias Maija. Käsipareja oli paljon. Teke mistä riitti kaikille ja vastuuta annettiin ikä huomioiden. Leikillekin oli oma aikansa ja sijansa. Kesällä varsinkin oli paljon peltotöitä, oli ison ja pienen karjan hoitoa, oli puutarhatöitä ja tupatöitä. Paljon käytiin metsässä marjastamassa. Kaikki leivottiin kotona ja myös ruoka valmistettiin kotona alusta loppuun saakka niistä aineista, joita saatavissa oli. Kangaspuut ja rukki olivat ahkerassa käytössä naisväen keskuudessa. Kerttükkin oli jo täysi tekijä kehräämisessä, kankaankudonnassa ja lehmiä lypsässä. Ainakin hän muisteli olleensa vuonna 1947 kankaankudontakurs-

seilla. Siellä hän kutoi isoja pöytäliinoja, ikkunaverhoja sekä sängynpeitteitä ja seinävaatteen. Muistan samana vuonna Mäkitalon ulkoliiterissä olleen mattokankaan teon alla. Siellä leikattiin myös matonkuteet. Se oli pikkulikkojen työtä. Perheen työt olikin jaoteltu: isot tytöt Kerttu ja Alma, pikkulikat Hilikka, Aira ja Maija. Pojat käsiteltiin yhtenä ryhmänä. Matonkuteiksi leikattavista vaatteista oli silloin pulaa, kun kaikki mahdollinen kierätettiin.

Hääjuhlien valmistelut jatkuivat. Vihkipapiksi varattiin morsiamen eno, Kalle Lukumies, joka oli Toivakan kirkkoherra. Hänen perheestään oli juhlassa mukana vaimo Selma ja nuorin poika Perttuli. Muut perheen lapset Pellervo, Päiviö ja Matleena jäivät kotiin. Perheessä vietettiin suruaikaa, sillä heidän 9-vuotias Marjatta-tyttärensä oli kuollut pyhäkoulun uintiretkellä 14.7.1946.

Häävalmisteluihin kuului myös kutsuvierasluettelon ja kutsukortin suunnittelu ja kutsujen lähettäminen. Kutsukortista jäi puuttumaan vuosiluku, mutta ei se silloin haitannut. Näin jälkepäin sille olisi ollut enemmän käyttöä.

Pitokokiksi varattiin Elsa Tamminen, jonka apulaisena toimi Lahja Niittymäki. Tarjoilijoiksi pyydettiin Hilja ja Anneli Kivistö, naapurissa asuvat serkut ja Liisa Tulonen, naapuri hänkin. Kultelassa oli tapana tuoda ennen juhlaa naapureista maa- ja karjataloustuotteita juhlatuloon, sitä mitä itse kullakin oli. Se oli merkittävä

apu leipomisessa ja ruuanlaitossa. Naapureista annettiin myös lainaksi pöytiä, tuoleja, penkkejä, isoja pöytäliinoja ja suuria tarjoiluastioita.

Näihin häihin lainattiin vihkiryijy naapurista Mäntylästä ja ruokailuastiat pitopalvelusta. Vaatehankintojakin tehtiin häiden alla. Morsiamen pitkä hääpuku oli valkoista silkkiä ja se oli ompelijan valmistama. Todennäköisesti morsiamen hääpukukangas kuten perheen naisväen hamekankaat oli villojen kanssa vaihdettu. Somerolaisittain sanottiin hamekangas, mutta sillä tarkoitettiin koko vaatetta ylhäältä alas asti.

Morsiamen huntu oli todennäköisesti lainattu, sillä en muista sitä nähneeni häiden jälkeen. Morsiuskimppu oli tehty punaisista neilikoista, jos muistan oikein. Sulhasella oli tumma puku, valkoinen paita ja rusetti sekä neilikka rintapielessä.

Ompelijalla riitti työtä. Perheemme miesväen vaate-tusta en muista. Ehkä isällä oli tumma puku. Unto muisteli hänellä olleen tummat suorat housut, vaalea paita ja liivi. Ehkä Veikolla ja Eerolla oli jotain saman tapaista.

Valokuvia näistä häistä on otettu vain yksi. Siinä on hääpari. Muistiini ei ole jäänyt, missä vaiheessa vihkipari olisi kuvauksessa käynyt. Valokuvan takanakaan ei ole liikkeen leimaa.

Koska häät pidettiin elokuun lopulla, käytettävissä oli uuden sadon tuotteita rosolliin ja laatikkoruokiin – perunaa unohtamatta. Häitä varten teurastettiin vasikka tai nuori nautaeläin. Siitä saatiin monenlaista tarjottavaa. Ainakin lihapullia tarjottiin. Muistan, että me keskenkasvuiset napostelimme niitä jo vähän etukäteen, kun emme jaksaneet odottaa varsinaista hääateriaa. Laatikkoruuat ja lihapullat olivat lämpimässä

Kerttu ja Eino Juote. – Kuva kirjoittajan.

alituvan uunissa.

Alitupa oli kesäisin poikien nukkumapaikka ja tytöt valtasivat aitan yläkerran. Muutto tapahtui jo aikaisin keväällä, kun ilmat sallivat. Rakennukset siivottiin talven jäljiltä. Kaikki petivaatteet kannettiin ulos, patjapussit tyhjennettiin entisistä oljista ja pestiin. Puhtaat oljet sekä puhtaat lakanat ja tynnyliinat toivat oman tuoksunsa. Oli mukavaa levittää räsymatto puhtaalle lattialle ja pikkuliina pöydälle, joka aitassa saattoi olla viljalaarin kansi. Luonnonkukat pikkumaljakossa kruunasivat kaiken.

Häitä varten oli siivottu myös päärakennus. Ikkunoista otettiin tuplat pois ja siitä sitten siivous eteni omaa rataansa, johon kuului suuri

kevätpyykki savikuopan reunalla. Se kesti monta päivää ja kaikki pestiin. Lapsetkin saivat olla mukana. Pienimmät pesivät nukenvaatteita ja puhdasta tuli.

Aitan alakerrassa oli jyväläärejä, joissa säilytettiin reikäleipiä ja häitä varten leivottuja limppuja. Aitta oli pimeä ja viileä kesälläkin. Siellä säilytettiin myös leipomisen väliajalla puista leipätiniua.

Pitoihin kuului pitokalja eli sahti. Pitokokki apulaisineen teki sen pidemmän kaavan mukaan. Siinä tarvittiin muuripata, puusaaveja ja katajia. Viimeisessä vaiheessa sahdin jäähdyttämiseen käytettiin ehkä hanallisia tynnyreitä tai maitotonkkia. Kesällä sahdin pitäminen kylmänä

tuotti hankaluuksia. Mäkitalossa oli kyllä hyvä ja kylmä vesi omassa lähdekaivossa. Joissakin juhlissa saattoi olla jäätä, jota oli säästetty talvesta sahajauhoihin kätkeytyneenä. Muuten juomana tarjottiin mehua, mutta näissä häissä ei alkoholinpitaisia juomia ollut tarjolla.

Paljon häiden valmisteluista tehtiin kotikonstein. Perunajauhut tehtiin itse, samoin siirappi. Kahvileivistä ei ole muistikuvaa, mutta hääkakkua oli ja pullaa. Ne ovat jääneet mieleen, sillä ne eivät kuuluneet arkipäivään.

Hääjuhlien valmisteluihin kuului hääpäivää edeltävä iltana ja yönä tehdä nuorisotalkoovoimin hääparille häätalon portille kunniaportti. Se tehtiin tavallaan salaa häätalon väeltä. Kunniaporttia olivat tekemässä kylän nuoret. Portin kaari taivutettiin puusta niin isoksi, että portista mahtui hyvin kulkemaan. Kaaren ympärille punottiin katajanoksista köynnös niin, että kaaripuu peittyi näkyvistä kokonaan. Kaaren huipulle kiinnitettiin kirjaimet K ja E. Myös ne oli koristettu katajanoksilla. Portti pystytettiin yöllä niin, että se oli hääpäivän aamuna valmiina paikoillaan.

Mäkitalon alitupa oli paikka, jossa hääpari viimeisteli vaatetuksensa ja morsiamellekin riitti avustajia. Huntu ja kukat kiinnitettiin hiuksiin, ja nenäliina kuului viimeistelyyn. Sitä voitiin tarvita.

Mäkitalon piha oli siivottu ja niitetty viikatteella pidemmät heinät. Piha oli luonnonnurmikko ja arkisissa oloissa tallajia riitti niin, ettei sitä juuri tarvinnut lyhentää. Koristeeksi tuotiin luonnonkukkia ja koivuja juhlistamaan pihaa ja rapunpieltä. Keskellä pihaa oli niin sanottu ”Onnin koivu”, joka oli istutettu luultavasti 1939. Sen juurelle levitettiin nurmi-

Häälahjoja tuli runsaasti. Vielä on tallella kahviastiasto, jossa on kauniit kukkakoristeet. – Kuva Armo Kuisma.

kolle vihkirijy.

Pitkämatkalaiset olivat saapuneet Toivakasta ja Tampereen suunnalta. Vesilahdelta oli kaksi morsiamen tätiä ja serkku Matti Kenno Sirkka-vaimonsa kanssa. Matti taisi olla ainoa, joka saapui omalla autollaan. Moni häävieras saapui hevoskyydillä ja osa polkupyörällä tai kävellen. Hevoset ohjattiin vanhan makasiinin paikkeille. Makasiinia ei vielä silloin ollut.

Kun kaikki oli valmista, pappi ja häävieraat pihalla seisten odottamassa, ilmestyi hääpari käsikynkkää näkyville. Muistan sen hetken, kun he kävelivät hiljalleen ylämäkeen ja asettuivat seisomaan vihkirijyn päälle. Vihkipappi puhui rauhallisesti ja kauniisti tapansa mukaan lempeällä äänellä. Lukumies kirjoitti osan puheesta hääpäivävieraskirjaan. Puheessaan hän muisteli omaakin lapsuuttaan ja esiäitejään, joissa oli myös morsiamen esiäitejä. Pappi kiitti Jumalaa, kun isoäiti oli pelastanut hänet hukkomasta jokeen. Myös hän muisteli lapsuutensa kirkkomatkaa hevoskyydillä Ypäjälle. Isoäiti oli Ypäjältä kotoisin.

Vihkiparin sormukset taisivat olla papin taskussa, josta hän ne ojensi vihittäville.

Vihkipari sai siunauksensa. Pappi onnitteli vastaviihittyjä ja ojensi heille Raamatun lahjaksi.

Tämän jälkeen alkoi onnittelukierros, jota seurasi vapaamman seurustelun vuoro. Päivä oli kaunis ja aurinkoinen ja väki viihtyi hyvin ulkonakin. Ulos oli järjestetty tuoleja, penkkejä ja pöytiäkin. Juhlat kestivät iltamyöhään. Eero muisteli, että Vihtori-eno perheineen sai kotiinkuljetuksen Kiikalaan Matti Kennolta, hänellä kun oli auto. Tampereen ja Vesilahden sukulaiset lähtivät yöllä koteihinsa. Pappi Lukumiehen perhe taisi olla ainoa yövieras häätalossa.

Hääjuhlat jatkuivat seuraavankin päivänä räppiäisillä, jotka ovat jääneet lapsen mieleen.

Kertun ja Einon ensimmäinen yhteinen koti oli Koivulan vinttikamarissa. Heidän yhteistä taivaltaan kesti 43 vuotta. Eino menehtyi sairauteen 72-vuotiaana vuonna 1990. Kertun elämä päättyi 87-vuotiaana vuonna 2010. Hän ehti olla leskenä 20 vuotta. Hääjuhlassa mukana olleista on kaksi kolmasosaa jo kuollut. Vaikka vain kolmannes on enää jäljellä, ovat muistot jääneet elämään. Kaikki ilot ja surutkin – yhdessä jaetut ja koetut.

Sanna Eloranta

Matonkutoja

*Kutojan kädessä sakset naksaa,
tunnista toiseen leikata jaksaa.
Kuteeksi kelpaa tummat ja kirkkaat,
vanhoissa vaatteissa muistot rikkaat.*

*Kerät ovat valmiina monenlaiset,
sitten jo alkaa askareet toiset.
Loimi on tukille tiukkaan vedetty,
näin on jo työssä pitkälle edetty.*

*Niisiin ja pirtaan on pujotettu loimet,
polkusten sidonnalla jatkuu toimet.
Aluksi pätäkä tummaa raitaa,
vaarin vanhaa flanellipaitaa.*

*Jalat polkusilla mallin mukaan veivaa,
viriössä kuteet sommitellen seilaa.
Kutoja kun luhalla rytmikkäästi hakkaa,
matosta tulee tuhtia ja vankekaa.*

*Reunojen siisteys pitää muistaa,
näin se homma hienosti luistaa.
Matossa mallina ruutua ja raitaa,
kutoja sen parhaiten taitaa.*

*Loimi kun vihdoin on loppuun saatu,
kutojan ilona perinne ja laatu.
Mattojen värit hehkua luovat,
kodille lämpöä ja viihtyisyyttä tuovat.*

Vanhojen tavaroiden kertomaa

Meillä on Kimalassa vanha vilja-aitta. Se on toiminut aikanaan Kimalan kartanon viljavarastona ja se on rakennettu noin 150 vuotta sitten. Aitassa oli seitsemän laaria ja vilja kannettiin säkeissä jykeviä portaita yläkertaan, josta se kaadettiin pienistä luukuista laareihin. Laarin kyljessä oli kaukalo, jonka luukun avaamalla vilja voitiin sitten valuttaa suoraan säkkiin jauhettavaksi. Purimme pois osan aitan laarien seinistä, kun ne kävivät tarpeettomiksi. Näin saatiin mainiota säilytystilaa, jonne alkoi vähitellen kertyä talon vanhaa esineistöä.

Istun usein aitan hämyssä portaiden yläpäässä ja katsele ympärilleni levittäytyvää vanhojen esineiden paljoutta. Kaikki ovat minulle hyvinkin tuttuja ja pääosin Avellanilta kerättyjä 1940- ja 1950-lukujen työkaluja ja käyttöesineitä. Olin tuolloin koulupoika, joka vietti kaikki kesänsä ja talvilomansa Somerolla, joten montaa esinettä olen itse käyttänyt ja useimpiin liittyvä muistoja elämästä vanhan ajan maalaistalossa.

Kun astuu sisään aitaan, kiinnittyy huomio ensimmäisenä peräseinällä riippuviin Venäjän tsaariparin Nikolai II ja Alexandran kuviin. Seläläinenhan piti Venäjän vallan aikana olla jokaisen kodin seinällä, isompi kartanossa ja pienempi torpassa. Suurten taulujen välissä riippuu vielä pienikokoinen ”Suomen ystävän” Aleksanteri II:n kuva. Se lienee peräisin jonkun torpan seinältä.

Itsenäisyyden tultua hävisivät kuvat seiniltä. Useimmat varmaan hävitettiin, mutta osa katosi vinttien kätköi-

Juhani Lakio aittansa portailla. Sininen leili. Tuohituokkonen on kuvattu Syrjälän Matin tekemällä tuolilla.

– Kuvat kirjoittajan.

hin, kuten nämäkin. Tänään ovat tsaarien kuvat palanneet Venäjälläkin seinille, mutta meidän kuvamme olivat päässeet seinälle jo kauan ennen 1990-luvun murrosta.

Ensimmäinen antiikkiesineeni oli vanha sininen piimäleili. Hain kerran ilmeisesti onkivapoja Anna-tädin porstuan aitan alta, jonne pääsi pienestä luukusta. Silloin huomasin kivijalan vieressä kolme leiliä.

Otin niistä yhden valoon ja tajusin heti, että olin löytänyt jotain aivan ainutlaatuisia. Piimäleili oli tuollaisen vähän yli kymmenvuotiaan koulupojankin mielestä kiehtova, kaunis ja taidokas ja taatusti vanha esine. Leilistä tuli sitten aikoinaan aitan kokoelmien ensimmäinen esine. Toinen oli rukki. Nyt kuusikymmentä vuotta myöhemminkin pidän edelleen leiliä kiehtovimpana

esineenäni, vaikka niitä on kertynyt jo puolisen tusinaa. Sen muoto on kaunis. Sen pienet yksityiskohdat vaativat taitavaa kättä ja oikeita työkaluja, kuten kouruhöylää ja uranävverrintä. Leilin on oltava tiivis, sillä sitä käytettiin piimän tai kaljan viemiseen pellolle. Tosin minun aikamani ne eivät enää olleet käytössä.

Leilien lisäksi aitassa on paljon muita taidokkaita puuesineitä, kuten vakkoja, kiuluja, rosollikaukaloita, puupyttyjä, kauhoja, leipälapiota ja perunakappoja. Useat ovat varmasti Syrjälän Matin tekemiä. Matti eli tuvassaan lähes satavuotiaaksi ja teki vielä yli 90-vuotiaana saaveja ja kiuluja sekä heinäharavia.

Vakkoja käytettiin vielä minun aikamani heinänsiemenen kylvämiseen ja olenpa itsekin niillä nykyiset suojavyöhykkeeni kylvänyt. Rosollia Anna-täti teki puukaukalossa loppuun saakka ja puupyttyihin säilöttiin vastakirnuttu voi. Leipälapiota oli kahta mallia, kapea ja leveä. Leveällä leipä pantiin uuniin ja kapealla sitä siirrettiin tai otettiin pois. Perunakappoissa on kaikissa vuosiluku ja leima. Vuosiluvuista vanhimmat ovat 1800-luvulta ja kappojen määrä kertoo siitä, että aina 1950-luvulle saakka talon hyvillä hiekkamailla viljeltiin paljon perunaa.

Monet esineistä liittyvät talon vuotuisiin töihin, kuten heinäntekoon, elonleikkukseen tai vaikkapa leipomiseen tai lankojen käsittelyyn. Rukit, jotka vielä 20 vuotta sitten olivat muotiesineitä, ovat sen sijaan ainakin meillä saaneet väistyä aitan pimeään peräosaan.

Heinänteosta kertoo jyrkevä lenkkipäinen seivästyskanki, muutama säilynyt heinäseiväs sekä kattohirsien päälle säilötyt heinähangot ja haravat. Hangoista yksi on minun nimikkohankoni. Se on hieman pienempi ja lyhempi kuin muut ja siinä on erityisen sileä ja hienosyinen varsi. Olen aikoinani kaivertanut hangon varteen ”JUSSIN HANKO”, jottei kukaan vaan ottaisi minun hankoani, joka sopi koulupojan sileille kämmenille muita paremmin.

Heinäharavakin on oikeastaan melkoinen taideteos, ja tiedän niiden kaikkien olevan Syrjälän Matin tekoa. Haravassa on neljää puulajia: varsi on suoraa ja kevyttä haapaa, lapa kovaa ja kestävä koi-vua, piikit sitkeää pihlajaa ja puunaulat lyömistä kestävä kataria. Seivästyskanki on sepän takoma. Se on painava ja paksutyvinen. Seivästyksen suoritti yleensä talon vahvin mies ja meillä se oli Rajamäen Matti. Ennen seipäiden levitystä oli minun mieluisana työnäni ajaa haravakoneella heinät karheelle. Haravakoneella ajoi yleensä joku jo vähän varttuneempi poika ja se vaati huolellisuutta ja tarkkuutta, mutta oli muuten helppoa ja hauskaa. Piti vain oikealla hetkellä painaa piikit laukaisevaa poljinta.

Heinäpellolla oltiin yleensä koko päivä, joten päivärüuan toi Anna-täti usein pellolle.

Suuressa korissa oli iso kuparipannu kahvia, piimäkannu, piapojauhoja, voileipää, kaljaa ja vettä sekä kasa pläkkilautasia. Ruokailun jälkeen pidettiin tunnin tauko, jolloin menttiin ”kerol maate”.

Aitassa on tietysti myös paljon menneiden aikojen ruokailukulttuurista kertovia esineitä. Tällaisia olivat pilkkumit eli ”ruukufadit”, joista osa on erittäin siroja ja kauniita. Kakku- ja piparkakkuformuja on paljon erilaisia, samoin puulusikoita, kauhoja ja lautasia. Leipäladoista tuli hyviä hyllyjä seinille ja löytyypä kaapin päältä reikäleivän teossa tarvittava pyöreä muotitirautta, jolla taikinakakusta painettiin oikean muotoinen reikäleipä. Myös leipänaskali oli tarpeellinen, ettei leivästä tullut kohokuorista.

Anna-täti oli erittäin hyvä ruuanlaittaja ja koska pihapiirissä oli vanha leivintupa ja siellä valtava metrin haloilla lämmitettävä leivinuuni, pystyi hän leipomisen lisäksi tekemään mämmiä, jouluisia laatikoita ja vaikka paistamaan joulukinkun. Erityisen herkullista oli vastakypsennetty mämmi tuohiropposessa sokerin ja kerman kera.

Voita kurnuttiin aitan nurkassa mäntineen seisovalla sinisellä kirnulla. Aiemmin kirkua varmaan säilytettiin samassa paikassa kuin niitä leijäkin. Jos vielä samaksi päiväksi sattui leipominen, niin

herkullisempaa yhdistelmää kuin tuore voi ja uunilämmin ruisleipä tuskin voi kuvitella.

Leivintuvan toisessa päässä oli renkitupa, jossa talon miesväki teki pimeinä aikoina kaikenlaisia puhdetöitä. Joku korjasi reenjalasta, joku veisti kirvesvartta tai valmisti tukki-reen uusia aisoja. Renkituvassa oli suuri takka ja erityisen hieno tunnelma: mäntypuun tuoksua ja tervan aromeja sekä hämyisä valaistus, jota vielä lisäsi leppoisa tarinointi.

Kerran kun pistäydyin renkituvassa, näin Koiviston Reinon tekevän pieniä tukki-rekiä. Sellaisia pienelle pojalle sopivia, jotka kiinnostivat minua kovasti. Ilo olikin suuri, kun Reino sitten eräänä päivänä toikin ne minulle ja sanoi vain tekevänsä omalle pojalleen vähän paremmat. Reet tulivat hyvään tarpeeseen, sillä lukuisat kerrat toimme niillä Mustosen Asserin kanssa Anna-tädille polttopuita tien toisella puolella olevasta ladosta. Tietysti vesikelkalla olisi saanut paljon enemmän ja helpommin, mutta mehän tietysti käytimme mieluummin omia tukkirekiä. Toinen veti ja toinen piti kuormaa pystyssä.

Joulukuun viikot ennen joulua olivat vanhan ajan maalaistalon elämässä aivan erityistä aikaa. Silloin naisväki siivosi, miesväki korjasi rekiä ja valjaita tai teki lumitöitä ja me

nuoremmat ainakin näperte-limme joulukuusen koristeita kävyistä, hopeapaperista ja vaikkapa naavasta.

Leipominen ja laatikoiden teko kuului olennaisena osana jouluvalmisteluihin. Peruna- ja lanttulaatikoita tehtiin aina ja ne kypsennettiin leivinuunissa. Laatikat olivat hyviä ja maukkaita, samoin riisipuuro ja ”väskynäsoppa”. Sen sijaan lipeäkalan tarpeellisuutta jouluruokana epäilin jo koulupoikana.

Aitan kattohirren päällä ovat yksipuiset tervatut sukset, joissa on Voitto-siteet. Ne kuuluivat oleellisesti joulun viettoon siksi, että halusin välttämättä aina hakea joulu-kuusen navetan takametsästä sukset jalassa ja kirves olalla. Ja niin teen muuten edelleenkin. Joulukuusen haku oli eräänlainen vanha rituaali. Siinä samoillaan koskemattomassa metsässä. Mieli rauhoittuu ja sanalla sanoen siitä alkaa joulu.

Istuessani aitan portailla omissa ajatuksissani tajuan miten mielenkiintoisen ajanjakson maaseudun elämässä olen päässyt näkemään: oma-varaistalouden ajan. Jäljellä ovat vain esineet. Niiden käyttötarkoitus ja merkitys on jo nykynuorisolle tuntematon. Olen tyytyväinen siitä, että olen onnistunut säilyttämään edes pienen osan tuon ajan esineistä tulevien sukupolvien ihailtavaksi.

Pienet Koiviston Reinon tekemät tukkireet. – Kuva kirjoittajan.

Maalaistalon vuodenkierto ja perinnetyöt

Suomen maaseutu eli vielä sotien jälkeen pitkälti omavaraisaloudessa. Talo tuotti jokseenkin kaiken, mitä se tarvitsi. Monet vielä 1940- ja 1950-luvuilla tehdyistä töistä määräytyivät vuodenaikojen mukaan ja monet niistä vaativat sellaista tietämystä ja ammattitaitoa, jota löytää enää vanhoista tavoista kertovien kirjojen lehdistä. Tekijät ovat jo iäkkäitä tai poistuneet jo kokonaan keskuudestamme, mutta toisaalla nämä vanhat perinteet ovat jälleen alkanee kiinnostaa siinä missä maaseutu ja sen elämä yleensäkin. Vuodenkierto määräsi työt ja olen seuraavassa pyrkinyt muistelemaan omia kokemuksiani sodan jälkeisiltä vuosilta.

Tukinkaato

Metsään mentiin yleensä alkutalvesta, jolloin lunta oli vähemmän, pakkasta enemmän ja saha puri parhaiten. Ihanteellinen oli 10–15 asteen pakkanen. Lämpimämmällä säällä kastui ja kylmemmällä jäätty. Työssä tarvittiin hyvä justeeria eli kaatosaha, pari pokasaha ja jokaiselle miehelle oma kirves. Metsästä tukit tuotiin hevosella ja erityisillä tukkireillä, joista etumainen oli pidempi ja joustavampi ja takareki lyhyempi ja tanakampi. Rekien välissä oli säädettävä ketju ja luokkivaljailla varustettu hevonen veti rekiä koivupuisista aisoista, jotka oli kiinnitetty etureen sivuille erityisillä rekikoukuilla. Tukkireillä pystyi ajamaan vain eteenpäin, peruuttaminen ei onnistunut.

Jos justeeria oli hyvä samoin kuin ”pirrakaveri”, kaatui puu varsin nopeasti. Yllättävää kyl-

lä sahausessa ei ollut tärkeää voima ja nopeus vaan työparin yhteensopivuus. Justeerilla piti osata vetää kevyesti, mutta silti purevasti. Kaatunut puu karsittiin kirveellä, joka sekini vaati paitsi hyvän kirveen myös taitoa ja voimaa. Katkominen suoritettiin joko justeerilla tai pokasahalla. Sitten pitikin vain saada tukit rekeen. Paksun lumen aikaan oli edullista ottaa ainakin raskaimmat tukit kyytiin siten, että reet olivat valmiiksi vähän alamäkeen päin. Reen päälle tukit saatiin joko pyörittämällä, tukkisaksilla tai kangella. Hevonen pystyi kerralla tuomaan metsästä 6–8 tukkia eli 2–3 kuutiota puuta. Välipuiden avulla kuorman purku kävi kätevästi siten, että tukit pyörivät omalla painolaan paikoilleen.

Jäidenotto

Kun jäät olivat maaliskuun alkupuolella paksuimmillaan, otettiin niitä järvestä suurina paloina talteen kesäistä maidon jäädytystä

Parireet. – Kuva kirjoittajan.

Kaksi justeeria ja jääsaha.

– Kuva Armo Kuisma.

varten. Jäät säilöttiin erityiseen jäävarastokatokseen paksun sahanjauhokerroksen alle. Vielä elokuussakin löytyi sahanjauhojen alta täysin sulamattomia jäänpaloja, jota vietiin navetan betonisäiliöön maitoa jäädyttämään.

Kun jäähän oli tuuralla saatu kunnan avanto, aloitettiin sahaaminen erityisellä jääsahalla. Se muistutti justeeria paitsi, että hammastus oli isompi, saha pidempi ja alapäässä oli painava rautamöykky. Aloittelijoille sanottiin usein, että ”sää poika saat mennä sahhaamaan tuult alapäästä!”

Jääpalat sahattiin säännöllisiksi kuutioiksi, jotka olivat metrin verran kanttiin-sa. Avannosta jäät nostettiin erityisellä jäätelillä, jota varten tarvittiin hevonen. Teli uitettiin ensin jääpalan alle ja sitten kiinnitettiin vain vetokoukku valjaisiin ja pala vedettiin jäälle. Kun paloja oli tarpeeksi, vedettiin ne piikkilankalenkillä lavarekeen ja kuljetettiin navetan lähelle jäävarastoon. Vaikka Pusulanjärven vesi oli tuolloinkin aika

tummaa, olivat jääpalat aina kirkkaan sinisiä.

Napakelkka

Leikki on lasten työtä, ja siksi sellainen lähes unohtunut talvinen perinneleikki kuin napakelkka on otettava mukaan talvisiin rientoihin. Minun lapsuudessani oli napakelkka aina Ryhtänkirkussa, missä oli tarpeeksi vahva jää, mutta tarpeeksi matalaa, jotta napapaalun sai juntattua pohjaliejuun. Ja tietysti tarpeeksi lapsia kelkkaa käyttämään.

Aluksi juntattiin avannon läpi pohjaan vahva paalu, jonka yläpäässä oli rautatappi. Sitten tarvittiin yli kymmenmetrin suora salko, jossa oli tappiin sopiva reikä. Salon paksulle puolelle mahtui 3–4 työntäjää. Ohueen vapaaseen päähän kiinnitettiin tavallinen mahakelkka. Jää oli tietysti puhdistettava lumesta koko alueelta. Tämä oli tärkeää sekä kelkan liukumisen että turvallisuuden kannalta. Kelkalla sai nimittäin aivan hurjan vauhdin, ja jos sen kyydistä lensi, sai pitkän liu’un sileää jäätä pitkin. Vaarallinen ei napakelkka ollut, mutta voi sitä iloa ja vauhdin hurmaa, jonka sen kyydissä sai.

Lannanajo

Viimeisten keväthankien aikaan oli tapana ajaa talven aikana navetan eteen kertyneet lantapatterit pelloille. Keli oli yleensä hyvä, ja raskaatkin kuormat kulki- vat kevyesti hankikannoilla pelloille. Parirekien päällä oli lantalava ja kuorma-

tapahtui talikoilla eli käsin. Erityisesti aamupakkasella oli lämpimässä lantakasassa lähes mukava seistä. Työ oli talikolla nostellen aika raskasta, mutta kyllä me Mustosen Asserin kanssa teimme täysiä kuormia tunkiolla. Mutta pellolla eivät voimat riittäneet kuorman kaatamiseen patteriin. Tämän asian korvasi Liisa-niminen aika raisu hevonen, joka tuli aina täyttä laukkaa pellolta takaisin tyhjän reen kanssa.

Lanta ajettiin yleensä ”kesämaalle” eli kesantopellolle, jossa patterit seisoivat pitkälle kevääseen. Ne levitettiin vasta ennen äestystä. Levityksessä käytettiin hevosvetoista kuuppaa, jolla lohkaistiin patterista iso pala, joka sitten saatiin kipattua sopivaan paikkaan. Loppulevitys tapahtui talikolla ja se oli kaikkein raskain ja tylsin työvaihe. Mutta pelto oli sen jälkeen valmis äestettäväksi syyskylvöjä varten.

Kattopäreiden teko

Talven metsätöiden tuloksena oli metsän reunaan kertynyt pino noin 40-senttisiä pöllejä, joista tehtiin kesän korvalla kattopäreitä. Puuaines ei saanut olla liian kuivaa, mutta kuitenkin sen piti olla seissyttä, että kuori irtosi.

Avellaneilla tuotiin pärehöylä tappurimakasiinin taakse, jossa sitä pyöritti sähkömoottori. Höylässä oli edestakaisin liikkuva höylänteriä, jota vasten pölkyä painettiin. Jokaisella työnnöllä höylä veisti pölkyn pituisen päreen kunnes pölkystä oli jäljellä vain kolmikulmainen ”klapi”.

Erityisesti ihailin pölkky-mestaria, ettei häneltä koskaan mennyt sormia pölkyn mukana sekä kiinniottajaa, joka otti pärenipun lennosta kätevästi syliinsä ja latoi ne sitten siisteihin pinoihin viereensä. Kun päreitä oli riittävästi, ne sidottiin nipuik-

si koon mukaan ja pantiin johonkin katon alle kuivumaan syyspuolella tapahtuvaa katontekoa varten.

Vihdan teko

Koivu on lehtevimmillään juhannuksen tienoilla ja silloin käytettiin kokonainen päivä vihtojen ja myös kerpupujen tekoon, mutta viimeksi mainitusta minulla ei ole henkilökohtaisia kokemuksia. Vihtoja tehtiin pääasiassa raudus- eli riippakoivuusta, mutta myös hieskoivu tai jopa tammi kävi. Avellanilla kaadettiin Lerpakan alueelta varhain aamulla kymmenkunta lehtevää koivua, jotka kuljetettiin renkituvan eteen nurmikolle karsittaviksi. Karsinta tapahtui vesurilla ja suuresta lehdeskasasta sai jokainen käydä valitsemassa mieleisensä kimpun. Kun kimpun oli aseteltu tasaiseksi, tasattiin sen tyvipuoli kirveellä pölkyn päällä. Tämän jälkeen alkoi varsinainen vihdan sitominen.

Vihdanteon perinne siirtyi isältä pojalle ja sen vaikein vaihe oli juuri oikea sitominen. Ensin notkea koivuvitsas kierrettiin köysimäiseksi ja sitten se sidottiin tyven ympärille kierteisin sidoksin,

joita ei voi sanoa kuvailuilla. Tämä on nimittäin vaihe, jossa jokaisella on omat tapansa. Lopulta ainakin meillä vihdat sidottiin ylijääneellä vitsaksella pareittain siten, että ne voitiin ripustaa orsille kuivumaan.

Jos vihtoja käytettiin talvella, ne piti panna ensin kuumaan veteen hautumaan. Silti lehtiä irtosi paljon. Kaikkein kestävimpiä olivat tammivihdat. Meillä on vieläkin saunakamarin katossa lähes 20 vuotta sitten kuolleen isäni tekemiä tammivihtoja.

Elonleikkuu

Rukiin- eli elonkorjuu vaati kesäjajan töistä vielä 1950-luvulla eniten työvoimaa hehtaaria tai viljatonna kohden. Alat olivat ainakin Avellanilla suuret, jopa 10–15 hehtaaria ja työ oli hyvin pitkälti käsityötä ja työvaiheita oli monia.

Elonleikkuu alkoi niitolla, joka tapahtui pääasiassa yöllä. Leikkuukone oli iso ja sitä veti kaksi hevosta. Koneessa oli suuri puolipyöreä pöytä ja neljä haravaa muistuttavaa siipeä, jotka vetivät terien katkaiseman rukiin suunnilleen lyhteen kokoiseksi

kasoiksi pellolle. Lyhteiden eli ”jalallisten”, kuten Somerolla sanotaan, sitominen tapahtui käsin. Otettiin kahmalollinen ruista, kierrettiin samalla oljista sidos, jolla kuhilas vyötettiin keskeltä nopealla mutta pitävällä solmulla kiinni. Kuhilaat koottiin myöhemmin ja pantiin yksi lyhde katoksi, jotta sadevesi ei päässyt kuhilaan sisälle. Toisin kuin muut viljat, rukiit kuljetettiin enimmäkseen lyhteinä sellaisenaan latoon ja puitiin tarpeen mukaan vasta talvella. Rukiin tähkässä nimittäin jyvät ovat erittäin tiukassa, ja lisäksi pitkää olkea voidaan käyttää myöhemmin vaikka katon teossa.

Pärekaton teko

Vielä 1800-luvulla olivat sekä asuin- että ulkorakennusten katon Somerolla pääasiassa pärettä. Sodan jälkeen tehtiin asuinrakennuksiin useimmin tiilikatto ja ulkorakennusten pärekattoja joko uusittiin tai peitettiin huovalla. Olen ollut mukana kahden pärekaton teossa. Ensimmäinen tehtiin heti sodan jälkeen ja silloin istuin ladon seinän vieressä ja naputtelin pienellä vasarallani päreitä ladon seinälautoihin toisten ollessa katolla. Löysin näitä seinäpäreitäni vielä muutama vuosi sitten. Toisella kerralla sain jo lähetellä pärenippuja köyden kanssa alhaalta katolle.

Katon teko aloitettiin aina alhaalta eli räystäältä ja ennen päreen kiinnittämistä tarkistettiin taivuttamalla, että päreen ”riisteer” olivat alas päin. Alla oli ruodelaudoitus ja välillä tarkistettiin laudalla tai langalla, että riveistä tuli suoraa. Pärekaton teko jos mikä oli ryhmätyötä, jossa juttu luisti siinä kuin työkin.

Olkikaton teko

Olin pikkupoikana näkemässä Lerpakan makasiinin

Elonleikkuu Lehtimäen pellolla 1935.
– Somero-Seuran kuva-arkisto.

Matti Syrjälän tekemällä tuollilla perunakappa ja höyliä.
– Kuva kirjoittajan.

olkikaton teon. Silloin oli Avellanilla vielä riihi, jossa katto-oljet puitiin, jotta olki saatiin pysymään pitkänä. Sitä, millä katto oli aikaisemmin päällystetty, en muista, mutta niin heikkokuntoinen se oli, että ilman erityisiä tukilautoja ei katolle ollut asiaa. Niiden avulla saatiin olkiniput kuitenkin katolle levitettyä.

Puinti suoritettiin lyhteitäin ja katoniput vahvistettiin vielä erityisillä sisalnaruilla, joita käytettiin myös katon sitomiseen. Työ aloitettiin räystäältä kuten pärekattokin. Lyhteet asetettiin suoraan riviin tyvet alaspäin ja sidottiin kiinni erityisillä sidoslangoilla. Katosta tuli paksu ja uutena hyvin kaunis ja erikoinen. Minulle jäi sellainen kuva, että se olkikatto ei voinut olla kovinkaan pitkäaikainen. Seuraava vaihe oli sitten katon sortuminen ja talon purkamisen. Tanskassa näkee paljon olkikattoja, mutta ne pohjustetaan aivan eri tavalla ja voi-

daan myös uusia ja kyllästää.

Piapojuhon teko

Someron kansallisruuan, piapojuhon, teko kuului talon jokasyksyisiin askareisiin. Kun kaurat oli puitu syyskuun alun tienoilla, alkoi Avellanin karjakeittiön suuressa muuripadassa piapon keitto. Ainekset olivat yksinkertaiset: kaurat kuorineen, vähän herneitä, suolaa ja vettä. Ja tuli alle. Keitosta hämmennettiin aika ajoin suurella puukauhalla ja keittoaika oli pitkä. Jos iltapäivällä aloitti, niin keitos oli seuraavan päivän puoliltapäivän valmis säkitettäväksi. Kuumuutta ei tarvinnut olla paljon, ja viimeiset tunnit keitosta lähinnä haudutettiin. Säkitettäessä seos oli jo kuumaa puuroa ja sen verran jäähtynyttä, että matkalla hevosella riihikuvatukseseen säkin päällä saattoi istua kuin lämpöistuimella ikään.

Koska Avellanilla ei enää

1950-luvulla ollut omaa riihettä, kuivatettiin kertyneet kaksi säkellistä Metsolan savuriihessä kaukana Mattilan takana pitkän metsätaipaleen päässä. Jossain määrin huvennut piapojauhoaines haettiin sitten parin päivän päästä takaisin ja jauhettiin myllyssä jauhoksi, jolloin lopultakin kaurankuoret saatiin pois. Piapojauho oli valmista ja säkitettiin valkeaan jauhosakkiin, josta sitä sitten aina tarpeen mukaan otettiin jauhokauhalla pienempään astiaan.

Saippuanteko

Teurastus ajoittui useimmiten syksyyn, jolloin eläimet olivat lihavimmillaan. Sian teurastus tapahtui yleensä kotona ja sain pyörällä mennä päivää paria aikaisemmin pyytämään Nordgrenin Svantea Saarentaan puolelta teurastusta suorittamaan. Vaikkei teurastus mikään mukava toimitus ollutkaan, ei se minulle tehnyt häijyä sen enempää kuin vaikka lehmän poikiminen. Aluksi sikaa lyötiin lekalla päähän, sitten pistoolilla niskalaukaus ja lihakuuilla takajaloista keittokopin kattoon riippumaan. Lihat leikattiin ja suolattiin, suolet pestiin makkarankuoriksi ja sisälmykset, rasvat ja muu aines kerättiin muuripataan saippuan keittämistä varten. Saippuaan tarvittiin lisäksi lipeää, suolaa ja jonkin verran vettä. Alkoi hidas ja pitkä

keittäminen, joka kesti ainakin vuorokauden kunnes vaalea saippua-aines alkoi nousta keitoksen pinnalle. Lämpöä vähennettiin ja saippua sai vähitellen jähmettyä.

Sopivan kovaksi jähmettynyt saippua leikattiin tämän jälkeen suoraan padassa paloiksi, jotka sitten lastan avulla nostettiin pitkälle laudalle riviin kuivumaan. Saippua voitiin myös hajustaa erilaisilla yrteillä tai vaikkapa tervalla. Tällaisia 1950-luvun saippualautoja löytyi jostain hirren päältä vielä muutama vuosi sitten, mutta hiiret olivat pitäneet siitä huolen, ettei niistä paljon ollut jäljellä.

Jouluvalmistelut

Joulun valmistelu alkoi suursiivouksella jo pari viikkoa ennen joulua. Kinkku otettiin likoamaan, samoin lipeäkala. Koska talossa oli verraton leivinuuni, tehtiin suuri osa jouluruuista siellä: laatikot, kinkku, pullat, piparkakut ja muut leivät. Riisipuuro keitettiin suuressa padassa hellalla ja sen kanssa kuului ehdottomasti seka-hedelmäsoppa. Joulukuusen koristeet tehtiin vielä minun lapsuudessani itse. Oli käpyjä, hopeapaperitähtiä ja erilaisia värillisestä paperista tehtyjä paperirimssuja. Joulukuusi haettiin metsästä aattona ja joulupukki tietysti tuli aina. Käännetyn turkin sisällä naamari päässä oli useimminkin tätä kirjoittava lukiolaispoika.

Saippuat on valmistanut Sari Vitka. – Kuva kirjoittajan.